د پښتو اشتقاقونه
او
ترکیبونه

مؤلف

صدیق الله رښتین

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم چاپ 1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پ تو ولن   د خپرون   لمبر (81)

دې کتاب په 1324 ک   د
اقتصاد اوله درجه جایزه وؤې ده.

د پښتو
اشتقاقونه او ترکیبونه

لیکونکی:

صدیق الله "رښتین"

لومړی چاپ   1326 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم چاپ 1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې له خوا

پښتو ټولنه د خپلو خپرونو په سلسله کې د ښاغلي فاضل پښتون صديق الله خان رښتين دا ګټور او علمي اثر په ډېره مينه لوستونکو ته وړاندې کوي او ښاغلي رښتين ته پر تبريك ويلو برسېره د پښتو ژبې او پښتون قوم د نور زيات خدمت توفيق غواړي.

عبدالروف بېنوا
د پښتو ټولنې عمومي مدير

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه :

د کتاب نوم :-	د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه
ليکوال :-	لوی استاد پوهاند صديق الله رشتين
مهتمم :-	پوهندوی ډاکټر زرغونه (د لوی استاد علامه پوهاند رشتين د څېړنو ادبي ټولنه)
چاپ او خپرونکی :-	د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز
کمپوز او ډيزائن :-	د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز فليټ نمبر **314**، دريم پوړ، ګل حاجي پلازه يونيورسټي روډ پېښور
لومړی چاپ :-	**1326** ل (پښتو ټولنه)
دويم چاپ :-	**1383** ل، **2004**م

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دي کتاب د مضمونونو فهرست

مخ	مضمون	شماره
الف	د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه (دویم چاپ)	**1**
بي	د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه	**2**
تي	اعتذار	**3**
ثي	تقریظونه	**4**
1	لومړنۍ خبرې	**5**
5	د ژبو رغونه	**6**
6	د کلماتو ډولونه	**7**
8	د کلمو لفظي قسمونه	**8**
9	د لغاتو معنوي قسمونه	**9**
12	د لغاتو او معنا ترمنځ مناسبت	**10**
15	د لغاتو لفظي تغیرونه	**11**
18	د کلماتو په جوړونه کښې د نومونو درجه	**12**
20	د کلماتو د جوړولو صورتونه او قسمونه	**13**
27	اشتقاق او ترکیب	**14**
29	د کلماتو په اشتقاق کښې ځینې قاعدې	**15**
31	د پښتو د کلماتو جوړونه	**16**
31	لومړۍ برخه - اشتقاقونه	**17**

(c) ketabton.com: The Digital Library

18	د نومونو اشتقاق او جوړونه	33
19	فاعلي او نسبتي لاحقې	33
20	ظرفي لاحقې	44
21	د ښارونو او ځايو د نومونو لاحقې	48
22	تصغيري لاحقې	49
23	د اسم صوت لاحقې	52
شماره	مضمون	مخ
24	مصدري لاحقې	**53**
25	د حاصل مصدر پسينه توري	60
26	د آلې د نوم لاحقې	65
27	د صفاتو جوړونه	66
28	د نسبتي صفاتو لاحقې	68
29	د فعلي صفاتو لاحقې	83
30	د مجردو وصفونو لاحقې	88
31	د افعالو اشتقاق	94
32	د افعالو د ا شتقاق پسينه او سرينه	96
33	دوهمه برخه – ترکيبونه	99
34	د سرينه علامو په واسطه د کلمو جوړونه	99
35	د مصدر او فعل جوړولو سابقې	104
36	له مستقلو الفاظو څخه د کلمو جوړونه	105
37	مرکب نومونه	106
38	غير فعلي نومونه	106
39	د فعلي نومونو ترکيب	112
40	مرکب حاصل مصدرونه	114
41	مرکب صفتونه	115

(c) ketabton.com: The Digital Library

42	مرکب فعلونه	118
43	حالیه افعال	118
44	ماضیه افعال	121
45	مرکب قیود او ادوات	124
46	مرکب عددونه او ضمیرونه	126
27	د الفاظو تکرار	127
28	د الفاظو تکرار د تاکید دپاره	127
29	د الفاظو تکرار د یوي معنا دپاره	129
شماره	مضمون	مخ
30	د کلماتو د ترکیب لفظي او معنوي حالتونه	130
31	د مؤلف نور آثار	136

یادونه : په دي کتاب کښي تقریباً تولي (**217**) لاحقي او (**35**) سابقي راغلي دي. د نومونو لاحقي (**106**) او په دي ډول دي.
فاعلي او نسبتي **32**، ظرفي لاحقي **26**، تصغیري **14**، د اسم صوت **4**، مصدري- حاصل مصدر **24**، د اسم آلي **3**، د صفاتو لاحقي **104** او دا دي :
د نسبتي صفاتو لاحقي **70**، د فعلي صفاتو **9**، د مجردو اوصافو لاحقي **25**، د افعالو لاحقي **7** دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د پښتو اشتقاقونه ا و ترکیبونه"

دویم ځل چاپ

پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه د پښتو ژبې د زده کړې په برخه کې هغه علمي او غني اثر دی، چې ارواښاد پوهاند صدیق الله رښتین لیکلی او د وخت د پښتو ټولنې د خپرونو په لړ کې په 1326 هـ.ش کال د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شویدی.

څنګه، چې دغه ګټور اثر له یوې خوا د پښتو ژبې له مینه والو او څېړونکو سره د خپلې ملي ژبې په څېړنه او زده کولو کې زیاته مرسته کولی شي او له بلې خوا دا کتاب ډېر پخوا چاپ شوی دی او اوس نایاب دی، نو له دې امله د پښتو ژبې او ادب د پوهنځیو محصلین او محققین له زیاتو ستونزو سره مخامخ دي.

"د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز" د دغه مرکز د مؤسس او د پښتو او پښتونولۍ د خدمتګار محترم امام الدین ساپي په لارښوونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ګټور کتاب د ستر پښتون محمد ګل مومند بابا د څلويښتم تلين په وياړ، چې د نړيوال سيمينار په ترڅ کې د روان کال د اسد په (27) نېټه د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز له خوا لمانځل کېږي. د پوهنتون محصلينو، څېړونکو او مستشرقينو د استفادې لپاره خپروو.

مونږ دا خپل وياړ بولو، چې د لوی استاد پوهاند رښتين دغه ګټور علمي اثر په داسې وخت کې خپروو، چې د لوی پښتون مومند بابا د سيمينار د لمانځلو په درشل کې يو. هيله من يو، چې د دغه ستر پښتون او د پښتو د لوی خدمتګار د نړيوال سيمينار په مناسبت نور کتابونه هم خپاره او د ده سپېڅلي روح ته يې ډالۍ کړو.

عبدالروف "قتيل" خوږياڼی
د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکز مشرکتونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه

دا ګټور او علمي اثر په ژبپوهنه کې د لغت پوهنې په برخه کې خورا ارزښت ناك اثر بلل کېږي، په خاصه توګه په پښتو ژبه کې لومړنی ابتکاري ژبنی اثر دی، چې د کورنيو او بهرنيو ختيځپوهانو، ژبپوهانو او څېړونکو پاملرنه يې ځانته رااړولې ده او د پښتو ژبې د لغاتو د جوړښت او رغاونې په باب يو قوي او معتبر ماخذ ګڼل کېږي.

معلومه خبره ده، چې د يوې ژبې د لغاتو پلټل او څېړل او د هغې د جوړښتونو معنوي او لفظي ځانګړتيا او ښيګڼو رابرسېره کول ډېر کړاوون او ماغزه ويلي کول غواړي، خو سره د دې ټولو ستونزو، د دې کار تاداو اېښودل او په دې لاره کې لومړی ګام اخيستل د قدر او ستاينې وړ کار دی.

د دغه علمي کار په ارزښت هغه څوك پوهېږي، چې د دې ليارې له لوړو ژورو څخه خبر وي. د دې کتاب د اهميت او ارزښت په برخه کې ډېرو ژبپوهانو، اديبانو ځانګړې نظريې څرګندې کړې دي او د دې اثر علمي ارزښت يې ښودلی دی.

اروابناد پوهاند ډاکټر محمد رحيم الهام د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د ژبپوهنې غښتلی استاد ، د اروابناد لوی استاد علامه پوهاند رشتين د دريم تلين په ياد غونډه کې د نوموړي د نورو آثارو د يادولو په ترڅ کې دغه اثر يو شهکار بللی او د بيا چاپولو سپارښتنه او ټينګار يې کړی و، ځکه دغه کتاب اوس نه پيدا کېږي، ولې چې دا کتاب ډېر پخوا ليکل شوی او اوه پنځوس کاله مخکې چاپ شوی و. چاپي نسخې يې نه ميندل کېږي. د څېړونکو اړتيا ورته ډېره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلـه د يـادولو وړ خبـره دا ده، چـې (پښتـو اشـتقاقونه او ترکيبونـه) د کابل پوهنتـون د ژبـو او ادبيـاتو د پـوهنځي پښتـو څانګـه کـې د تعليمي نصاب په کريکولم کې شامل و يعنې د لغت پوهنې درسي کتاب و، چې لـوی استـاد اروابنـاد پوهاند رشتـين پخپلـه د دغـه مـضمون تـدريس هم کاوه.

بل اساسي ټکی چې دلته يې يادونه ضروري ده، هغه د نـوي عـصر د غوښتنـو او ايجـاداتو لـه بهيـر سـره سـم پـه ژبـه کـې هـم د نويـو لغـاتو (نيولوګيزمونو) اړتيا ده، چې په دې توګه دا کتاب لـه ښـاغليو ليکـوالو او څېړونکو سره د پښتو ژبې د نويو لغاتو پـه جوړونـه رغـاونـه او کـارونـه کې د بنيادي ماخذ په توګه مرسته کوي.

څنګه چې اوس د دغـه علمـي اثر بيـا چاپيـدلو تـه اړتيـا ډيره ليدلـه کيږي، نو د لوی استاد علامه پوهاند رشتين د څېړنو ادبي ټولنې په دې موقع وغوښتل چې د اروابناد لوی استاد علامه پوهاند رشتـين د پـنځم تلين په مناسبت دغه قيمتي اثر بيا چاپ او پـه يـاد غونـډه کـې يـې مينـه والو ته ډالۍ کړي.

همدارنګه په دويم ځل چاپ کې د مينه والو او څېړونکـو د استـفادې له پاره د لوی استاد د نـورو نويـو آثـارو فهرست هم پـه پـای کـې وړانـدې شوی دی.

د دې کتـاب د چـاپولو پـه پروسـه کـې "د سـاپې د پښتـو څېړنـو او پراختيا مرکز" د خپلې ملي پاليسۍ له مخې پوره پوره مرسته کړې ده او کتاب د دې مرکز په مالي لګښت چاپ شو.

پـه دې توګـه دوی تـه کـورودانی وايـو او پـه دغـه لاره کـې د لا زيـاتو برياليتوبونو په هيله

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهندوی ډاکټر زرغونه – رشتین. زیور
د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي
د پښتو څانګې د ژبپوهنې استاده
1383 ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتذار

لکه څنګه چې هر يو کار په اول کښې نيمګړی او ناقص وي، زما دا کتاب به هم نيمګړتيا او تېرو تنو څخه خالي نه وي.
تول ژبنی او په تېره د کلماتو د راويستنې او نښلونې بحثونه زياته پلټنه، څېړنه او پوره پوهه غواړي. زه په خپله بې وسۍ او کمزورۍ داده يم، او کوم شی چې زما دا بې وسي او کمزوري زياتوي؛ هغه د پښتو ژبې اصلي نيمګړتيا او د کتابونو او آثارونشتوالی دی. مګر سره د دې، د دې کار لومړی تادو ايښوول او په دې برخه کښې ړومبی ګام اخيستل د وياړنې او خوښۍ سبب بولم.
دا کتاب هر څه چې وي ښه وي که نا ښه، نيمګړی وی که پوره، لاکن، بيا هم کېدی شي چې د پښتو ژبې د اشتقاق او ترکيب په برخه کښې د نورو څلميانو او پلټونکو د پاره يوه لارښوونه شي، او په ځينو وختو کښې ورځنې د شونتيې او ليت کار واخلي.
باور وکړئ چې په دې کتاب کښې ما دومره کړاو او زحمت ويستلی دی چې د سر ماغزه يې را له خوټکولي دي. د دې زيار او کړاو اندازه يوازې هغه چا ته معلوميدای شي، چې د دې ليارې له لوړو ژورو او کندو کپرو څخه خبر وي.
دا کتاب تقريباً زما د نهولسو کالو د پلټنو او څېړنې محصول دی چې نن د کتاب په شکل د پښتو مينانو ته وړاندې کيږي.
که څه هم اصل کتاب په **1324** کال کښې کښل شوی و، مګر وروسته پکښې ان د چاپېدو تر وخته پورې نور معلومات زيات شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د دې هم امید لرم چې پښتانه پوهان به زما تېروتنو ته په ښې سترګه وګوري او د خپلې پوهې په مرسته به زماخطا وې سمې کاندي.
په دې کتاب کښې چې له کوم ځایه اخیستنه شوې ده په دننه کتاب کښې ځای په ځای حواله ورکړې شوې ده، له دې کبله مو ماخذونه جلا ونه ښودل.

صدیق الله رشتین
د مطبوعاتو په ریاست کښې
د نشریاتو د لومړۍ څانګې مدیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظونه

دا کتاب چې ځینو پښتنو پوهانو د جایزې د ټاکلو په وخت کښې لیدلی و. نو خپلی نظر یې په وروسته ډول ښکاره کړي دي. مونږ دا تقریظونه خالي د دې د پاره خپروو چې دا را ته یو نوی شی ښکاري او په حقیقت کښې د یو نوې ور پرانیتنه ده:

1- دا کتاب ما ولید ، د موٴلف زحمت د قدر وړدی. په دې سلسله کښې یې ښه او کافي معلومات ټول کړي او په یو ښه ترتیب یې تدوین کړي دي. البته چې په جزئیاتو کښې مې زیات غورو نکړی شو چې صحت او نه صحت یې پوره معلوم شي.

(شمس الدین مجروح)

2- دا کتاب د پښتو په ګرامري مسایلو بحث کوي او د ژبې په باب کښې ښه مفید معلومات لري. کتاب مفید او د چاپولو وړ دی، که څه هم ځینی مسایل به یې اتفاقي نه وي او هر څوك به پکښې بېله رایه ولري مګر دا د ښاغلي موٴلف ګناه نه ده بلکې د موضوع اقتضا ده چې د یوې ژبې ګرامر لیکل په لومړیو مرحلو کښې همدغسې وي او تقریباً ظنی بلل کیږي.

د پښتو په ګرامري حصه کښې ښاغلي رشتین ډېره موده غور او فکر کړی دی او په دې باب کښې دښه صلاحیت خاوند دی.

)

ګ

ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

پ
ا
چ
ا

ا
ل
ف
ت
(
.

3- د پښتو اشتقاقونو کتاب مې ولید، یو ښه کتاب دی. د ښاغلي رشتین د څو کالو د تتبع او پلټنې نتیجه ده چې په دې لار کښې یې کړی دی.

(عبدالرؤف بېنوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنۍ خبرې

کله چې د قدرت اراده په دې وشي چې یو قام ویښ او د لوړتیا په لاره روان کاندي نو ړومبی په هغو کښې د بیدارۍ یو غیر شعوري حرکت پیدا کړي چې دا حرکت وروسته بیا قوي او مخ په زیاتېدو شي.

د یو قام د ویښېدو مثال هم لکه د یو ویده سړي دی چې لومړی پکښې لږ لږ حرکت پیدا شي او بیا وروسته پوره بیدار او ویښ شي.

مګر د یو قام بیداري او ویښتوب هله قوي او پوخ وي چې پر ادبي بیدارۍ باندې بناوي- ادبي نهضت او ویښتوب د ټولو نهضتونو تادو او اساس دی – دا نهضت داسې مثال لري لکه د روح چې په یو کالبوت کښې وپوکلی شي او هغه ته نوی ژوند ورکاندي. هر ملت او هره جامعه چې بیدارېږي نو لومړی پکښې د ادب او ژبې نهضت را پیدا کېږي.

که چېرې دغه نهضت یې قوي او په صحیحو اصولو وي نو نورې سیاسي او اجتماعي بیدارۍ یې هم په برخه کېږي او که نه – نو دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرکت او بیداري بیا په خوب او چوپتیا بدلیږي. دغه د ادبي نهضت دورې ته د ویښتوب او رنساس دوره وایي.

دا دوره په هر چا راځي او هر څوك ترېنه ګټه اخستلای شي، مګر هغه چې بیدار او ویښ وي او د ژوندانه په ډګر کښې په همت، مړانه، عزم او اراده پښې او لاس وخوځوي. د یورپ دا موجوده ترقۍ او لویې کامیابۍ لکه چې ګورو د "رنساس" د دورې له وخته شروع شوې دي. د دغې دورې لومړی تادو او اساس هم ادبي نهضت او بیداري وه. ولې تر څو چې د یو قام ادب نوی او ژوندی نشي نو تر هغې پورې په هغه قام کښې نوی روح را پیدا کېدل ګران او مشکل دی. دلته زه د نورو قامونو د بیدارۍ تاریخ نه بیا نوم بلکې غواړم چې د پښتنو بیدارۍ ته څه نه څه اشاره وکړم.

دا معلومه ده چې پښتانه له ډېر پخوا څخه د بیدارۍ په لارو روان شوي دي او له قدیم څخه یې په مرکزي آسیا کښې د خپلې پادشاهۍ "واکمنۍ" توري او حکومت نامه څرګنده ساتلې ده، زما نه به هیڅکله د غیاث الدین غوري، شهاب الدین غوري، سلطان بهلول لودي، شیر شاه سوري، حاجي میرویس، احمد شاه بابا، تیمور شاه او داسې نورو پښتنو بادشاهانو نومونه او کار نامې هېرې نکړای شي، مګر دومره خبره ده چې د دې سیاسي بیدار یو په نسبت یې ادبي بیداري کمزورې وه، یعنی څومره چې لازم وو په هغه اندازه یې دې خواته فکر نه دی راګرځولی، همدا وجه ده چې کله نا کله یې په سیاسي ژوندون کښې هم کمزوري راغلې ده او د واکمنۍ واګې ترې د نورو لاس ته ورغلې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې د مخه مو وویل د ژبې او ادب بیداري د هر قام د لوړتیا د پاره یو ضروري او لازمي رکن ګڼل کیږي. دا منو چې د پخوانو سوریانو او بیا د غوریانو پښتنو په وخت کښې لږو ډېر ادبي نهضت پیدا شوی ؤ. او بیا وروسته د هوتکو او سدو زو د پاچاهانو په عصر کښې هم د پښتو د ژوندانه رڼا موجوده وه مګر خبره دا ده چې دا رڼا په قوي او پرله پسې صورت هیڅکله نه ده پاته شوې؛ نو ځکه تر اوسه د پښتنو په علمي او ادبي خوا کښې ډېرې نیمګړتیاوې موجودې وې.

مګر له ښه مرغه چې دغه نیمګړتیاوې هم اوس پوره کیدونکي دي ځکه چې له څو کالو څخه په پښتنو کښې یو قوي علمي او ادبي نهضت پیدا شوی دی. د دې ادبي نهضت تاریخ غالباً له (1300ه) را په دې خوا دی مګر زیات قوت یې د (1350ه) نه وروسته موندلی دی. په دې وخت کښې د افغانستان یو تدبیري او یوه پاچا اعلیحضرت محمد نادر شاه دغې نیمګړې تیا ته متوجه شو او د پښتو ژبې د ژوندانه او نوي نهضت تیرېږ یې کینښوده چې دغه نهضت تر اوسه پورې په ښه صورت جاري او روان دی.

دا ښکاره ده چې د ژبې او ادب لوړتیا د یو قام او ملت په لوړوالي کښې پوره تاثیر او اغیزه لري او د یو ملت د سیاسي ژوند د پاره علمي او ادبي ژوند هم حتمي او لازمي شی دی. د ژبې ژوند او لوړتیا دا ده چې هغه ژبه یوه علمي او ادبي ژبه شي، په ټولو خلکو کښې عاموالی پیدا کړي او د خپل قام ټول احتیاجات پوره کاندي. اکثرا پوهان وایي چې د ژبې یووالی او لوړتیا د ملت د لوړتیا او یووالي د پاره یوه لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسیله ده. نو څوك چې د ملت د لوړوالي او درناوي آرزو من وي، باید چې د خپلې ژبې د لوړتیا او ترقۍ په لار کښې هم پوره زیار وباسي او خپله ژبه د هر قسم مطالبو د ځایېدلو او بیا نولو د پاره تیاره او لایقه کاندي.

دا یقینی ده چې د چا ژبه ناقصه او نیمګړې وي هغه له علم څخه هم فایده نشي اخستلای او نه هغه په خپله ژبه کښې علمي موضوعات بیانولای شي ځکه چې الفاظ او عبارات د معانیو او مطالبو لوښی او ظرفونه دي. لومړی باید لوښی وسیع اوارت کړای شي او وروسته پکښې بیا یو شی واچولی شي. دا وجه ده چې زه د پښتو ژبې د خدمت په لار کښې د پښتو ګرامري، لغوي، اشتقاقي او داسې نور خدمتونه وړاندې بولم او همیشه غواړم چې په دې برخه کښې یو څه خدمت وکړم.

له دې نه مخکښې مې هم په دې لړۍ کښې ځینې ګرامري کتابونه او نور لیکلي دي او اوس غواړم چې د پښتو د اشتقاقاتو او ترکیباتو په باره کښې یو څه ولیکم خو لومړی غواړم چې د ژبو عمومي تشکیل او رغاونې په خو او شا کښې لږو ډېرو غږېږم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبو رغونه

د ژبو پوهان د يوې ژبې د تشکيل، ساختمان او رغاونې د معلومولو او ښودلو د پاره د دې وروسته شيانو څېړنه ضرور بولي:

1- هغه آوازونه چې الفاظ او کلمات ور څخه جوړ شوی وي چې هغه بيا پر اصلي او امدادي آوازونو وېشل کيږي، اصلي آوازونو ته په پښتو کښې "بی غږه توري" او امدادي آوازونو ته "غږيز توري" وايو. اصلي توري په پښتو کښې دا دي: (ب، پ، ت، ټ، ج، چ، خ، ځ[1]، څ، د، ډ، ر، ړ، ز، ژ، ږ، س، ش، ښ، غ، ك، ګ، ل، م، ن، ڼ).

او امدادي توري دادي : (ا، و، ه، ی) نو په دغه حساب د پښتو ټول مفرد آوازونه (**30**) دي، په بل عبارت د پښتو الفبا له (**30**) تورو څخه مرکبه ده او د پښتو ټول الفاظ او کلمات هم له دغو غږونو او تورو څخه جوړ شوي دي.

2- هغه شکلونه دي چې دغه آوازونه په ليك کښی ونيي، يعنی د تورو او غږونو تحريري اشکال لکه چې وړاندې مو وليکل.

3- د مخصوصو اصولو لاندې د حروفو تبديل او تغير.

---

(1) د دې توري آواز پخوانی او نسبت (ز) ته ثقيل دی، ليکن دا شکل نوی پيدا شوی دی. پخوا (څ) وء د (خ) په صورت هم ليکل شوی دی. مـ ـر دا موجوده شکل غوره او بی التباسه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د کلمو او الفاظو تشکیل او جوړول.

په مجمل طور سره د یوې ژبې د رغاونې او تشکیل په بحث کښې غټې، غټې ټکي دغه وو چې بیان شول، مګر د جزئیاتو په لحاظ د دې بحث لمن ډېره اوږده او لویه ده. مونږ په دې کتاب کښې غواړو چې په (**4**) ماده یعنی د پښتو ژبې د کلماتو په تشکیل کښې څېړنه وکړو، ځکه چې همدا برخه یې مهمه او ضروري ده. لکه چې ښکاره او ثابته ده په هره ژبه کښې له مفردو آوازونو څخه کلمات جوړېږي او د کلماتو له یو ځای کولو او ترکیب څخه عبارات او جملې لاس ته راځي. جملې او عبارتونه د یو بل د پوهولو راپوهولو ذریعه او وسیله ده چې په دې واسطه خلك یو بل ته خپل فکرونه او مقصدونه ښکاره کوي. دغه جملې او عبارات که چېرې په تلفظ او وینا کښې استعمال شي تقریري ژبه او که چېرې ولیکل شي تحریري ژبه بلل کیږي. مقصد دا دی چې ژبه د عباراتو او جملو د استعمال نوم دی او عبارات او جملې د کلمو او الفاظو له ترکیب څخه جوړېږي نو په دې لحاظ د کلماتو د جوړښت او پېژندنې بحث د ژبې په بحثونو کښې یو ضروري او حتمي بحث دی.

د کلماتو ډولونه

هغه لفظ چې د یوې معنا د ښکاره کولو د پاره له خولې څخه وځي کلمه بلل کیږي چې په پښتو کښې ورته "ویی" وایو. مونږ د یو بل د پوهولو را پوهولو او مطلب ښکاره کولو د پاره د کلمو او الفاظو له یو ځای کولو څخه کار اخلو نو ځکه زمونږ په خبرو او جملو کښې ډېرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمې استعمالیږي، دغو کلمو ته د ګرامر په اصطلاح د کلام اجزاء یا د کلمو قسمونه وایي. په پښتو کښې د کلمو قسمونه دا دي:

اسم – ضمیر – صفت – فعل- قیود – ادات

1- اسم هغه کلمه ده چې پر یوه پوره او ځانله معنا دلالت کوي او زمانه تري نه معلومیږي. په بل عبارت اسم هغه کلمه ده چې د یو شي، یا یو کیفیت نوم وي لکه سړی، لرګی، وېره او داسې نور.

2- ضمیر: هغه کلمه چې د اسم په عوض استعمالیږي ضمیر باله شي لکه "زه، ته، دی" او داسې نور مثلاً په دې جمله کښې (دی راغی) " دی" د سلیم پر ځای استعمال شوی دی.

3- صفت : صفت هغې کلمې ته وایي چې د یو اسم حالت او څه رنګوالی بیانوي. په بل عبارت د یو ذات پر یو وصف باندي دلالت کوي لکه "تور، پوه" چې په دې جملو کښې (دا تور قلم زما دی– سلیم پوه سړی دی_ د قلم او سړی یو حالت او وصف بیانوي.

4- فعل: فعل هغه کلمه ده چې پر یوه کار او کړو دلالت کوي او زمانه او وخت تري هم معلومیږي لکه (ځي، ځي به، ولاړ) اوله کلمه په موجوده زمانه او دوهمه کلمه په آینده زمانه دریمه کلمه په تېره زمانه کښې د تللو په فعل دلالت کوي.

5- قید: هغه کلمه چې دا سم، فعل او صفت سره د معنا د مقیدولو د پاره استعمالیږي قید بلل کیږي. لکه چې په دې جملو کښې (نا څاپه راغی – بیا ژر ولاړ) " ناڅاپه او ژر" د فعل قیود دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6- ادات : هغې کلمې ته وايي چې ځانله پوره معنا نه لري مګر د نومو او افعالو سره يوه معنا ورکوي لکه "له، ته" چې په دې جملو کښې يې " زه کور ته ځم – سليم له کوره راغی" د ارتباط معنا ورکړې ده.

دا شپږ واړه قسمونه بيا په خپل منځ کښې هم د معنا او هم د لفظ په لحاظ نور نور اقسام لري چې د ټولو بيان د دې ځای کار نه دی، خالي ځينی قسمونه يې چې زموږ د وروسته بحث سره، ارتباط لري په لنډ ډول بيانيږي.

د کلمو لفظي قسمونه

ټولي کلمې د لفظ او ظاهر په لحاظ اول پر بسيطو او مرکبو او بيا پر جامدو او مشتقو کلمو وېشل کيږي او په دې وروسته ډول دي:

1- بسيطې کلمې هغه دي چې له يوه جز څخه زيات اجزا نه لري لکه (لرګی – زه – پوه – وليد – ژر – له) او داسې نور.

2- مرکبې کلمې. هغو ته وايي چې دوه ياله دوو څخه زيات مستقل اجزا لري لکه (کټمل – سر تور- وليدلی شو- ژر تر ژره) او داسې نور.

3- جامدې کلمې هغه دي چې له بلې کلمې څخه نه وي راوتلی يعنی د اشتقاق [1] عمل پرې نه وي جاري شوی لکه په عربی کښی (شجر،

---

(1) **د صرف کتابونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

رجل، حجر) او په پښتو کښې (ونه، تيږه) يا داسې نورې کلمې. ځينو کسانو د جامدو کلمو تعريف داسې کړی دی :[2] چې نه په خپله کوم ماخذ لري اونه د نورو کلمو د پاره ماځذوي. د دې تعريف له مخه په پښتو کښې جامدې کلمې لږې دي.

4- مشتقې کلمې هغو ته وايې چې له يوې بلې کلمې څخه جوړې شوې او راوتلې وي لکه (زړه ور – زړه ورتيا ، زړه وري) چې له زړه، څخه مشتقې شوې دي.

او په عربی کښې (سما، دنيا) چې له (سمو = علو) او (دو = قرب) څخه ماء خوذې او مشتقې دي. د پښتو په ټولو اقسامو کښې مرکبې او بسيطې کلمې شته چې وروسته به په خپل خپل ځاى بيان کړی شي. دا رنګك مشتقې کلمې هم په پښتو کښې ډيرې دي ځکه چې افعال خو ټول مشتقې ګڼل کيږي او په صفاتو او اسماو کښې هم مشتق کلمات زيات دي او جامدې کلمې هم په پښتو کښې موجودې دي.

د لغاتو معنوي قسمونه

لغت هغه کلمه ده چې د يوې معنا د پاره وضع شوی وي او درستو خلکو پرې اتفاق کړی وي، نو په دې لحاظ لغت او اصطلاح سره فرق

---

(2) **مخزن القواعد فارسی**

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري ځکه چې اصطلاح هغه ده چې يوې خاصې ډلې پرې اتفاق کړی وي.
کوم لغات چې په پښتو کښې استعماليږي هغه د معنا په لحاظ دا وروسته قسمونه لري:

الف – اصلي لغتونه : هغه دي چې د ژبې واضعانو ايښی وي او له کومې بلې ژبې څخه نه وي راغلی. د پښتو اکثر لغات له دې قسم څخه دي او د پښتو خپل اصلي مال ګڼل کيږي، دا لغتونه هم بيا په خپل منځ کښې نور ډېر قسمونه لري او هغه دا دي:

1- مشترك : هغه لغت دی چې لـه يوې معنا څخه زياتې معنا ګانې ولري لکه (ډنګر) چې هم خوار او هم څاروي ته وايي. يا (کټې) چې هم د ميښې د بچي او هم د موټو دوښو په معنا دی. په دې ډول (لـور = طرفه، داس) (کوټه = خانه ، ناچل) هم مشترك نومونه دي. مګر مـشترك لغـات په پښتو کښې نسبت نورو ژبو ته کم دي.

2- مترادف : هغو لغاتو ته وايي چې تقريباً معنا يې يوه وي، يعنې دوه يا له دوو څخه زيات لغات چې په يوه معنا راشي مترادف لغات بلل کيږي. لکه (تندی، وچولی، ټنده) چې دا درې واړه د پيشاني په معنا دي. يا (ليو، اخير) چې دواړه د کاګل معنا ورکوي يا (باړخو، اننګی) په دې ډول نور مثالونه هم په پښتو کښې ډېر دي.[1]

3- مصنوعي : (جوړ شوي) هغه لغات دي چې له پخوا څخه په ژبه کښې نه وي او وروسته د ضرورت له مخه جوړ شوی وي. مثلاً اور ګاډی

---

(1) **ينی خلك له مرادفو لغاتو خه منکر دي او وايي چ هر لغت يوه مخصوصه باريکي لري چ له بل خه ي جلا کوي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ریل)، الوتکه (طیاره،) اوبتله (تحت البحری)، ډوب ماکو (تارپیډو)، ټپټپی (موټر سایکل)، جولاګاډی (بایسکل)
په مصنوعي نوموکښې د ادیبانو او عوامو وضع یو برابره ده او دواړو ته اهمیت ورکول کیږي مګر هله چې د ټولو اتفاق پرې راشي.
ب – <u>مستعار لغتونه</u>: مستعار لغتونه هغه دي چې له بلې ژبې څخه را داخل شوی وي. مستعار لغتونه په پښتو کښې هم شته، او له دې قسم لغاتو څخه یوه ژبه هم نشي خلاصیدی. د قومونو تر منځ ارتباط، تګ وراتګ تجارتي او نور نزدېوالی د مستعارو لغاتو د راتلو سبب او دلیل دی.
مستعار لغتونه بیا په خپل منځ کښې ځینی قسمونه لري چې دا دي وروسته ښودل کیږي:
1- دخیل: دخیل هغه لغات دي چې بې له څه معنوي او لفظي تغیر څخه په یوه ژبه کښې له بلې ژبې څخه را ننوتی وي. یعنی هغه بېګانه الفاظ چې بې له لفظي او معنوي تغیر څخه په یوه ژبه کښې را داخل شي؛ د خیل لغات بلل کیږي لکه (صابون، تنور، ظلم، صبر) چې له عربی څخه په پښتو کښې را داخل شوي دي. یا مثلاً (پنسل، کوټ) چې له انګریزی څخه پښتو ته راغلي دي. په دې ډول نور هم ډېر مثالونه شته.
2- مفغن: هغه لغات دي چې سره له تغیره په پښتو کښې را داخل شوی وي دا بیا په درې قسمه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول هغه دي چې کوم لفظي تغير پکښې نه وي راغلی بلکې يوازې معنا يې بدله شوی وي لکه (عنوان) چې په عربۍ کښی (سر ليك) ته وايی او په پښتو کښې د تکبر او لويۍ په معنا دی. مثلاً وايي ((فلانی په څه عنوان روان دی)).

دا رنګګ (کسر، منت) چې په عربۍ کښې د ماتولو او احسان او په پښتو کښې د عيب او زجر معنا ورکوي. دي قسم ته معنوي مغفن وايي.

دوهم هغه دي چې په معنا کښې يې تغير نه وي راغلی مګر په لفظ کښې يې بدلون راغلی او شکل يې اوښتی وي لکه (سبا، ميرات، اودس، ښار) چې له (صباح، ميراث، آبدست، شهر) څخه مغفن شوي دي . دي قسم ته لفظي مغفن ويل کيږي.

دريم قسم مغفن هغه ته وايي چې هم يې په معنا او هم يې په لفظ کښې تغير او بدلون پيښ شوی وي لکه (اورته) چې د عربۍ له (عورت) څخه مغفن شوی دی. په عربۍ کښې عورت هغه اندامونه وايي چې ستريې لازم وي، مګر په پښتو کښې (اورته) نکاح ښکلی ښځې ته وايي. دي قسم ته لفظي او معنوي مغفن ويل کيږي[1] مګر دا قسم مغفنات په پښتو کښې ډېر کم او لږ دي.

دغه تغير او تبديل چې په مغفنو کلمو کښې راځي دا نو بيا ډېر صورتونه لري لکه تقديم او تاخير، تبديل، زياتوالی، کموالی او داسې نور چې د ټولو بيان اوس دلته نشو کولای.

---

(1) سپيو لی ږ تو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- <u>مختلط لغتونه</u>: دريم قسم لغات چې په يوه ژبه کښې استعماليږي هغه مختلط لغتونه دي. مختلط لغتونه هغو ته وايي چې په هغو کښې د بلې ژبې يو مستعار جزء هم وي يعنی يو عاريتي عنصر هم ولري که څه هم ټول لغت پردی او دبلې ژبې نه وي لکه (قارجن، کبر جن، دولت من) چې په دې کلمو کښې (قار، کبر، دولت) مستعار الفاظ دي.

دا رنګك (صبرول، قهرول) هم دغه ډول کلمې دي. په دې قسم نور هم ډېر مثالونه په پښتو کښې شته.

تبصره : دا ټول انواع او اقسام چې بيان شول د يوې ژبې د تشکيل اجزا ګڼل کيږي او درست په ژبه کښی د استعمال اوويلو حق لري. له دې کبله ښايي چې دغسې لغات ټول د پښتو مال وبولو او په بد نظر ورته ونه ګورو.

د لغاتو او معنا ترمنځ مناسبت

د لفظ او معنا تر منځ مناسبت په حقيقت کښې يو ښه شی دی. او بايد چې د هرې کلمې له خپلې معنا سره يو تناسب موجود وي. د لفظ او معنا تر منځ ارتباط د لغت د پوهېدو سره هم ډېر کومك کوي. کوم وخت چې سړي ته د يو لغت اصل او نيله معلومه شي او په معنوي مناسبت يې پوه شي نو هغه لغت د سړي زړه ته پوره لويږي او په ذهن کښې يې ښه ځای نيسي. يو وخت چې ما په پښتو کښې د "ترله" نوم واوريد نو ښه پرې نه پوهېدم او نا آشنا را ته ايسېده، بيا مې يوه ورځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر شو چې دا خو (د تره لور) مخففه کلمه ده نو پس له هغه را باندې خوږ ولګید او زړه ته مې پرېووت.

د لغت او معنا تر منځ مناسبت پیدا کول یو عجیبه خوند او کیف لري او دا خوند هغه چا ته معلومېږي چې د لغاتو په څېړنه او ځېله معلومولو کښې پلټنه کوي. مثلاً کوم وخت چې سړي ته معلومه شي چې د " کسل" مصدر له (کسی = مردمك) او د نغوړل مصدر له (غوړ) څخه اخیستل شوی دی نو بې له شکه پرې قانع کیږي او خوږ او ښه ورته برېښي. همدا وجه ده چې د لغاتو تحقیق او د هغو ځیله او اصل معلومول د ژبې په بحثونو کښې یو خوږ او مهم فن ګرځېدلی دی. اوس ګورو چې د دې مناسبت مراعات تر کومې اندازې په ژبو کښې شوی دی.

لکه چې ښکاره ده د دې اصل مراعات له سامي ژبو څخه په آریایي ژبو کښې زیات لیدل کیږي ځکه چې په آریایي ژبو کښې مشتقات او مرکبات ډېر دي او په دې قسم لغاتو کښې ضرور تناسب او نزدیوالی موجود وي. په عربی کښې هم دداسی مناسبتونو مثالونه پیدا کیږي. مثلاً د عربی په (سماء) کښې چې د آسمان په معنا یو بسیط لغت دی مناسبت موجود دی، ولی چې (سماء) له سر نه هر پورته شي ته وایي او آسمان هم له سر نه پورته او جګ دی. دا رنګ د دغې مادې فعل هم د پورته والي په معنا مستعمل دی لکه:

(سما سمواً ای ارتفع) - په پښتو کښی هم د دغه مناسبت په وجه آسمان ته "هسك" ویل شوی دی ځکه چې (هسك) جګ او پورته شي ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي. سربېره پر دي لکه چي ګورو په پښتو ژبه کښي د دغه اصل مراعات تر ډېري اندازي شته مثلاً دا نومونه: (چوغکه، چڼچڼه، ټيغکه، ټك ټكى (شيطانك آسيا)، بغبغى (هارن) يو معنوي مناسبت لري او چي څوك يې واو ري نو ضرور ورته معلوميږي چي دا نومونه له طبعي او اصلي آوازونو څخه جوړ شوي دي. ولې چي دغه شيان هر يو دغسې آوازونه باسي. مثلاً چوغكه " چغ چغ" ټكټكى " ټك ټك" او بغبغى " بغبغ" ټيغكه "ټغ ټغ" كوي.

لاكن په بسيطو لغاتو كښي بې تناسبه لغات هم پيدا كيدى شي چي مناسبت يې چاته معلوم شوى نه وي. دا نقص تقريباً د دنيا په هره ژبه كښي شته. د مثال په ډول په عربۍ كښي د (شجر) لفظ د خپلي معنا سره څه مناسبت نه لري يا په فارسى كښي (درخت ، چوب) او داسي نور له دي كبله عرب وايي چي اسما معلول په علت نه دي. د فرهنګ نظام موءلف ليكي:[1] چي په سنسكريت كښى چي يوه ډېره علمي ژبه ده هم دا نقص موجود دى او د لفظ او معنا تر منځ د تناسب رعايت پکښي نه دى شوى[2]. مګر دا احتمال هم شته چي هر لفظ دي په ابتدا كښي د يو تناسب له مخه اينښودل شوى وي خو وروسته به يې د زماني په تېريدو هغه مناسبت له منځه وتلى وي او اوس به پرې سړى ښه نه پوهيږي. په دغسي لغاتو كښي وضع معتبره ده او څنګه چي پخوانو واضعينو ايښى دى، هغسي به يې مونږ هم استعمالوو، كه څه هم په مناسبت يې پوه

---

(1) فرهنګ نظام 3 جلد

(2) اغلى مير سيد قاسم خان وايى چ دا خبره صحيح نه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشو. دا هم يقين دی چې د پښتو ډېر بسيط لغات د خپلې معنا سره مناسبت لري او مونږته يې هم دغه تناسب او ارتباط معلوميدای شي. لکه: تله (ترازو) هغه آله ده چې تول پرې کيږي. يا مخو که (نول) چې د يو شي مخې ته وتلي وی او داسې نور. نور ورپسې د فقه اللغی کار دی چې ټول لغات سرې وڅيړي او ډېر مثالونه پيدا کړي.

زمونږ دلته يوه لنډه اشاره غرض وه او بس.

له دې بيان څخه زمونږ مقصد دا دی چې بايد د پښتو په نويو لغاتو کښې تروسه پورې د مناسبت خيال وساتل شي او ښايي چې په آينده کښې مونږ په دې اساس د پښتو نوي لغات وټاکو. هر وخت ځانله احتياجات او ضروريات لري، ژبه هم د دغسې اجتماعي او نورو ضرورياتو له مخه پوره کيږي. مونږ دې ته اړيو چې پس له دې ډېر علمي نومونه او اصطلاحات وضع کړو او د ژبې له اصلي ريشو او د الفاظو جوړ ولو له اصولو څخه کار واخلو. دا کار به په دوه ډوله کيږي. يو دا چې مونږ د نوې معنا او لفظ تر منځ د مناسبت خيال وساتو او بل دا چې د پښتو کلماتو او الفاظو د جوړولو او تشکيل اصول وپېژنو چې زمونږ د بحث اصلي موضوع هم دا شی دی. نو په دې صورت کيدای شي چې زمونږ نوي نومونه او علمي اصطلاحات څه قدر معقول خوند ور او په زړه پورې راشي او که نه نو هسې بې فايدې خوارې به وي.

د لغاتو لفظي تغيرونه

د کلماتو لفظي تغيرونه او اوښتنې په هره ژبه کښې يو طبعي او ضروري شی دی. دغه کلمې چې په خبرو اترو کښې استعماليږي ضرور

(c) ketabton.com: The Digital Library

پکښې د ځایو د اختلاف او د زماني د تېرېدو په وجه ځینی تغیرونه او تبدیلونه پیښېږي [1] دا تغیرونه په خپل منځ کښی زیات صورتونه لري – مګر څومره چې تراوسه په پښتو کښی مونږ ته معلوم شوي دي هغه وروسته په لنډ صورت ښوول کیږي:

1- زیاتوالی : د یو حرف یا زیاتو حروفو په زیاتوالي سره د یوې کلمې صورت بدلیږي او دې ته تغیر او شکل بدلېدنه وایې. لکه :

د خندل له مصدر څخه (خاندي) چې په اصلي ماده کښی یې الف زیات شوی دی. یا کرهنه چې د کرل له مصدر څخه ماخوذ او (ه) پکښې زیاتي ښکاري. په یوه کلمه کښی د یوه حرف زیاتوالی یا له ماخذ او یاله نورو مشتقاتو څخه معلومیږي. په نومونو کښې د زیاتوالي مثال لکه غوړۍ چې د (غوړ) څخه د (ۍ) په زیاتوالي جوړه شوي ده.

2- حذف او تخفیف : د حذف او تخفیف په واسطه هم دیوې کلمې شکل بدلیږي او بل لغت ترې جوړیږي. لکه د نښتل له مصدر څخه (نښلي) چې (ت) یې لویدلي او حذف شوي ده. دارنګ ممکنه ده چې (غړ) له غوړ څخه د واو په حذف اختصل شوی وي.

(1) د عربی صرف او نحو په کتابو ک ی د تغیر او تصریف اقسام دا وروسته ـودل شوي دي: 1. زیاتوالی 2. حذف 3. ابدال 4. د حرف نقلول 5. د حرکت نقلول 6. د یو حرف ساکنول 7. د یو حرکت بدلول. د عربی کلماتو اعلالونه او تغیرونه هم د دغو صورتو له مخه کیإي. مثلاً په (قایل، قل، قال، یقول) ک ی چ له (قول) خه شتقاق شوی دی ، له حرفی نقل خه نور ول تغیرونه راغلي دي او د حرفي نقل مثال (ایس) دی چ اصل ی (یئس) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله حذف او تخفیف په یوه کلمه کښې راځي او په معنا کښې څه توپیر نه راولي لکه : پوزه، پزه– وویل، ووې.

3- ابدال: د یو حرف اوړبدل هم په بل حرف باندې په یوه کلمه کښې تغیر پیښوي چې دا تغیر کله د معنا په بدلون هم اثر اچوي لکه : له وتل څخه (وځي) او کله په معنا کښې فرق نه راولي او دواړه یو لغت ګڼل کیږي، لکه نمر، لمر – نښتل، مښتل او داسې نور.

4- تقدیم او تاخیر: یعنی د یو حرف مخکښې وروسته کېدل هم د کلمې په شکل او صورت کښې تغیر راولي چې دې قسم ته د یو حرف ځای بدلول هم وایي. لکه پسرلی، سپرلی - څمکه ، مځکه – غړوندی، ورغندی.

5- د حرکت بدلول: د حرکت بدلول هم په وړاندې ډول د کلمې شکل او صورت بدلوي چې کله یې معنا هم ورسره اوړي. لکه ګډ چې د ګاف په زور شریك، مخلوط او د ګاف په زورکي (پسه) ته وایي، او کله یې معنا نه اړوي لکه شپږ چې څوك یې د (پ) زور او څوك یې په زورکي وایي.

د یو حرف ساکنول او د حرکت نقلول هم د تغیر اقسام دي او په یوه کلمه کښې تغیر پیدا کوي لکه (مین، مینه) مګر مثالونه یې په پښتو کښې ډېر نه پیدا کیږي.

له دې وړاندی بیان څخه ثابته شوه چې د پښتو اکثرا تغیرات او تصریفات د مادې یعنی حروفو په زیاتوالي، حذف، ابدال او تقدیم او تاخیر سره عملي کیږي او د حرکاتو یعنی د هئیت د تغیر مثالونه پکښې کم دي او همدا ممکنه ده چې د آریایي ژبو یو خصوصیت وي- پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف له عربی چې هلته د حرکاتو په بدلولو، نقلولو او ساکنولو ډېر تغیرونه راځي او نوي کلمې جوړېږي. لکه (ضرب) چې د (ض) په پېښ او د (ر) په زیر ترینه مجهوله صیغه لاس ته راځي.

د پښتو د کلماتو تغیرونه نور هم ډېر صورتونه لري، دلته مونږ اکثراً د مفردو کلمو تغیرونو ته اشاره وکړه – د مرکبو کلمو او نورو تغیراتو بیان به وروسته په خپل خپل ځای کښې راشي.

د کلماتو په جوړونه کښې د نومونو درجه

د ژبې په تشکیل کښې تر هر څه ړومبی نومونه زیاته برخه لري.ګویا نومونه د ژبې اصلي مواد دي چې بې له دې څخه د ژبې عمارت نشي جوړیدای. نه یوازې فعل کار کولای شي، نه صفت او نه څه بل څه څو چې اسم نه وي. مثلاً که سړی درسته ورځ (راغی یا سپین) وایي پوره مطلب تري نه ولاړیږی څو چې فاعل یا موصوف ور سره رانه وړي. بالعکس له نومونو څخه یوازې هم کار اخیستل کیږي. مثلاً که څوک چا ته د یو شي تش نوم واخلي نو هغه پوهیږي چې دغه شی غواړي لکه چې کوچنیان او د ژبې نو آموزان د شیانو په نومونو اخستلو خپل مطلب حاصلوي. دغسې د کلماتو په جوړونه کښې هم د کلام له نورو اجزاو څخه نومونه زیاته حصه لري په عربۍ کښې ټول افعال له مصدر څخه جوړیږي. دارنګ ډېر اسما او صفات هم له مصدر څخه لاس ته راځي او مصدر خو د اسم له اقسامو څخه بلل کیږي. سر بېره پر دې په عربۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې له یو جامد نوم څخه هم ځيني فعلي اشتقاقونه کيږي. لکه : له (قوس) څخه "قوس الشيخ ای انحنی ظهره فصارقوسا و استقوس ای انحنی"[1] .

همدا وجه ده چې د عربۍ صرف نحو د پوهانو یوه مهمه ډله یعنی بصریان وايي چې اصل په اشتقاق کښې اسم دی نه فعل – په آریایي ژبو کښې هم هر کله چې کلمات اکثراً. د لاحقو او یا سابقو په راوړلو او یا د دوو کلمو په ترکیب سره جوړيږي نو ویلای شو چې د دې ژبو په ترکیباتو او اشتقاقاتو کښې به هم اسم اصلي عنصر وي.

طبیعت او فطرت ته هم دا نزدې ده چې اول دې یو نوم پیدا شي بیا دې د هغه د شان وړ یو صفت او فعل موجود شي.

په پښتو کښې لکه چې ګورو نومونه د کلماتو په تشکیل کښې لوړ مقام لري ځکه چې اکثر مصادر له اسم او صفت او افعال بیا له مصدر (فعلي نوم) څخه جوړيږي. دا رنګ فعلي صفات او نور هم له مصدر څخه لاس ته راځي. سر بېره په دې ډېر لام والا مصدرونه هم د نورو ذاتي نومونو څخه جوړ شوي دي. لکه (کسل، داړل) چې له (کسي او داړي) څخه ماخوذ دي. دلته اوس مونږ د مثال په ډول د یو نوم څخه جوړې شوي کلمې ښیو مثلاً د (غوږ) له کلمې نه دا وروسته کلمې را وتلي دي:

نغوړل – غوږو – غوږور – غوږين – غوږی،[1] غوږی (یو ګوټ ته پروت پتهی) سپر غوږی – غوږوالی – غوږیچنه (پس ګوش)

---

(1) **جار بردی د شافي شرح.**

(1) **د کار کولو یوه ره ده چ کاري ي مخ ته اچوي او غوإونه لري.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو کښې له طبعي اصواتو څخه هم ډېر کلمات جوړېږي لکه له ټك څخه ټکټکی او نور.

په پښتو کښې پس له نومو څخه صفات د کلماتو په جوړولو کښې زياته حصه لري او په دريمه او څلورمه درجه کښې بيا قيود او ادات دي که څه هم د اداتو استعمال زيات دی مگر زمونږ مقصد په مستقلو او اساسي اجزاو کښې دی. هر کله چې ځينې پوهانو د يوې ژبې په تشکيل کښې د جامدونومو، افعالو او مصادرو د موقعيت ښودل هم ضرور بللي دي؛ نو ځکه مو په دې ځای کښې دغه مقصد ته يوه لنډه غونډې اشاره وکړه.

د کلماتو د جوړولو صورتونه او قسمونه

لکه چې د مخه مو هم ويلي دي،د کلماتو د تشکيل بحث په هره ژبه کښې يو مهم او ضروري بحث دی. نوي ضروريات او احتياجات د هرې ژبې پوهان دې ته اړباسي چې نوي لغات او کلمات جوړ او تيار کاندي. د لغاتو د تشکيل او جوړېدو سلسله بايد چې هميشه په يوه ژبه کښې جاري وي، ځکه چې همدا د يوې ژبې د ژوند او لوړتيا ذريعه ده.

مگر د نويو کلماتو جوړونه ضرور ځينې اصول او قواعد غواړي چې بې له دغو اصولو څخه د کلماتو تشکيل يو طبعي او اصولي جريان نشي پيدا کولای. نو د دې د پاره لازمه ده چې د ژبې په اصلي او پخوانو کلماتو کښې څېړنه او پلټنه وشي او د هغو د تشکيل او جوړيدو صورتونه اولياري معلومې کړی شي. په دې صورت کېدای شي چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو د تشکیل قاعدې او اصول منځ ته راشي او په آینده کښې ور نه د نورو کلمو په جوړولو کښې کار واخستل شي.

هر کله چې پښتو په عمومي شیانو کښې د نورو آریایي ژبو د اصولو او قواعدو سره شریکه ده نو ځکه غواړو چې ړومبی د آریایي ژبو د کلماتو د تشکیل صورتونه وښیو او پس له هغه د پښتو د کلماتو د جوړوني صورتونه او لیارې بیان کړو.

1- "لاریمر"[1] چې یو انګریز مستشرق دی په خپل پښتو ګرامر کښې لیکلي دي، چې په هندو جرمنی ژبو کښې الفاظ په دې وروسته درې طریقو سره جوړیږي :

الف : د لاحقو په زیاتولو او علاوه کولو سره لکه: پاړو ګر، غمجن او داسې نور.

ب : د سابقو په یو ځای کولو او لګولو سره لکه: هم زولی، هم غاړی، بې لاری.

ج: د دوو مستقلو الفاظو په یوځای کولو او پیوستولو سره لکه: سپین سترګی، سرتور، بوډی تال (قوس قزح)، نمرګل او داسې نور.

2- ((پرتو علوی)) د الماني ژبې په ګرامر کښې وایي[2]: چې د کلماتو په جوړونه او تشکیل کښې دوه صورته لیدل کیږي چې یو اشتقاق دی او بل ترکیب – له یوې کلمې نه د بلې کلمې اشتقاق په پنځو لارو ممکن دی:

---

(1) د لاریمر د پ تو رامر له فارسي قلمي ترجمه خه چ په پ تو ولنه ک ده.

(2) دستور زبان آلمانی د تهران چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- د اصلي کلمې د خاتمو په غورځولو سره (هغه کلمې چې له هغو څخه نورې کلمې راوځي) اصلي کلمې بلل کیږي په اصلي کلمو کښې اسم ، مصدر، صفت، فعل راتلی شي)

2- د اصلي کلمې د یو اصلي حرف په تغیر سره.

3- په اصلي کلمه کې د یو امدادي حرف په زیاتولو سره.

4- په اصلي کلمه باندې د لاحقو په زیاتولو سره.

5- په اصلي کلمه باندې د سابقو په علاوه کولو سره.

په دغو طریقو سره خالی اسما ، صفات او افعال جوړیږي.

ترکیب: هغه کلمه چې یو جزء لري اصلي کلمه او که له دوه یا زیاتو اصلي کلمو څخه جوړه شوې وي نو ترکیبي کلمه بلل کیږي. هره ترکیبی کلمه له دوو برخو څخه جوړیږي.

الف :- ریشه او اصل چې مقصودي او مهم جزء وي :

ب:- متمم چې د کلمې ټوله معنا د هغه په واسطه پوره کیږي، مګر کله ترکیبي کلمه یو بل مفهوم لري چې هغه یې له اجزاو څخه هیڅ نه معلومیږي. [1] مطلب دا چې په مرکبو کلمو کښې یو جزء اصلي او بل جزء مکمل او متمم وي.

په الماني ژبه کښې د کلمو د ترکیب صورتونه دا دي:

1- چې اصلي جزء یې مرکب او متمم جزء یې ساده او مفردوي.

2- چې اصلي جزء یې ساده او متمم جزء یې مرکب وي.

---

(1) **لکه په پ تو ک (پرې ودل) چ د ترك معنا ي له اجزاو نه معلومیاږي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- چې اصلي جزء او متمم جزئ دواړه مرکب وي.

دا ترکیبونه به یا بې د ارتباطي کلمو څخه وي او یا به د ارتباطي کلمو په واسطه جوړ شوی وي. په آلماني ژبه کښې د کلماتو له ترکیب او یو ځای کولو څخه د وروسته مرکبې کلمې جوړیږي :

1- مرکب نومونه
2- مرکب صفتونه
3- مرکب عددونه
4- مرکب فعلونه
5- مرکب قیود.
6- مرکب ادات.

3- "کلو د اوژه" په خپل فرانسوي ګرامر کښې د کلماتو د تشکیل په باب داسې لیکي[1] لکه څنګه چې د یوې ونې څخه څانګې او ښاخونه پیدا کیږي دغسې له یوې کلمې څخه نورې کلمې پیدا کیږي چې د ټولو تر منځ یو ارتباط او شریك فکر موجود وي. دغسې کلمې ته اصل او رینبه وایي. د کلماتو تشکیل د "افیکسونو"(Affixes) په واسطه کیږي. دا هغه اجزا دي چې د یوې کلمې د مخه او یا وروسته راځي او معنا ته یې تغیر ورکوي. دا بیا پر دوه رازه دی (پریفکسونه) (Prefixs) – " سفکسونه" (Sufixes) چې لومړی د کلماتو په سر کښی او دوهم د کلمو په پای کښی راځي. په فرانسوي کښې د کلمو تشکیل په دوه ډوله کیږي. یو د ترکیب په ذریعه او بل د اشتقاق په ذریعه.

---

(1) د اغلي ر تیا له ترجم خه چ د کابل په مجلو ک ی خپره شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکیب بیا پر دوه قسمه دی یو د پریفکس د زیاتولو په واسطه او بل د بسیطو کلمو د یو ځای کولو په واسطهٔ او اشتقاق د سفکس په علاوه کولو حاصلیږي، د بسیطو کلمو په واسطه ترکیب دا لاندې صورتونه لري:

- له دوو نومو څخه.
- له یو نوم او یو صفت څخه.
- له دوو صفتونو څخه.
- د یو نوم او یو فعل په واسطه.
- ددوو فعلونو په واسطه.
- د یو فعل او یو صفت په واسطه.

په مرکبه کلمه کښې معمولاً څو اجزاء لیدل کیږي. لومړی اساسی جزء چې اصل او مونډ دی بل هغه جزء چې کلمه پرې تمامیږي یا شروع کیږي. د کلمو یو له بله یو ځای کول بیا دوه لارې لري یوه دا چې د اصلي کلمو په ترتیب کښې څه تغیر را نشي او بله دا چې تغیر او بدلون پکښې پیښ شي.

4- "ډاکتر عبدالحق) په خپل ګرامر قواعد اردو کښې داسې وایي:[1] په اردو کښې چې دوه مختلف لفظونه سره یو ځای کیږي هغه دوه حالته لري چې یو لفظي حالت دی او بل معنوي حالت. د لفظي حالت بیان په دې ډول دی:

---

(1) **فواعد اردو د أیلی چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

- دوه لفظه چې سره یو ځای شي او هیڅ تغیر پکښې را نشي.
- دوه لفظه چې سره یو ځای شي او حروف پکښی حذف شي.
- دوه لفظه سره یو ځای او کوم امدادي حرف پکښی زیات شي.
- د اول لفظ وروستی او د دوهم لفظ ړومبی حرف چې سره یو وي نو یو یې غورځیږي.

5- کله د دوو لفظونو تر منځ د ارتباط راوستلو د پاره (او) زیاتیږي.

د معنوی حالت په بیان کښې وایي چې په سنسکریت کښی هم د معنا په لحاظ د مرکباتو تقسیم پردې وروسته ډول دی:

- تابع مرکب: چې یو جزء د بل ظرفي، یا مفعولي تابع وي.
- ربطي مرکب : چې د الفاظو تعلق پکښې د ارتباط د تورو په واسطه وي.
- توصیفي مرکب: چې صفت او موصوف سره راغلی وي.
- عددي مرکب: چې اول جزء پکښې عدد وي.
- تمیزي مرکب: چې په هغه کښې اول جزء تمیز (قید) وي. [1]

داکتر عبد الحق په یو بل ځای کښې مرکب پر دوه قسمه بللی دی:
اول هغه دی چې یو خاص حرف یا علامه له بل لفظه سره یو ځای شي او یوه خاصه معنا پیدا کړي او بل هغه دی چې دوه جلا نومونه، یا یو نوم

(1) دغه مرکبات په اردو ک ی نور تفصیل او صورتونه هم لري چ تر أ ړې اندازې د پ تو سره برابر دي او وروسته به بیان کؤی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یو صفت، یا یو اسم او فعل یا یو صفت اوفعل سره یو ځای شي او یوه مرکبه کلمه ترې جوړه شي.

5- سید محمد علی د فرهنګ نظام په مقدمه کښی لیکي.[2] چې مرکب پر دوه قسمه دی:

الف :- هغه دی چې دربمه معنا ترې پیدا نشي او اجزا یې په خپله اصلي معنا دلالت کوي لکه په فارسي کښې (آب چاه).

ب :- دویم مرکب هغه دی چې پر دربمه معنا دلالت وکړي یعنی بله دربمه معنا ترې مطلب وي لکه په فارسی کښې (آئینه آسمان) چې د لمر په معنا ده. وایي چې د کلماتو او اسماو ترکیب په سانسکریت کښی هم زیات او ډېر دی او د دوو کلمو له ترکیب څخه پکښی یوه کلمه جوړیږي.

6- "مرزا علی رضا شیرازی په (مخزن القواعد) کښی لیکلی دي [3] چې په فارسی کښې مرکب نومونه په دې وروسته صورتو سره جوړېږي.

1- کله دوه مختلف المعنا نومونه سره یو ځای کیږي لکه شبنم، خارپشت او نور.

2- کله له دووهم معنا نومو څخه جوړیږي لکه:

مرز و بوم – زیب و زینت.

3- کله دوه جلا نومونه د عطف په واسطه یو ځای کیږي لکه :

آب و هوا

---

(2) **فرهنګ نظام اول جلد د حیدرآباد چاپ.**

(3) **مخزن القواعد د حیدر آبادی چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- کله دا سم څخه وړاندې عدد راوړل کیږي لکه: هزار پا ، چار پا .
په دې ډول د فارسی په نورو ګرامرو کښې هم د مرکبو کلمو بیان راغلی دی، او معلومیږي چې په فارسي کښې هم د کلماتو تشکیل ډېر صورتونه لري، دا رنګ مشتقات هم پکښې ډېرې دی.

اشتقاق او ترکیب

اشتقاق:

لومړی شی د کلماتو په تشکیل کښی اشتقاق دی. اشتقاق په ټولو سامي او آریایي ژبو کښې شته او د هغه په واسطه ډېرې کلمې او الفاظ جوړیږي، په عربی کښې زیات نومونه لـه مصدر څخه راوځي او کله پکښی لـه جامدو نومو څخه هم اشتقاق کیږي. لکه (استنوق) چې لـه (ناقی) څخه مشتق شوی دی. د اشتقاق تعریف د هرې ژبې په ګرامر کښی په بېل بېل ډول راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عربی صرف و نحو کښې اشتقاق دې ته وايي، چې يو لفظ لـه بل لفظ څخه چې د دواړو تـر منځ لفظي او معنـوي مناسبت موجود وي استخراج شي [1]

ځينې کسان وايي: اشتقاق دا دي، چې يو لفظ له بل څخه په څه قدر تغير سره راووځي.[1] ځينې نور وايي: لـه هرې کلمې نـه چې يـو شمېر کلمې په جلا جلا معنا ګانو جوړې شي هغه اشتقاق دی.[2] ځينو خلکو د اشتقاق تعريف په دې ډول کړی دی: کـه چېرې مونږ د لفظي او معنوي تناسب او نژدېوالي په لحاظ يوه کلمه لـه بلې څخه جوړه کړو او لـه يوه لغت څخـه ډېرې صيغې راوباسـو نـو دې تـه اشتقاق وايـي، بناپر دې د اشتقاق علم هغـه علم دی چې د هغه پـه واسطه د کلمـاتو مبدأً او اصـل لټول کيږي. د دې وړاندې تعريفونو لـه مخه معلومه شـوه چې د اشـتقاق تعريف تقريباً په ټولو ژبو کښې سره نژدې او يـو شـان دی چې مهم رکن

---

(1) اشتقاق په عربي کښې په درې ډوله دی: اول هغه دی چې د دوو لفظو تر منځ په حروفو او ترتيب دواړو کښې تناسب موجود وي. لکه ضارب له ضرب څخه. دوهم هغه دی چې په حروفو کې يې تناسب وي او په ترتيب کښې يې نه وي لکه جبذ له جذب څخه ، دريم هغه دی چې يو حرف پکښې مغاير مګر قريب المخرج وي. لکه: نعق له نهق څخه. په عربي اصطلاح کښې اول قسم ته صغير ، دوهم قسم ته کبير او دريم قسم ته اکبر اشتقاق وايي. دغه شان په عربي کښې اشتقاق په محقق او شبيه هم وېشل شوی دی. محقق هغه دی چې ثابت او يقيني وي لکه دغه پورته مثالونه او شبيه هغه دی چې شك او شبه پکښې وي لکه د انسان اشتقاق له (نسيان) څخه ولې چې ځينې خلك يې له (انس) څخه مشتق بولي.

(1) قواعد اردو

(2) ترکی ګرامر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د مشتق او مشتق منه تر منځ د لفظي او معنوي مناسبت موجود والی دی. په آريايي ژبو کښې ځينې حروف او ادوات هم شته چې د اشتقاق ادوات يې بولي او د هغو په واسطه د کلمو قسمونه بدليږي او معنا ګانې يې اوړي. لکه په پښتو کښې (ور- ين) چې د (غوږور- غوږين) کلمې د هغو په واسطه له (غوږ) څخه جوړې شوې دي.

هغه ټولې کلمې چې له يوه ماخذ څخه را وتلې او مشتق شوي وي عايلوي او هم ريښه کلمې بلل کيږي. او اصل يې آره او مونډ بولي. د مثال په ډول په پښتو کښې د (غويی، غوا) د کلمې هم ريښه او عايلوي کلمې دا دي: غوبل – غوجل – غويمنډ – غويمه – غوباړی (خر مګس) غالوشه (ظرف ګاودوشی)- غوبون = غوبه = غاوچې – غوڅکی – غوشايه – او ممکن چې (غوښه – غوړي – غولانځه) هم د دې آرې او ريښې سره ارتباط ولري چې وروسته به يې عموميت موندلی وي.

ترکيب: ترکيب دې ته وايي چې دوه يا له دوو څخه زياتې کلمې سره ونښلي او يوه کلمه ترې جوړه شي او ځانله مفهوم او معنا وښندي. لکه: پی مخی، رون مخی، غوږوالی، نمر ګل او نور.

د کلماتو په اشتقاق کښې ځينې قاعدې

د پښتو اشتقاقونه غالباً د آهنګ او د ژبې د صوتي اصولو تابع دي. يعني ديوې کلمې سره چې کومه لاحقه لګيږي نو د آهنګ د سمون د پاره پکښې ځينې تغيرونه راځي. دا تغيرونه که څه هم په منظم ډول نشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیانیدای مګر تر یوې اندازې چې ښکاره او څرګند دي په وروسته ډول ښودل کیږي:

1- کله د کلمې او لاحقې د نښلو لو د پار (ا، و، ی) راوړل کیږي لکه:
له ډم څخه ډمامه، له زیږ څخه زیږانك، لـه مخ څخه مخوکه – لـه لوید څخه لویدیځ.

2- په اصلي حروفو کښی هم ځینی حروف شته چې د کلمې او لاحقې ترمنځ د آهنګ برابرولو او موزون والي د پاره زیاتیـږي. لکه: ((س)) چې په (خپسکه) کښی د ((خپه او که)) تر منځ زیات شوی دی.

3- کله د صوتي ضرورت او د کلمې د آهنګ برابرولو دپاره امدادي توري (ا، و، ی، ه) او ځیني نور حروف غورځیږي. لکه:

له چاړه څخه چړتون، له زوږ څخه زږښت، له شګې څخه شګلن،

له لېونې څخه لیونتیا ، له ګورم څخه ګوروان [1] او داسې نور.

4- که چېرې د اولې کلمې آخر حرف او د لاحقې لومړی حرف سره یو وي نو یو ځنې حذفیږي.

لکه: له ټوپك څخه ټوپکی – له ښانك څخه ښانکی [2]

5- کله یـو امدادي حرف پـه بـل بانـدې بـدلیږي لکـه: لـه منګي څخه منګوټی، لـه پوزې څخه پیزوان چې پـه اول. مثـال کښـې (ی) پـه (و) او پـه دوهم کښی (و) په (ی) بدل شوی دی. غـرض دادی چې امدادي او ځینی

---

(1) په دی مثال کښې (م) حذف شوی دی.

(2) په دې مثالونو کښی لاحقه (کی) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور توري د تلفظ درواني او آهنګ برابرولو د پاره هر ډول تغير قبلوي او دا تغيرونه په پښتو کښې قياس او اساس ګڼل کيږي.

6- هر کله چې اصوات په پښتو کښې اکثر يوسيلابي وي، نو کله دغه اصوات د يو نوم د جوړولو د پاره په مکرر صورت هم استعماليږي. لکه: چڼچڼه – ټکټکی – کوړ کوړی (فاخته)

7- د لاحقو ښخه لومړی حرف اکثر مفتوح وي او کله په يو نيم مثال کښې ساکن هم راځي لکه: له تور ښخه تورکی (دوده آتش)

8- د حرکاتو تغير او بدلون دا رنګ د يو حرف ساکنيدل يا متحرک کېدل دا ټول د کلماتو د تشکيل په وخت کښې د صوتي ضرورت له مخه پېښېدونکی دی. په دې باره کښې کوم عمومي قانون نشته خو د کلماتو د آهنګ سمون او دوينا آسانۍ ته کتل کيږي. هر څنګه چې يوه کلمه په خوله او وينا کښې سمه راتله، هغه ډول پکښې ځيني حرکتونه هم وړاندې وروسته کيږي.

9- دا قاعدې د سابقو دراوړلو او تراکيبو جوړولو په وخت کښې هم تطبيقيږي.

د پښتو د کلماتو جوړونه

د پښتو د کلماتو د جوړونې بحث پردوو برخو وېشل کيږي، لومړۍ برخه يې اشتقاقونه او دوهمه برخه يې ترکيبونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی برخه – اشتقاقونه

خومره چې معلومه ده په پښتو کښې د کلماتو د اشتقاق او راويستنې د پاره دوه صورته دي:

يو صورت دا دی چې بې له قانوني او منظم صورت څخه د امدادي تورو په کمولو، زياتولو ، بدلولو او داسې بل تغير لاس ته راځي او بل صورت دا دی چې په منظم او قانوني ډول د ((پسينه تورو)) په لګولو سره جوړيږي. په اول صورت کښې د کلماتو اصل او ريښه معلومول څه قدر مشکل او زيات لټون او څېړنه غواړي، دغه شان د اشتقاق د يوې قانوني او قياسي لارې پيدا کول هم پکښې ګران دي مګر په دوهم قسم کښې دا دواړه کاره آسان دي. نو ځکه اول قسم ته سماعي او دوهم قسم ته قياسي وايو، بله دا خبره ده چې په اول قسم کښې خالي د کلماتو ارتباط او نزديوالی معلوميږي او په دوهم صورت کښې پرته له دې څخه د نويو کلمو د جوړولو د پاره هم يوه لاره منځ ته راځي. دا قسم زما په خيال ډېر ضرور دی، ولې چې په دې واسطه د آينده اشتقاقاتو او نويو الفاظو د جوړولو د پاره يوه لار معلومېدی او يو اساس کېښودی شي.

له دې کبله مونږ په دې کتاب کښې يوازې دوهم قسم اشتقاق بيانوو او غواړو چې د کلماتو صرفي تحولات او تبدلات بيان او د کلمو د اشتقاق او اختسنې قياسي صورتونه وښيو. لاکن ړومبی تر دې پکار دي چې د اول قسم اشتقاق يو څو مثالونه هم د نمونې په ډول وښودل شي.مثلاً:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- جل - جاله - جال - جول - جولې - جوال- (په دې کلمو کښې د محدود ځای معنا شریکه ده).

2- ټل (دلرګو)- ټپل- ټپله- ټول- ټولی (په دې کلمو کښې د ګڼ والي معنا پرته ده).

3- تل (د اوبو ویخ)، تلی= تاله (د پښې) – تالی (خاورین اوار لوښی)

4- ګټ - ګټه - ګیټی - ګاټی.

5- ورور - واره - وریره - واره (هغه ښځه چې ورورېي مړوي) ورندار.

6- غوږ – غږ – غېږ (آغوش) غوږ د غږ د پاره لکه غېږ ده).

7- مین - مینه - مېنه (ځکه چې د مېنې سره سړی مینه لري).

8- کهول – کول – کلی – کلا

9- رشتین – رشتیا ، نوی – ناوې، تول – تال، نل – نلی (نری مغزن هډوکی)، کوټ – کوټه او داسې نور. په دې پورته ټولو مثالو کښی د لفظي او معنوي مناسبت له کبله د اشتقاق ارتباط موجود دی او په ځینو مثالونو کښی یې اصل هم معلومیږي لکه (ورور) چې دغه نورې کلمې ترې راوتلې دي. مګر خبره دا ده چې دغه اشتقاقونه کوم منظم او قانوني صورت نه لري او په ځینو مثالونو کښې یې اصل هم نه معلومیږي؛ څو چې سړی یې په نورو آریایي ژبو کښی اصل او ریښه ونه پلټي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوهم قسم يعنی قياسي اشتقاقونو په واسطه په پښتو کښې غالباً دا درې قسمه کلمې جوړيږي:

1. نومونه
2. صفتونه
3. فعلونه

دا هر يو قسم د اشتقاق مخصوص توري او صورتونه لري چې دادی په وروسته ډول بيانيږي:

د نومونو اشتقاق او جوړونه

هر کله چې د نومونو په اشتقاق او جوړونه کښې لاحقې زيات تاثير لري او د هغو په واسطه بېل بېل ډول نومونه جوړيږي له دې کبله غواړو چې د نومونو تشکيل او جوړونه د لاحقو تر عنوان لاندې بيان کړو.

فاعلي او نسبتي لاحقې (پسينه)

هر کله چې په پښتو کښې ځينې لاحقې د نسبتي او فاعلي معنا ګانو د پاره په شريک ډول هم استعماليږي له دې کبله دغه لاحقې تر يوه عنوان لاندې په وروسته ډول ښوول کيږي:

1- (که) دا يوه فاعلي او نسبتي علامه ده په سنسکريت کښی هم متحرک

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاف د فاعلیت د پاره دی لکه: (آستك = مقر– واچك = متکلم)[1] نو دا دپښتو (که) هم هاغه د سانسکریت متحرك کاف دی چې زور یې اوس په (ه) لیکل کیږي. د دې لاحقې په واسطه د نومود جوړولو صورتونه دا دي:

الف :- د بسیطو اصواتو په آخر کښې راځي او فاعلي معنا ورکوي لکه:

له چوغ څخه چوغکه — له کوړك څخه کوړکه چرګه

له ټیغ څخه ټیغکه — له ټیو څخه ټیوټیو که

(یوه مرغۍ ده)

له غړك څخه غړکه (مشك)

ب :- د فعلي مادې[2] په آخر کښې راځي او فاعلي معنا ترې معلومیږي لکه:

له څرخېدل څخه څرخکه — له خوځېدل څخه خزدکه (حشره)

له الوتل څخه الوتکه — له توت خوړل څخه توت خورکه

(یوه مرغۍ ده)

ج :- دا سم په آخر کښې راځي او د نسبت معنا ورکوي لکه:

له مخ څخه مخوکه (منقار) — له نل څخه نلکه.

د :- د صفت په آخر کښې د نسبتي او فاعلي معنا ګانو د پاره راوړل کیږي لکه:

---

(1) فرهنګك نظام

(2) فعلی ماده دمصدر هغې حصې ته وایي چې د مصدر د لام او یا د مصدري علامو له حذف څخه وروسته پاته کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زیږ ښخه زیږکه (یوه مرغۍ ده)

له خپه ښخه خپسکه (کابوس) –

له لټ ښخه لټکه = کورمار (ځکه چې په ځای لټه پرته وي).

له ځوان ښخه ځوانکه (دانه)

له ګرم ښخه ګرمکه (ګرم دانه)

2- (ك) ساكن كاف هم د نسبت او فاعليت په معنا استعماليږي او د صوت، نوم، صفت او فعلي مادې په آخر كښې راځي لكه:

له چڼ ښخه چڼچڼك (آله)	له سترګي ښخه سترګك
له شونډ ښخه شونډك	له زمري ښخه زمرك
له شپېلۍ ښخه شپېلك	له تور ښخه تورك
	له موټی ښخه موټك

له نيم ښخه نيمك (غران)
له چورلېدل ښخه چورلك (ګردش)
له ښپ ښخه ښپك [1]

3- (كی) د نسبت، فاعليت، تصغير په معناو راځي او دا وروسته صورتونه لري:

الف :- د نومو په آخر كښې لكه:

له ازغي ښه ازغكی	له چجه ښخه چجكی

له پیاز ښخه پیازكی	له مرچ ښخه مرچكی

---

(1) د ښلورو ګوتو اندازې ته وايي چې خلك يې په غلطه ښپق بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اور څخه اورکی — له لاس څخه لاسکی (دسته)

له سیخ څخه سیخکی — له خوخه څخه خوخکی (نولهٔ افتاوه)

ب :- د صفاتو په آخر کښی لګه:

له تریو څخه تریوکی= تروکی

له تور څخه- تورکی (دودهٔ آتش)

له شین څخه شینکی

ج :- د فعلي مادې په آخر کښې لګه:

له ښخېدل څخه ښاښکی

له پئیل څخه پیوکی (موی باف)

له مسېدل څخه مسکی

د :- د صوت په آخر کښې لګه: — له ډمب څخه ډومبکی

له پر څخه پرپرکی — له چت څخه چتکی (قرچه)

4- (کۍ) دا نښکه د (کی) مونث شکل دی او غالباً د نسبت د پاره د نومو – صفاتو او اصواتو په آخر کښې راځي او نوي نومونه پرې جوړېږي لګه:

له غوږ څخه غوږکۍ	له نیم څخه نیمکۍ
له غاړې څه غاړکۍ (قطارونه)	له پوست څخه پوستکۍ پوخکۍ (نرمهٔ گوش)
له اوبن څخه اوبنکۍ (گهواره جنبان)	له خپه څخه خپکۍ
له لولۍ څخه لولکۍ	له توت څخه توتکۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(پروانهٔ گل)	
لـه لپـى څخـه لپـه کـى (چمچـهٔ آبخورى)	له بوړ څخه بوړ بوړکۍ (حباب

5- (ی) دا نښکه د نسبت او فاعلیت په معنا د اسم، صفت او صوت په آخر کښې راوړل کیږي لکه :

له اړخ څخه اړخی (د غره ډډی ته ځای)	له ټوخ څخه ټوخی
له غوږ څخه غوږی	له چت څخه چتی (قرچه)
له ګنډ څخه ګنډی (کمیس)	له ټیغ څخه ټیغی (مرغ مری)
له تریخ څخه تریخی (تلخه)	له چون څخه چونی (بلبل)
له تور څخه توری (طحال)	له ټپ څخه ټپټپی (موتر سایکل)
له زیړ څخه زیړی (یرقان)	
له بر څخه بری	له ځپ څخه ځپځپی (چج)
له ډډ څخه ډډی (د بوسو خوسی)	له کړ څخه کړکړی (یو شي دی چې د بیړۍ د تناب د پاسه څرخي)

6- (ۍ) د (ی) مونث شکل دی او داسم، صفت، صوت، فعلي مادې په پای کښې د نومو د جوړولو د پاره استعمالیږي لکه:

له غوږ څخه غوږۍ	له ټال څخه ټالۍ
	لـه تیـر څخه تیـرۍ (نـرۍ لکـه د تیـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اوړي شخه اوړی	نیغ پټی
له باران شخه بارانی	له لنډ شخه لنډی (یوډول مار یا یو ډول شعر)
له ټیټ شخه ټیټری (واسکټ)	له کونټي شخه کونټی (د لاس لرګی چي سر يې کوږ وي)
له سر شخه سری (سرخانه)	له بند شخه بندی (د غوايانو غاړې ته يې اچوي)
له غاښ شخه غاښی = خاښی	له غونډ شخه غونډی
له بټ شخه بټی (د خښتو پخولو)	له ډير شخه ډيری
له ژبې شخه ژبی (د کوچنيانو يو مرض دی)	
له جنګ شخه جنګی (ګڼي ونې چې سره جنګيدلی وي)	
له ټک شخه ټکی (هدف چې په ويشتو کښې ترې ټک خيژي)	

7- (جلي "ه") د نسبت په معنا د يو اسم، صفت، صوت، او فعلي مادې په آخر کښې راځي او نور نومونه ترې جوړيږي لکه:

له بور= پور شخه بوره (بچه مرده)	له کاغ شخه کاغه
له ټاپ شخه ټاپه (مهر)	له ټنګک شخه ټانګه (ګادی)
له ورور شخه وربره	له چپ شخه چپه (بوسه)
له چاپ شخه چاپه	له ټک شخه ټکه (آفت)
له ټيل شخه ټيله	له ترک شخه ترکه (روغن داغ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ژغ څخه ژغژغه	له نوك څخه نوکه
له پړك څخه پړکه (د مرغيو نيولو يوه آله ده)	له ببل څخه ببله (خشکه بين بحر)
له خوړل څخه خوږه (شريني خوری)	له پيړ څخه پيړه (زواله)
له ځرخيدل څخه ځرخه	له يك څخه يکه (بکی)

له مروړل څخه مروړه (د ټوپك د پاکولو مزی)
له بولل څخه بولله (قصيده)
له وېشل څخه وېشله (يو قسم پراته)
له تلل څخه تله (ترازو)
له وينځل څخه وينځه (کنيز)
له کنځل څخه کنځله (دشنام)

8- (له) دا توری هم په نسبتي معنا سره د اسم، صفت، صوت او فعلي مادي په آخر کښی راوړل کيږي لکه:

له ګډ څخه ګډله (نان مخلوط)	له زنګ څخه زنګوله (جرس)
له تورخ څخه تورخله (سياه سرفه)	له ګرد څخه ګردله
له رېږدېدل څخه رېږدله (زلزله)	له بناخ څخه بناخله
له څريدل څخه څپرله (بزغاله چې د	له پای څخه پايله (کرهٔ پای)

(c) ketabton.com: The Digital Library

	خړېدلو وي)
له وار څخه ورله (حامله)[1]	

9- (لی، لۍ) دا نښتکی هم د (له) په شان د نورو کلماتو په آخر کښې د نومونو جوړولو د پاره راځي لکه:

له روه څخه روهيلی	له ډب څخه ډبلۍ
له ختې څخه ختهولی	له درب څخه دربلۍ (يوه لويه ستن وي او نجونې ترې چارچاپير زانګي)
له تيك څخه تيکلی	له خړېدل څخه خړېلی (بز غاله ٔ نر)

ياد ګيرنه: يوازې (ل) هم په ځينو مثالو کښې د دغه پورته مقصد د پاره استعماليږي. لکه :

له ښنګ څخه ښنګل او له ټوپ څخه ټوپل (توده ٔ خرمن).

10- (وان) د لاحقه که څه هم اصلاً د صفاتو د جوړولو د پاره ده، مګر ځينی نومونه هم پرې جوړ شوي دي لکه:

له پوزې څخه پېزوان　　　له ګروې څخه ګرېوان او نور.

11- (ری، رۍ) دا لاحقې چې لومړی مذکر او دوهمه د مونث د پاره ده داسم، صفت او صوت په آخر کښې د نومو جوړولو د پاره راغلی دي مګر څه قدر تصغيري معنا هم پکښې ليدل کيږي لکه:

لـه پــت څخــه پتــری (بــرګ	له کچه څخه کچری (خر بوزه ٔ سبز

---

(1) منجيله هم شايد چې په اصل کښې منګيله وي او له (منګي او له) څخه به جوړه شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیشکر)	خورد)
له ګني څخه ګنېری	له ګډ څخه ګډوری
لــه ډانــګ څخــه دانګــوری (عصای بغلی)	له کونګ څخه کونګری
له ډینګ څخه دینګری	له غونډ څخه غونډوری= غونډاری

12- (ره) د دې علامې په واسطه هم دا یو څو نومونه جوړ شوي دي لکه: له ټګ څخه ټکره، له ډغ څخه ډغره، له چیت څخه چیتره (پیزار کهنه)، له ډنډی څخه ډنډوره.

13- (اره) دا نښکه د نومو جوړولو د پاره د نورو کلماتو په آخر کښې راځي لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اوبښ څخه اوبناره (گهواره جنبان) لـه نـوك څخـه نوكـاره (چونـدی) له هيند[1] څخه هينداره (آئينه) له ټونګي څخه ټونګاره له پټ څخه پټاره (هغـه وزه چې په پښه كښې يې سپينه پټه وي) له بغ څخه بغاره.	له كټي څخه كټاره (هغه ميښه چې كټی يې مړ شي) له كټيل څخه كټاره (لويه چاړه) له سكونډل څخه سكونډاره له شوكول څخه شوكاره له ګرول څخه ګراره (برش آهنی اسپ) له چونګ څخه چونګاره

يادګيرنه: يوازې (ر) هم په ځينو مثالو كښې د دغه مقصد دپاره استعماليږي لكه:

لـه انـډې څخـه انـډر (مـست)، لـه شـخوند څخـه سـخوندر (ځكـه چـې شخوندوهي)، له وند څخه وندر (د مال تړلو لويه بياسته) او ممكن چې كنډر هم له كنډو څخه جوړ شوی وي.

14- (ړه) د دې لاحقې په واسطه هم ځينی نومونه جوړ شوي دي لكه:

له چپ څخه چپړه (زوړ پيزار)	له خوكی څخه خوكړه (قلهٔ كوه)
له ديكې څخه ديكړه	له لك څخه لكړه

---

(1) هيند دلته د اوبو په معنا دی چې په اصل كښی سيند دی. ((ه اوس)) سره تل بدليږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټوك څخه ټوكره	له څپ څخه څپېړه (چپلاخ)
له يك څخه يكره	

15- (اړ) لكه:

له بوت څخه بوتاړ (شكل) له لتي څخه لتاړ (پايمال)

له بوس څخه بوساړه.

يادګيرنه: يوازې (ړ) هم په ځينو مثالو كښې د دغه مقصد د پاره استعمال شوې ده لكه:

له كندې څخه كوندړ (خندق)، له كيند څخه كيندړ (هر شى چې د كيند غوندې ډېر زوړوي)

16- (ړى، ړې) لكه:

له وروسته څخه وروستاړى (د مچى) له اوبو څخه اوبړې (جامنك)

17- (نى، نې) لكه:

له كور څخه كورنې له تور څخه تورانى

له درب څخه دربانې له پټ څخه پټ پټانى

(په دې مثالو كښې د لاحقې او كلمې تر منځ الف زيات شوى دى).

18- (انه) :

له موټي څخه موټانه (د يوې موټى) له نيكه څخه نيكانه

19- (ند ، ندى) د فعلي مادې په آخر كښې د فعلي معنا د څرګندولو دپاره راځي او يو نوم ترې جوړېږي. لكه:

له جر[1] څخه جرنده له خرخ څخه خرخندى

---

[1] جر په ((زند)) كښې دميده كولو فعل ته وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رپېدل څخه رپندی   له لویږي څخه لوئیږنده (شقیقه)

20- (مه) دا نبنکه د اسم او صوت په آخر کښې راځي او نوي نومونه پرې جوړیږي لکه:

له ګوتي څخه ګوتمه   له ځیري څخه ځیرمه

له ډم څخه ډمامه   له بوغ څخه بوغمه

دغه شان ممکنه ده چې پیاړمه (دکټ لنګه) له پړي، پېړ او کوړمه (خانواده) له کور څخه جوړ شوي وي.

21- (څه، ځنی) : له غرڅخه غرڅه، غرځنی   له پای څخه پایڅه.

22- (سی) لکه:

له ویر څخه ویروسی (نان مرده)   له ګونګ څخه ګونګوسی.

23- (وس) لکه:

له ټپ (صوت) څخه ټپوس   له پنډ څخه پنډوس (یعنی پنډشی)

په کنډاس او ډانډس کښې هم (س) د نسبت د پاره معلومیږي.

24- (ګنی): له خسر څخه خسر ګنی   له پلار څخه پلار ګنی.

25- (ګه): له درون څخه درنګه (لاش مرده).

26- (ندار): له ورور څخه ورندار

له تره څخه ترېندار- تندار (زن کاکا).

27- (و): لهٔ مرګ څخه مرګو   له زانګل څخه زانګو.

28- (وی) : له خرڅخه خاروی (چارپا).

29- (ونکی، ونی) دا دواړه لاحقې که څه هم د فعلي صفاتو لاحقې دي، مګر ځینی نومونه هم پرې جوړ شوي دي لکه:

له غولول څخه غولوونکی (یوه دانه ده چې د سترګې د پاسه راخیژي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له باد څخه بادونی (زکام)،　　　له سپېره څخه سپېرووني
(وچ اوره چې پېره پکښې جوړوي).

30- (يی) له خور څخه خور يی.

31- (ينه، ينګه) له خور څخه خورينه، خورينګه (خواهر خوانده)،
له مور څخه مورينه.

32- (انګه) د اعلامه د دي، وروسته نومو په آخر کښی راغلي ده، مګر د لغت نوعيت يي نه دی بدل کړی، خالي په معنا کښی يي څه قدر زياتوالی راوستی دی لکه:

له غرۍ څخه غرانګه　　　له رينبې څخه رينبانګه
له ځيلۍ څخه ځيلانګه　　　له چيرړې څخه چيرړانګه

په دې ټولو مثالو کښې نسبت اصل ته زياتوالی او لوی والی ملحوظ دی.

تبصره: کله کله يوه علامه يوازې د شکل بدلولو د پاره راځي او په معنا کې ډېر فرق نه راولي لکه: نښه= نښکه، کوډی= کوډله، ځنۍ= ځنکی، بخری= بخرکی، کوکه= کوکاره.

ظرفي لاحقي

په پښتو کښی ظرفي لاحقي هم ډېرې دي چې د هغو په واسطه د ظرف نومونه جوړېږي. دا لاحقې بيا پر دوه ډوله دي. يو د ظرف مکان لاحقې دي او بل د ظرف زمان.

د ځايو نومونه: د ځای د نومو د جوړوني د پاره په پښتو کښې وروسته لاحقې موجودې دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (ځی) دا لاحقه د نومو ، صفاتو او فعلي مادې په آخر کښې راځي او د ظرف مکان نوم پرې جوړېږي. لکه: اجل ځی- ښکار ځی – دمه ځای – ایله ځی – وتوځی (مخرج) – ناستو ځی، وندېځی، پخلیځی – ښوونځی – لوستوځی او داسې نور.

تبصره: په ځینو پخوانو کلمو کښې یوازې (ځ) هم د ظرفي لاحقې په حیث راغلې ده لکه دریځ[1] (منبر) خاتیځ = مشرق، لویدیځ = مغرب. دارنګ په (ترخځ – وریځ) کښی هم (ځ) غالباً ظرفي لاحقه معلومیږی او ښایي چې په اصل کښیبه د ترخ ځای او د وریا ځای وي. دغسی په تمبېځي (خیشوم کښی هم (ځی) د ظرف توری بللی شو.

2- تون [2] د ظرف توری او د ځای په معنا دی. په سانسکریت کښی هم ریښه لري لکه (سهتان) او فارسی (ستان) هم ور سره نږدې دی. دا توری په پښتو کښې د ځای د نامه د پاره استعمال شوی دی لکه : چړتون (غلاف شمشیر) میړتون- بودتون، مړستون، (مقبره) لاټد پستون[3] درملتون، ننداړتون.

دارنګ ښایي، چې ستونی او لستونی هم په اصل کښی (ساتون او لاس تون) وی :

---

(1) امیر کروړ (**139** ه) وایي (نوم مې بولي پر دریځ ستایوال).
(2) تون په قدیم ادب کښی د ځای په معنا راغلی دی. اسعد سوری (**425** ه) د محمد سوري په مرثیه کښې وایي: (په جنت کښې دې وه تون زمونږ واکمنه
(3) په دې مثالو کښی (س) د (ستان) شکل ځرګندوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (غـالی)[4] دا تـوری د نومـو او صـفاتو پـه آخر کښـی د ظـرف مکـان د جوړولو د پاره راځي لکه:

اور غالی – شپون غالی – سوی غـالی – ژور غـالی – چوغـالی – پنډ غـالی – کوغـالی دغـه شـان بـوزغلی – سـتر غلـی[1] – کوډغـالی – ډوغـل (چقوری هم د ظرف مکان نومونه دي چې پـه پـای کښـې یـې ((غـالی)) یـا یې مخفف صورت (غل) استعمال شوی دی.

4- (جل) د اعلامه هم د ظرف مکان د جوړولو د پاره استعمالیږي لکه پـه دې مثالو کښی: غوجل – اسجل – بورجل (مسکن محبوب – ښایي پـه اصل کښی بر جل یعنی لوړ ځای وي) دا رنګ مورچل هم ښایي پـه اصـل کښی مرګ جل وي.

تبصره: ((ګل)) هم په پښتو کښی د کلیو د نومو په آخر کښی راغلی دی لکـه: نورګـل – ګنجګـل – د یـو ګـل – لـه دې کبلـه ویـلای شـو چې (جل، ګل، غل) دریواړه کلمې سره نژدې او پـه یـوه معنـا دي ولـې چې د ((ګ، غ او ك، ج)) بدلون په پښتو کښی ډېر دی.

5- (ګره) دا لاحقه د نومو په آخر کښی د کرنې د ځایو د پاره راځي لکه: غنمګره، شولګره، جوار ګره.

---

(4) غالی د ځای په معنا دی چې د زندله (ګاتو) او فارسی (ګاه) سره نږدېوالی لري. په زند کښی اور غالي ته آترګاتو وایي. د (ګ، غ، اوت، ل) بدلون په آریایي ژبو کښی عام دی، نو له ((ګاتو)) ځخه پا آسانی (ګالی، غالی) او په پای کښی (ګل، غل، جل جوړېدای شي. د غالي ریشه د (غولي = صحن) په کلمه کښی هم شته.

[1] دا کلمه ځینو کسانو له سترګ غالي څخه مخففه بللې ده مګر زما په خیال په همدی شکل هم صحیح ښکاري ستر د پورته او جګ په معنا دی یعنی پورته ځای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

6- (ګړ) د دغه ریښي سره ارتباط لري او د اسم او صفت په آخر کښې د استوګنې د ځایو د پاره استعمالیږي لکه: راجګړ – ترهګړ – شیرګړ- یاغی ګړ او داسې نور.

7- (یانه، یانا) یوه قدیمي د ظرف لاحقه ده چې د ځایو د نومو په آخر کښې استعمال شوې ده لکه: پکتیانه، باختر یانا، آریانا، سغدیانا لودیانه او داسې نور.

8- (یاڼه) دا لاحقه د نباتاتو د نومونو په پای کښې استعمال شوې ده، لکه: اغزیاڼه، کوکیاڼه (ګلزار)، وښیاڼه – ځوزیاڼه.

9- (ڼی) دا علامه هم د ظرفي لاحقې په حیث د ځینو نومو په آخر کښې راغلې ده لکه پوکڼۍ- توکڼۍ (تف داني) – اوبڼۍ (آبزار) دغه شان په چونیاڼۍ (تشناب) اوښویداڼۍ (لخشك) کښې هم په لږ تغیر ((یاڼه، ڼۍ)) لیدل کیږي. پوڼۍ (پای دان) هم دغه ډول کلمه ده چې وروسته پوړۍ شوې ده.

تبصره: په پښتو کښې ځینې نورې ظرفي لاحقې هم شته مګر یو یا دوه مثاله لري او په وروسته ډول دي:

10- (ړومه) لکه له رانجه څخه رنجړومه.

11- (ونج) لکه ګړي څخه ګړونج.

12- (وټ) لکه له ډیوې څخه ډیوټ.

13- (مه) لکه له ګوتې څخه ګوتمه.

14- (ونده) لکه له کر څخه کرونده = کروند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

15- (غه) لکه لرغه = برغه[1] دغه شان ((کر غه)) هم ممکن چې د کرلو د ځای په معنا وي.

د زماني نومونه : د زماني د نومو د پاره په پښتو کښې ډېرې نښکې او علامې نشته، يوازې د (مال) د کلمې په لګولو ځينې زماني ظرفونه جوړ شوي دي لکه: مانځه مال، کوچمال (وقت رحيل)

په قديم ادب کښې دا کلمه د (مل) په صورت استعمال شوې ده لکه: برمل = پيشين – لرمل (ديګر) ترمل (شام)[1]. نو اوس هم ښايي چې د (مل) کلمه د زماني ظرفونو د پاره استعمال کړی شي.

2- دغه شان (تون) هم د ظرف زمان د پاره راتلی شي، لکه چې د فارسی (ستان) د زمستان او تابستان په کلمو کښی په دغه معنا ليدل کيږي يعنی د ژمي وخت او د ګرمۍ وخت، په پښتو کښی د پېغلتون او ښېلتون کلمې د ظرف زمان نومونه ګڼل کيدای شي، ځکه چې مقصد ترې د پېغلتوب او ښېلوالي وخت او زمانه ده.

د ښارونو او ځايو د نومو لاحقې

په پښتو کښې د ښارونو، کليو او ځايو د نومونو جوړلو د پاره ځينی مخصوصې لاحقې شته او په لاندې ډول بيانيږي:

---

(1) لرغه، برغه په ډيره اسماعيل خان کښې د ځايونومونه دی يعنی لر ځای ، او بر ځای ، د (دغه) ريشه قديمي ده، او د فارسی له (ګاه) سره هم نژدېوالی لري.

(1) ښکارونډ وي د (580 ه) د وختو شاعر وايي، که بريځروي که غرمه وي که بر مل وي، که لرمل که لمر لوېده که ترملونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (خا) دا یوه قدیمي لاحقه ده چې د (کا) په صورت هم استعمال شوی ده او له (خوا) څخه مخففه معلومیږي. مګر اوس د (خا) په ځای (خوا) زیات استعمالیږي، مثالونه دا دي: پښتیخا، پکتیکا، پښتون خوا، وازه خوا، توره خوا او نور.

2- (شا) دا لاحقه د خوا د کلمې سره یو ځای استعمالیږي لکه په (خواوشا) کښې. د دې لاحقې په واسطه هم په پښتو کښې یو څو نومونه جوړ شوي دي لکه: سیدشا، میر انشا، بخمل شا، کجك شاه، غنم شا، [دا ټول د کلیو او علاقو نومونه دي].

3- (کوټ) که څه هم یوه ځانله کلمه ده مګر د لاحقې په شکل د کلیو د نومو په آخر کښې استعمالیږي لکه: پښتون کوټ – کاشکوټ، سیال کوټ او نور.

4- (ګرام) دا کلمه په سانسکریت کښې د کلي په معنا ده خو د کلیو د نومو په آخر کښې د لاحقې په صورت هم راغلې ده لکه:

کلی ګرام، وډی ګرام، بټه ګرام، کاڼي ګرام.

5- (پور) دا کلمه اوستا کښې د شاهی ځای په معنا ده او په پښتو کښې د یوې لاحقې په ډول د کلیو د نومو په آخر کښې راوړل کیږي لکه: اسلام پور – لاچه پور – شمشپور – سلطان پور – لال پوره – اکبر پوره.

6- (هار) [1] لکه ننګرهار، قندهار، چپرهار

7- (واړه) [راجواړه] [2] – باجواړه - باجوړ

---

(1) د هار کلمه د فارسی له (سار) سره ارتباط لري

(2) په هند کښې را جواړې د راجګانو علاقو ته وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

8- (يالۍ) لکه بوډيالۍ – پنډيالۍ

9- (کنډ) لکه چمر کنډ – ملاکنډ – بارکنډ - ليکنډی

تصغيري لاحقې (پسينه)

په پښتو کښې د يو شي د کمکي والي د ښودلو د پاره ډېر ((پسينه توري)) موجود دي دا توري دوه خصوصيته لري يو دا چې د يو نوم معنوي تصغير او کوچني والی ښيي يعنی په اصل معنا کښې څه ډېر فرق نه راولي بلکې د تصغير صفت يې زياتوي لکه سليم ګی – غنټکی، ځلمو ټی- طالب ګوتی او داسې نور او بل دادی چې د وړو کو او کوچنو شيانو د پاره د مستقلو نومونو کار ورکوي يعنی د شيانو په معنا کښې هم فرق راولي او له غټ جنس څخه په يو وړوکي جنس پورې تخصيص ورکوي، لکه (لړوکی، چړوکی) چې د مستقلو نومو په حيث استعماليږي، که څه هم د کوچني والي معنا پکښې پرته او ملحوظه ده هر کله چې زمونږ اصلي مقصد د نويو نومونو په جوړونو کښې دی، نو ځکه په مثالونو کښې هم دوهم ډول نومونه راوړل کيږي. د دغو خصوصيتونو د ښېلونې د پاره يو عمومی اساس دا دی چې په اشخاصو او عقلمندو کښې لومړی خصوصيت او په شيانو کښې دوهم خصوصيت پيدا کوي، چې دا دی په ورورسته ډول ښودل کيږي:

1- (ګی، ګۍ) دا لاحقې د اسماؤ په آخر کښې راځي او د يو وړوکی او کوچني شي د پاره ترې ځانله نومونه جوړيږي لکه:

له جام څخه جام ګی　　　　له کوټه څخه کوټه ګۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غر څخه غرګۍ (کوه بچه)　　　له جارو څخه جاروګۍ

له شادو څخه شادوګۍ　　　له جولا څخه جولاګۍ (عنکبوت)

2- (کی، کۍ) دا نښکی د اسماوً په آخر کښې د وړو شیانو د نومو جوړولو د پاره استعمالیږي او کله د اسم او لاحقې د اتصال د پاره (و) هم راوړل کیږي لکه:

له ډنډ څخه ډنډکی = ډنډوکی[1]　　　له جال څخه جالکی

له پنډ څخه پنډکی = پنډوکی　　　له چاړه څخه چړوکۍ

له کټ څخه کټکی　　　له دړې څخه دړوکۍ

3- (ټی، ټۍ) د اعلامې هم د نومو په پای کې دوړاندې مقصد د پاره را وړل کیږي لکه:

له منګې څخه منګوټی　　　له کټوۍ څخه کټوټۍ

له چرګ څخه چرګوټی　　　له شکرې څخه شکروټۍ

له مشر څخه مشروټی

4- (ړی، ړۍ) دا توری هم د اشیاو یعنی د ذات د نومو په آخر کښې د کوچنیو نومو د جوړښت د پاره راځی لکه:

له کندو څخه کندوړی　　　له بچی څخه بچوړی

له کدو څخه کدوړی　　　له کب څخه کبوړی

له دیګ څخه دیګوړی　　　له کوزې څخه کوزه ړی

له تمبې څخه تمبه ړی (تمبړۍ)

---

(1) دا خبره یاد لرل پکار دی چې په ټولو تصغیري نومو کښې کله کله د نوم او لاحقې تر منځ یو (و) هم راوړل کیږي او کله د اولې کلمې (ی) په (و) بدلیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- (ری) دا لاحقه هم د ځینو نومو په آخر کښې راغلې ده لکه:

له مرك څخه مړ کوری — له خیټې څخه خیټوری
له چاټۍ څخه چاټوری — له څوڅکی څخه څوڅکوری
(نوله ٔ آفتاوه) .
له ګډ څه ګډوری — له ټیك څخه ټیکوری.

6- (ګوټی، ګوټې) دا کلمې چې له (ګی، ټی_ څخه مرکبې معلومیږي؛ د کوچنیونومو د جوړونې د پاره د نورو نومو په آخر کښې راوړل کیږي لکه:

له جام څخه جام ګوټی — له بیاتې څخه بیاتې ګوټې
له تختې څخه تخته ګوټې

7- (ګوړی) دا لاحقه له (ګی، ړی) څخه مرکبه ښکاري او د وړاندې مقصد د پاره استعمالیږي لکه:

له انار څخه انار ګوړی (اننګوړی) — له وز څخه وز ګوړی
له چرګ څخه چرګوړی[1]

8- (نګړی) دا هم یوه تصغیري لاحقه ده چې د ځینو نومو او صفاتو په آخر کښې راغلې ده لکه:

له پیشو څخه پیشو نګړی — له خوار څخه خوارنګړی
له بلی څخه[2] بلونګړی — له تور څخه تور نګړی
له بچی څخه بچونګړی.

---

(1) په دی مثال کښې یو (ګ) د تکرار په وجه غورځیږي.

(2) بلي په اردو پیشو ته وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

9- (ی،ی) دا توری د تصغیري نومو د جوړولو د پاره د هغونومو په پای کښې راځي چې په (ك، ګ) مختوم وي لکه:
له ټوپك څخه ټوپکی، له ښانك څخه ښانکی، له ستك څخه ستکی،
له پرتوګ څخه پرتوګی.

تبصره: په پښتو کښې ځینی نورې تصغیري لاحقې هم شته خو ډېر مثالونه نه لري او دادي:

10- (چکی) لکه له غل څخه غلچکی.

11- (څکی) لکه له نری څخه نروڅکی،

12- (کنډی) لکه له پیش څخه پیش کنډی.

13- (چی) لکه له دیګ څخه دیګچی.

14- (چه) دا لاحقه د فارسی لاحقه ده مګر په پښتو کښې هم یو څو مثالونه لري لکه: ډولچه، تاخچه، نیمچه.

د اسم صوت لاحقې

د صوت نومونه په پښتو کښې پر دوه ډوله دي: یو قسم یې بسیط نومونه دي چې هغه لاحقې نه لري لکه: ډز، ګرز، ټس، چغ، ترنګ، کړنګ، شرنګ او نور، او بل قسم یې اشتقاقي او جوړ شوي نومونه دي چې هغه له بسیطو اصواتو څخه د لاحقو په لګولو جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشـتقاقي اصـوات (غږونـه) د زيـاتو او ډېـرو آوازونـو د حکايـت پـه غرض استعاليږي او د کثرت او مبالغې ښودلو په غرض راځي چې بيـان يې په وروسته ډول دی:

1- (کی) دا لاحقه د دوه حرفي صوت په آخر کښې راځي لکـه: پـشکی، کشکی، ښهکی، شرکی، پرکی او نور [1]

2- (هار) دا نښکـه د هر ډول اصـواتو پـه آخـر کښـې را ورل کيـږي لکـه: غپهار- ډبهار- خرپهار- درزهار- ترنګهار- کړنګهار او نور.

3- (**ا**) دا علامـه غالبـاً د هغـه دوه حرفي اصـواتو پـه آخـر کښـې چې اول حرف يې زور ولري او د دري حرفي او ځلور حرفي اصواتو پـه پـای کښـې استعماليږي.

لکـه:ټـسا، غپـا، ډزا، خرپـا، غربـا، ګـرړا، دربـا، شـرنګا، غړمبـا، ترنګا، کړنګا او نور.

4- (ی) دا توری غالبا د دري حرفي او ځلور حرفي اصـواتو پـه آخـر کښـې راځي لکـه: خرپی، دربی، غربی، ګرزی، غړمبی، شرنګی، کړنګی او نور.

مصدري لاحقي (پسينه توري)

مصدر په پښتـو کښې هغې کلمې ته وايي چې د فعل او کـار نـوم وي او زمانه تري نه معلوميږي په همدي وجه مصدرته ((فعلي نـوم)) هـم ويـل کيږي. د مصدر د جوړولو او اشتقاق دپاره په پښتـو کښـې ځينـې علامـې او نښکې شته چې دا دي وروسته بيانيږي:

---

(1) دا رقم اصوات د قندهار د خوا اصطلاح ده نور پښتانه يې نه استعمالوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- (ل) [1] دا لاحقه د ځینو کلمو په آخر کښې د مصدر د جوړولو د پاره پیوستیږي چې دا ډول مصدرو نه ((لام والا)) مصدرونه بولي. مګر په پښتو کښې د لام وا لا مصدرونو زیاته برخه اصلي او وضعي مصدرونه دی او کوم اصل او ماخذ نه لري او یا مونږ ته نه معلومیږي. لکه: شړل، کتل، ساتل او داسې نور. او بله برخه لام والا مصدرونه اشتقاقي دي چې له بلې کلمې څخه ماخوذ بلل کیږي. دا راز مصدرونه څومره چې تر اوسه معلوم شوي دي دا وروسته مثالونه او صورتونه لري:

الف :- هغه دي چې د شیانو او ذاتي نومو څخه جوړیږي لکه:

له کسي څخه کسل	له غوږ څخه نغوړل	د دې دوو مصدرو په اول کې یو "ن" هم زیات شوي دي.
له بوڼ څخه بوڼل	له غرۍ څخه نغرل	
له داړي څخه داړل	له وت (شګاف) څخه وتل	
له پسول څخه پسولل	له داغ څخه داغل	
له ګاڼې څخه ګاڼل		

په دې ډول ځینې نور مثالونه هم شته چې په هغو کښې د اشتقاق مشابهت لیدل کیږي لکه (تلی، تلل، څنۍ څنل (بافتن چارپائی)، لیمه – لیدل، خوله – خوړل) دغسې (نغوتل) چې د تحریک او اشارې معنا ورکوي؛ بنایي چې له (ګوتې) څخه ماخوذوي ځکه چې اشارت په ګوته کیږي او د ((غ، ګ)) تبدیل په پښتو کښې عام دی.

ب :- هغه مصدرونه دي چې له اصواتو څخه جوړیږي لکه:

---

(1) په سنسکریت کښې (ن) د مصدر علامه ده لکه پري ور تن (پریې وتل) ندن (ناړل) هر کله چې (ن) او (ل) همیشه یو پر بل باندې اوړی له دې کبله (ل) په پښتو کښې د مصدر یوه قدیمي لاحقه بللی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غپ څخه غپل   له وه څخه وهل[1]

له ټوخ څخه ټوخل   له توك څخه توكل

له ترپ څخه ترپلل

له چوپ څخه چوپل   له پوك څخه پوكل

ښايي چې دا مصدرونه په اصل كښې پوكل، توكل وي او بيا وروسته مخفف شوی وي.

ج :- هغه مصدرونه دي چې له صفاتو څخه جوړ شوی وي لكه:

له مل څخه ملل   له مړ څخه مړل

له روڼ څخه روڼل   له ټكګ څخه ټكل،

د :- په پښتو كښې ځينې داسې لام والا مصدرونه هم شته چې اول جزء يې فعلي نوم وي او ځانله د يو فعلي كيفيت او حالت په معنا استعماليږي. په داسې مصدرونو كښې د اصل معلومول څه قدر اشتباه لري او په يقين نه معلوميږي چې مثلاً لوټل له (لوټ) څخه اخستل شوی دی او كه نه خبره بالعكس ده.

مګر سره د دې زما په خيال په دغه ډول نومونو كښې كوم چې بسيط وي او لاحقه نه لري هغه د مصدر ماخذ بللی شو او كوم چې بسيط نه وي او لاحقه لري؛ هغه به غالباً له دغې مفردې كلمې څخه ماخوذ او مشتق وي. د دې قسم مصدرونو مثالونه وروسته ښودل كيږي لكه:

---

(1) ښايي چې په اول ضرب كښې به چا له خولې نه (وه) ايستلې وي نو پس له هغه به ددغه فعل د پاره وهل اينښود شوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویی، ویل / ویاړ، ویاړل / ښار، ښارل / یرغل، یرغالل / لوټ، لوټل، وېش، وېشل / یون، یونل / ګوټ، ګوټل / دانګ، دانګل / زغم، زغمل / شمېر، شمېرل / چیړ، چیړل / زبېښ، زبېښل / لید ، لیدل / اخېړ، اخېړل / تپوس، تپوسل / تول ، تلل / بول=قول ، بولل.

2- (ول) دا هم یوه مصدري لاحقه ده او د نورو کلماتو په آخر کښې د مصدرونو د جوړولو دپاره راوړل کیږي. دې قسم مصدرونو ته (ول والا مصدرونه وایي. په دې قسم مصدرونو کښې ځیني داسې مصدرونه شته چې اصلي رنګ لري او له کومې بلې کلمې څخه ماخوذ نه معلومیږي لکه (پرزول- ګرزول- پړسول) لاکن د ول والا مصدرونو زیاته برخه مشتقي دي او ضرور یو اصل او ماخذ لري دا رقم ول والا مصدرونه په پښتو کښې نسبتاً ډېر دي او په وروسته ډول یې د جوړېدو صورتونه او د نمونې په څېر یو څو مثالونه ښودل غواړو.

الف :- لومړی صورت یې دا دی چې د اشیاو یعنې د لیدونکو شیانو د نومو په آخر کښې (ول) راځي او ول والا مصدرونه ترې جوړیږي لکه:

له ږمنځ څخه ږمنځول	له باد څخه بادول
له میخ څخه میخول	له بار څخه بارول
له ګام څخه ګامول	له ځای څخه ځایول
له ګز څخه ګزول	له لویشت څخه لویشتول
له غلبیل څخه غلبېلول	له نال څخه نالول
له کولپ څخه کولپول	له باټ څخه باټول
له چاڼ څخه چاڼول	له ډانډس څخه ډانډسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- دوهم صورت دا دی چې د بسیطو اصواتو په آخر کښې (ول) پېوستیږي او ول والا مصدرونه ورځنې تیاریږي لکه:

له ډب څخه ډبول	له غرب څخه غربول
له غړ څخه غړول	له بنګ څخه بنګول
له رپ څخه رپول	له کړس څخه کړسول
له ډز څخه ډزول	له ترنګ څخه ترنګول
له ټغ څخه ټغول	له شرنګ څخه شرنګول
له ټوخ څخه ټوخول	له غړمب څخه غړمبول
له ګړ څخه ګړول	له کړنګ څخه کړنګول.

ج :- دریم صورت دا دی چې (ول) د مجردو نومو په آخر کښې راځي، دغه مجرد نوم[1] د فعل نوم وي او که د یو حالت او کیفیت نوم وي لکه:

له لېو څخه لېوول	له ویري څخه وېرول
له میچ څخه مېچول	له ځور څخه ځورول
له ټال څخه ټالول	له رنځ څخه رنځول
له غوبل څخه غوبلول	له جنګ څخه جنګول
له ربړ څخه ربړول	له شرم څخه شرمول
له سینګار څخه سینګارول	له رواج څخه رواجول
له تاوان څخه تاوانول	له پور څخه پورول
له ډار څخه ډارول	له لور (روا داری) څخه لورول

(1) مجرد نوم هغه دی چې لیدونکی شی نه وي او مسمی یې خارجی وجود نه لري دې ډول نوموته د کیفیت نومونه هم وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د :- څلورم صورت یې دا دی چې ((ول)) د صفاتو په آخر کښې راوړل کیږي لکه:

له تور څخه تورول	له اوږد څخه اوږدول	له مات څخه ماتول
له پاك څخه پاکول	له جګ څخه جګول	له ودان څخه ودانول
له زیات څخه زیاتول	له ډېر څخه ډېرول	له وران څخه ورانول
له آسان څخه آسانول	له لږ څخه لږول	له یاد څخه یادول
له هېر څخه هېرول	له سوړ څخه سړول	له تود څخه تودول

هـ :- کله د (ول) علامه د فعل حال د فعلي مادې په آخر کښې راوړل کیږي او ول والا مصدرونه تري جوړیږي او خالی دا وروسته مثالونه لري. لکه:

له خیژي څخه خېژول	له نښلي څخه نښلول
له الوزی څخه الوزول	له اوړي څخه اوړول
له کښېني څخه کښېنول	له خوري څخه خورول
له رغږي څخه رغړول	له لولي څخه لولول
له څملي څخه څملول	له لېږدي څخه لیږدول

ز :- کله د مصدر د فعلي مادې په آخر کښې (ول) پیوستیږی او ول والا مصدرونه څني لاس ته راځي چې خالی دا یو څو مثالونه لري لکه:

له خندل څخه خندول	له لامبل څخه لمبول
له ژړل څخه ژړول	له زانګل څخه زنګول
له غپل څخه غپول	له نڅل څخه نڅول
له ټوخل څخه ټوخول	له ډانګل څخه ډنګول

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اغوستل څخه اغوستول   له غړمبل څخه غړمبول

3- (یدل) دا هم یوه مصدري لاحقه ده، چې اکثر د لازمو مصدرونو[1] د جوړولو د پاره د کلماتو په آخر کښې راوړل کیږي. دې قسم مصدرونو ته (یدل والا) مصدرونه وایي.

"یدل والا" مصدرونه کټ مټ د "ول والا" مصدرونو پشان دغه وړاندې شپږ صورتونه لري. دیدل والا مصدرونو د اشتقاق او جوړوني لار آسانه ده. په ټولو ((ول والا)) مصدرونو کښې چې د (ول) په ځای (یدل) راوړی شي نویدل والا مصدرونه ترې جوړیږي. خو سره د دې هم د زیات وضاحت دپاره د یدل والا مصدرونو د جوړېدو او اشتقاق صورتونه لنډ ډول لاندې بیانیږي:

الف :- د ذات د نومو په آخر کښې (یدل) راوړل کیږي لکه:

له ړمنځ څخه ړمنځېدل   له ګام څخه ګامېدل

له بار څخه بارېدل   له ګز څخه ګزېدل

له ځای څخه ځایېدل   له چاڼ څخه چاڼېدل

ب :- د اصواتو په پای کښې (یدل) راځي او یدل والا مصدرونه ترې جوړیږي لکه:

له ډب څخه ډبېدل   له غړ څخه غړېدل،

له شرنګ څخه شرنګېدل   له بنګ څخه بنګېدل

له ټغ څخه ټغېدل   له ټوخ څخه ټوخېدل.

ج :- د مجردو نومو په پای کښې (یدل) پیوستیږي لکه:

---

(1) د اوربدل او لوربدل مصدرونه استثناء متعدی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ټال څخه ټالېدل — له ربړ څخه ربړېدل
له رنځ څخه رنځېدل — له غوبل څخه غوبلېدل
له لېو څخه لیوېدل — له جنګ څخه جنګېدل
له رواج څخه رواجېدل.

د :- د صفاتو په پای کښې (ېدل) راوړل کیږي لکه:

له تور څخه تورېدل — له جګ څخه جګېدل
له ډېر څخه ډېریدل — له سور څخه سرېدل او داسې نور.

ه :- د مصدر او فعل حال له فعلي ما دې څخه لکه:

له رغړي څخه رغړېدل — له اوړي څخه اوړیدل
[1] له خندل څخه خندېدل — له ژړل څخه ژړېدل
له زانګل څخه زنګیدل — له ټوخل څخه ټوخېدل او نور.

د حاصل مصدر پسینه توري

هغه نومونه چې فعلي معنا لري او له مصدر څخه جوړیږي؛ د مصدر حاصل بولي. دا نومونه ځینی په خپله د مصدر په معنا راځي مګر فـرق دومره دی چې له مصدر څخه پکښې اسمي رنګ زیات وي لکه (وهنه، لیدنه، کتنه) او ځینی د مصدر اثر، حالت او فعلي کیفیت ښکاره کـوي لکه (خندا، ژړا) چې د خندلو او ژړلو پر حالت او کیفیت دلالت کـوي.

---

(1) لاکن د (خېژول، الوزول، څملول، نښلول، کښېنول، خورول، لولول، اغوستول) په مصدرونو کښې یدل والامصدرونه ، نه استعمالیږي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر کله چې په پښتو کښې د حاصل مصدر اکثرې لاحقې د دغو دواړو معنا ګانو د پاره په شريك ډول راځي لـه دې کبله دغه دواړه قسمونه يو ځای په لاندې ډول ښودل کيږي.

1- (نه) دا لاحقه بې د ځينو خصوصي مصدرونو څخه د ټولو مصدرو په آخر کښې د لام پر ځای راځي او د حاصل مصدر نومونه تري جوړيږي لکه:

له وهل څخه وهنه	له لتهول څخه لتهونه
له ختل څخه ختنه	له ټولول څخه ټولونه
له وتل څخه وتنه	له درېدل څخه درېدنه
له ساتل څخه ساتنه	له ټولېدل څخه ټولېدنه [1]

2- (خفي ه) دا توری ديدل والاو ځينو لام والا مصادر و پـه پای کښې د مصدر د لام پر ځای راوړل کيږي لکه:

له غورځېدل څخه غورځيده	له ليدل څخه ليده
له پوهېدل څخه پوهېده	له کتل څخه کاته
له لمبېدل څخه لمبېده	له اغوستل څخه اغوسته
له پاخيدل څخه پاخېده	له ختل څخه خاته

(1) دا دواړه قسمه په خپله د مصدر په معنا استعماليږي، خصوصاً دوهم صورت خو کټ مټ يو مخفف مصدر دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (ښت) دا نښکـه هـم د حاصـل مـصدر لاحقـه ده او د ځينـو يـدل والا مصادرو په پای کښې د (يدل) پـه عـوض راغلي ده او دا مثالونه پکښې موجود دي:

له مرېدل څخه مرېښت	له درنېدل څخه درنښت
له جوړېدل څخه جوړښت	له يادېدل څخه يادښت
له لګېدل څخه لګښت	له سمېدل څخه سمښت
له خربېدل څخه خربښت	له چلېدل څخه چلښت
له سرېدل څخه سرېښت	له ارزېدل څخه ارزښت
له لوئېدل څخه لويښت	له ګرانېدل څخه ګرانښت

4- (ون) دا پـسينه تـوری پـه ځينـو مـصادرو کښـې راځـي او د مـصدري علامو پر ځای استعمالېږي او دا لاندی مثالونه پکښې موجود دي:

له ترل څخه ترون	له لتهول څخه لتهون
له ګټل څخه ګټون	له بدلول څخه بدلون
له ګنډل څخه ګنډون	له ګډول څخه ګډون
له خرخول څخه خرخون	له سمول څخه سمون
له لمسول څخه لمسون	له ډکول څخه ډکون
له لنګېدل څخه لنګون	له ګرځول څخه ګرځون (قی)
له ډډېدل څخه ډډون	

5- (ن) يوازې نون هم په يدل والا مصدرو او يو نيم لام والا مـصدرو کښـې د لام پر ځای د فعلي مادې پـه آخر کښـې پيوسـتيږي او د حاصـل مـصدر نومونه تري جوړيږي لکه:

له رغېدل څخه رغېدن	له غورځېدل څخه غورځېدن

(c) ketabton.com: The Digital Library

له چلېدل څخه چلېدن — له لیدل څخه لیدن

له اوسیدل څخه اوسېدن — له اغوستل څخه اغوستن [1]

6- (نګک) دا لاحقه په ځینو محاورو کښې د حاصل مصدر د جوړولو د پاره استعمالیږي او په بدل والاو یو نیم لام والامصدر کښې د (ل) پر ځای راوړل کیږي لکه:

له اوسېدل څخه اوسېدنګک — له چنبل څخه چنبنګک

له رغېدل څخه رغېدنګک — له تلل څخه تلنګک

له پاڅېدل څخه پاڅېدنګک — له غورځیدل څخه غورځنګک

(په دې مثال کښې (نګک) دیدل پر ځای راغلی دی)

7- (اك) دا لاحقه هم د فعلي مادې په آخر کښې د حاصل مصدر جوړوني دپاره راځي او دا وروسته مثالونه لري لکه:

له خوړل څخه خوراك — له چنبل څخه چنباك

له ژول (ژوند کول) څخه ژواك، — له څکل څخه څکاك

له پخسیدل څخه پخساك — له تپېدل څخه تپاك.

8- (**ا**) دا علامه د ځینو لام والاویدل والامصادرو په آخر کښې د مصدري علامې پر ځای راځي او د مصدر حالت او کیفیت ښکاره کوي او دا مثالونه پکښې مستعمل دي:

له خندل څخه خندا | له کنځل څخه کنځا | له شنل څخه شنا

---

(1) څلورم او پنځم قسم نومونه له اصلي مصدر سره ډېر نزدېوالی لري ځکه چې په دواړو کښې یوازې (ل اون) سره بدل شوي دي نور یو شی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ژړل څخه ژړا	له ښکلل څخه ښکلا	له غرمبل څخه غرمبا
له نخل څخه نخا	له لمبل څخه لمبا	له ګډېدل څخه ګډېدا = ګډا
له غپل څخه غپا	له زغاستل څخه زغستا	له ځلېدل څخه ځلېدا = ځلا
له شنل څخه شنا	له مشغولېدل څخه مشغولا	له رپېدل څخه رپېدا

9- (ښکاره "ه") دا توری د ځینو مصادرو د فعلی ما دې په آخر کښې د مصدري علامو پر ځای راوړل کیږي او دا وروسته مثالونه پکښې مستعمل دي:

له ترل څخه تره	له ژوبلل څخه ژوبله	له تولول څخه توله
له ګټل څخه ګټه	له زغاستل څخه زغاسته	له جوړېدل څخه جوړه (صلح)
له ځکل څخه ځکه	له لټول څخه لټه	له پېښېدل څخه پېښه
له نښتل څخه نښته	له لمسول څخه لمسه	له تښتېدل څخه تېښته
له دیکل څخه دیکه	له روغېدل څخه روغه (صلح)	له بدلول څخه بدله [1]

10- (ی) ملینه (ی) هم په ځینو مصدرو کښې د مصدري علامو پر ځای راځي او د حاصل مصدر نومونه ترې جوړیږي چې مثالونه یې دا دي:

له غورځېدل څخه غورځی   له خلاصېدل څخه خلاصی

---

(1) د اتم او نهم لمبر نومونو اشتقاق له مصدر څخه یقیني نه دی، کېدی شي چې خبره بالعکس مصدر له دغو نومو څخه مشتق وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له برابرېدل څخه برابری　　　له ودانېدل څخه ودانی

له سمېدل څخه سمی　　　له ورانېدل څخه ورانی

له سول څخه سوی　　　له خرڅېدل څخه خرڅی.

تبصره: په پښتو کښې د حاصل مصدر د پاره ځینې نورې لاحقې هم شته، مګر یو یا دوه مثاله لرې دا لاحقې هم تولې د مصدر د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامو پر ځای راځي او په وروسته ډول بیانیږي:

11- (ات) لکه: له ګټل څخه ګټاتله بایلل څخه بایلات.

12- (ت) له لګیدل څخه لګت (مصرف)　　　له بچېدل څخه بچت (پس انداز)

13- (او) له چلېدل څخه چلاؤ　　　له لګېدل څخه لګاو.

14- (انه) له اوسېدل څخه اوسېدانه　　　له رغېدل څخه رغېدانه.

15- (ېه) له رغول څخه رغاوېه (ساختمان)، له ټیکاوېدل څخه ټیکاوېه.

16- (نا) له ویل څخه وینا　　　له بریښیدل څخه بریښنا .

17- (اره) له سکوندېل څخه سکو نداره

18- (ار) له ټینګېدل څخه ټینګار　　　له چینګېدل څخه چینګار.

19- (ان) له لګیدل څخه لګان　　　له ټکېدل څخه ټکان.

20- (ند) له چلېدل څخه چلند .

21- (ندی) له رپېدل څخه رپندی (لرزه).

22- (لاو) له خرڅول څخه خرڅلاو.

23- (ګنه، ګه) له اوسېدل څخه استوګنه، استوګه.

24- (وب) له پړسېدل څخه پړسوب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آلې د نوم لاحقې

آله په پښتو کښې پر دوه ډوله ده. يوه اصلي ده لکه: اره، ترښخ، رنده او نور او بله مشتقې ده. د مشتقې آلې نومونه درست لـه مصدر څخه جوړيږي او دا وروسته صورتونه او لاحقې لري:

1. (ونی) دا لاحقه په متعدي مصادرو کښې د لام پر ځای راوړل کيږي او د آلې نوم ترې جوړيږي لکه:

له لوبول څخه لوبوونی	له پاکول څخه پاکوونی
له چاڼول څخه چاڼوونی	له غوځول څخه غوځوونی
له لګول څخه لګوونی	له توږل څخه توږونی
	له نيول څخه نيوونی

2- (نی) يـوازې: (نی) هم د فعلي مـادې پـه آخر کښـې د آلـې د نامـه د پـاره راځـي لکـه : لـه شـرنګول څخـه شـرنګنی او (شـرنګانی) هـم استعماليږئ   له ټنګول څخه ټنګنی.

3- (ی) يوازې ملينه (ی) هم د فعلي مـادې پـه آخر کښـې د آلـې د نامـه د پاره راتلی شي لکه: (نوسی) چې غالباً د نيسل له مصدر څخه د (ی) پـه واسطه جوړه شوې ده [1]

تبصره: د اسم آلې د نامه د جوړولـو د پاره کله مفعول هم ورسره را وړل کيږي لکه : اور لړونی– مچشړونی. مګر دا بيا مرکبه آله بولي. دغه

---

(1) د آلې دا درې واړه صورتونه چې د غير ذيروح د پاره استعمال شي نو آله بلله کيږي او که د ذيروح د پاره راشي نو صفت يې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان (ی) هم اکثراً د مرکبې آلې د جوړښت د پاره استعمالیږي لکه: لاس پاکی، مچشړی، خټ موښی (ګل ماله) مچوژی او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صفاتو جوړونه

صفات پر دوه ډوله دي، یو هغه دی چې د یو شي او ذات حالت او وصف بیان کړي لکه (مشر، پوه) او بل هغه دی چې یوازې وصف او حالت څرګندوي او پر یو شي او ذات باندې دلالت نه کوي لکه (مشرتوب، پوهه) دا دواړه قسمه صفات په پښتو کښې داشتقاق او جوړولو جلا جلا لاحقې لري، مونږ اصطلاحاً دغه اول قسم ته صفات او دوهم قسم ته مجرد وصفونه وايو.

ذاتي او توصيفي صفات بيا د اشتقاق په لحاظ پر دوه ډوله دي، یو هغه دی چې له اسم او بسيط صفت څخه د لاحقو په لګولو جوړیږي او بل هغه دی چې له مصدر څخه د یو عمومی قانون موافق د لاحقو په واسطه اشتقاقیږي. دغه اول قسم ته نسبتي[1] او دوهم قسم ته فعلي صفات وايو. په نسبتي صفاتو کښې منسوب اليه معلوم او يوه مستقله جلا کلمه وي. نسبتی صفات په پښتو کښې ډېرې او زياتې لاحقې لري، دا لاحقې عموماً د اسم او صفت په آخر کښی راځي او نسبتي صفت ترې جوړيږي. لکه (اغزن، اومړی) چې اول (اغزی) او دوهم (اوم) ته منسوب دی. مګر دومره خبره ده چې په نسبتي صفاتو کښې د بل يو صفت د نسبت مثالونه کم او د اسم د نسبت مثالونه ډېر دي.

دا د نسبتي صفاتو لفظي خصوصيت وُ، هر څه چې يې معنوي خصوصيات دي نو هغه څه قدر مفصل دي، ځکه چې په هره علامه او

---

[1] نسبتي صفات د کومې خاصې زمانې پورې تعلق نه لري او په دې لحاظ دايمی صفات هم بلل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاحقه کښې ځانله ځانله معنوي اختصاص لیدل کیږي. سر بېره پر دې، یوه یوه لاحقه د ډېرو معنا ګانو د پاره راځي او په یوه ځای کښې یوه معنا او په بل ځای کښې بله معنا ورکوي.

مثلاً "جن" چې په (نمجن) کښې د لرلو په معنا او په (غمجن) کښې د کولو په معنا دی. نمجن هغه ځای ته وايي، چې نم لري او غمجن هغه څوك دی چې غم کوي.

دغسی (ن) چې په (جګړن) کښې فعلي یعنی د کولو معنا، او په (خیرن) کښی د لرلو معنا افاده کوي. مقصد دا دی دغه لاحقې چې د هرې کلمې سره راوړلی شي؛ نو د هغی کلمې سره یوه مناسبه او ورځ معنا ترې اخستل کیږي مګر په عمومي ډول د پښتو په نسبتي صفاتو کښی دا وروسته معنا ګانې لیدل کیږي.

1- د کولو او فعل عامه معنا لکه: ختګر، کبر جن، کړتن، شوکمار، چې ختې، کبر، کړتې او شوکه کوي.

2- د یو خاص فعل معنا چې هغه د لاحقې د مخه کلمې سره تناسب ولري لکه: غوبه، خربه، دروازه وان هغه څوك چې غواپيايي، خره چلوي او دروازه ساتي.

3- د لرلو، مالکیت او مصاحبت معنا لکه : ښوره جن– شګلن، دولت من– واکمن، پنډوالا، هغه چې ښوره، شګه، دولت لري، د واك خاوند وي او پنډ ورسره وي.

4- داوسیدلو، وطنیت او قومیت معنا لکه: کامه وال – کابلی، سلیمان خېل هغه څوك چې په کامه کښی اوسي، کابل یې وطن او سلیمان خېل

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې قوم وي. پرته له دې څخه هره لاحقه ځينې خصوصي معناوې هم لري چې هغه به په خپل خپل ځای کښې په لنډ صورت وښودلی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نسبتي صفاتو لاحقې

د نسبتي صفاتو ځینی لاحقې له خپلې مادې څخه څه نور صورتونه او متفرعات لري چې هغه به هم ورسره په خپل خپل ځایکښی بیانیږي.

ټول نسبتي صفات د اسم او صفت په آخر کښې د یوې لاحقې په لګولو جوړیږي او دا دی په وروسته ډول یې بیانول غواړو.

1- (ګر) دا لاحقه د نومو په آخر کښې د فعل، کولو او د یو نیم خاص فعل په معنا راځي لکه:

له ختې څخه ختګر	له امانت څخه امانت ګر چې (امانت ساتی)
له کوډې څخه کوډګر	له بزې څخه بزوګر (چې وزې څروي)
له دارو څخه داروګر	له ملازې څخه ملازګر (متملق)
له غلا څخه غلا ګر	له ښیوې څخه ښیوه ګر (چې ډول کوي)
له جواری څخه جوار ګر	له مشین څخه مشین ګر (چې ماشین چلوی)

تبصره: د دې لاحقې سره نزدې او مربوطې لاحقې هم شته، مګر مثالونه یې لږ دي او وروسته د خپلو ټولو مستعملو مثالونو سره ښودل کیږي:

2- الف :- (ګیر) د نومو په آخر کښې د فعلي معنا د افاده کولو د پاره راوړل کیږي لکه:

له سوال څخه سوالګیر	له پروا څخه پروا ګیر
له تماشی څخه تماشګیر	له بار څخه بار ګیر(د بار وړلو څاروی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دعوي څخه دعوه ګير	له تاو څخه تاوګير
له هوا څخه هوا ګير	له باد څخه باد ګير

3- ب :- (ګرى) د اسم او صفت په آخر کښى راځي لګه:

له لو څخه لوګرى	له ګوابن څخه ګوابن ګرى	
له دم څخه دم ګرى	له مل څخه ملګرى	پــه دي دوو صــفتونو
له وار څخه وار ګرى	له ټل څخه ټل ګرى	کي فعلي معنا نشته

4- ج : (ګړى) دا لاحقه د اسم او صفت په آخر کښي راغلي ده لګه:

له ژرندي څخه ژرنده ګړى   له منځ څخه منځګړى،

له دريم څخه دريمګړى   له نيم څخه نيمګړى.

5- د: (ګرندى) د نومو په پاى کښي د فعلى معنا [1] د افاده کولو د پاره راځي لګه:

له تلوار څخه تلوارګرندى   له اشر څخه اشر ګرندى،

له وېش څخه وېش ګرندى   له دېوال څخه ديوال ګرندى.

6- (جن) دا لاحقه د نومو په آخر کښي راځى چي په ليدونکو نومو کښي غالباً دلرلو او په نا ليدونکو نومو کښي د کولو يا د بل خاص فعل معنا ورکوى لګه:

له نم څخه نمجن	له کبر څخه کبر جن	له وير څخه وير جن
له ښوري څخه ښوره جن	له تاو څخه تاوجن	له هېري څخه هېر جن

---

(1) هغه ټول صفات چي فعلي معنا ولري په هغو کښي به اول جزء د مفعول حيثيت لري او دا يي د پيژندلو لار او طريقه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

		(فراموش كار)
له سپږي څخه سپږجن	له قهر څخه قهر جن	له دروغ څخه دروغجن
	له ورم څخه ورم جن	له غم څخه غم جن

تبصره : د (جن) مربوطي لاحقي (ځن، ژلی) دی چي يو څو مثاله پکښي موجود دي :

7- الف :- (ځن) لکه :

له لامبو څخه لامبوځن   له توري څخه تورځن،

له ښکار څخه ښکارځن   له څنګ څخه څنګزن.

8- ب :- (ژلی) (1)

له پر هر څخه پرهرژلی   له وير څخه ويرژلی.

9- (لن) دا علامه د لرلو او کولو د نسبت د پاره غالباً د هغو نومو په پای کښي راځي چي په (ه) مختوم وي لکه:

له اوبه څخه او بلن	له زوي څخه زولن
له شګی څخه شګلن	له اوښکي څخه اوښکلن
له غوښي څخه غوښلن	له خوږ څخه خوږلن (په ايرو پټ اور)
له سيوري څخه سورلن	

10- (من) دا لاحقه د مالکيت او صاحبيت د پاره د نالیدونکو يعنی غير مرئي نومو په آخر کښي راځي لکه:

له غيرت څخه غيرت من	له واك څخه واكمن
له دولت څخه دولت من	له ښاد څخه ښاد من

---

(1) د ځ، ج اول "ن" په پښتو کښي تل په يو بل باندی بدليږي لکه زبه، جبه، لمراو نمر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شته څخه شته من	له کسر څخه کسر من (معیوب)
له سود څخه سود من	له میرڅي څخه میرڅمن
له خوږ څخه خوږ من	له اندېښني څخه اندېښمن
له ستر څخه ستر من (سترمنه)	

11- (ن) دا توری د نسبتي صفت د جوړولو د پار ه د مادي او غیر مادي نومو په آخر کښی راوړل کیږي او دلرلو ، کولو او خاص فعل معنا افاده کوي لکه:

له خیري څخه خیرن	له جګړي څخه جګړن
له پم څخه پمن	له خاپوړي څخه خاپوړن
له ژاولي څخه ژاولن	له کړ کېچ څخه کړ کېچن
له غوښي څخه غوښن	له ډار څخه ډارن
له غوټی څخه غوټن	له تیز څخه تیزن

12- (مار) دا لاحقه د فعلي معنا د پاره زیاته استعمالیږي او څه قدر مبالغه هم ښیيي او اکثراً د نومو په آخر کښی راځي لکه:

له داړي څخه داړه مار	له ټوکي څه ټوکمار (مسخره)
له ګوندی څخه ګوندي مار	له چړچي څخه چړچه مار (عیاش)
له جرګی څخه جرګه مار	له ونډی څخه ونډي مار (قصاب)
له چوغلي څخه چوغلي مار	له ډوډی څخه ډوډي مار
له دوکي څخه دوکه مار	له ختي څخه ختمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

13- (ور) دا نښکه غالباً د مادي او مرئي (ليدونکو) نومو په آخر کښې راځي او دلرلو معنا افاده کوي مګر څه قدر مبالغه او زياتوالی ترې هم معلوميږي يعنی دور سره پيوست اسم ظاهري غټوالی او ډېر والی ښيي لکه:

له دارې څخه داره ور	له ښانګې څخه ښانګه ور
له ګيډې څخه ګيډه ور	له غوږ څخه غوږ ور
له خېټې څخه خېټه ور	له ښکر څخه ښکر ور
له تنې څخه تنه ور	له شونډې څخه شونډه ور
له ځنې څخه ځنه ور	له غوښې څخه غوښه ور
له سور څخه سرور	له پی‍ـ څخه پيوره غوا (ګاو شيری)

دا قسم صفات کله د وصفي معنا د مبالغې او زياتوالي دپاره هم راځي يعنی مطلب پکښې د يو وصف او حالت مبالغه بيانول وي لکه: له ژبې څخه ژبه ور (لسان)، له خولې څخه خوله ور، له زړه څخه زړه ور، له مخ څخه مخور (معزز). په دې قسم صفاتو کښې (غاښور) د يوې آلې نوم دی چې ډېر غاښونه لري.

14- (بون= به) دا لاحقې دواړه يو شی دي او "به" د "بون" مخفف صورت دی چې د محافظت، ملکيت او څښتن ولی په معنا راځي او اکثر د مادي او مر ئي نومو په آخر کښې راوړل کيږي لکه :

له شير څخه شيربون	له ګډ څخه ګډبه
له زمري څخه زمربون	له آس څخه اسبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خر څخه خربون	له اوښ څخه اوښبه
له اوښ څخه اوښبون	له کور څخه کور به
له غويي څخه غوبه	له لرګي څخه لرګبه (هيزم کش)
له ختې څخه ختېبه	له خس څخه خسبه

15- (وان)[1] دا علامه د محافظت او مالك توب په معنا د مادي او ليدونكو شيانو د نومو په آخر كښې راوړل كيږي لکه:

له باغ څخه باغوان	له جياز څخه جيازوان
له جالي څخه جاله وان	له دروازي څخه دروازه وان
له پادي څخه پاده وان	له ګورم څخه ګوروان (د ګورم ميم پکښې حذف شوی دی)
له ګاډی څخه ګاډي وان	له موټر څخه موټروان
له بګی څخه بګي وان	له ګروي څخه ګريوان (چې د ګروي محافظ وی)

16- (وال) دا لاحقه د کليو او ځايو د نومو په آخر كښې د استوګنې او وطنيت د نسبت د پاره راځي او د هغو نومو سره راوړل كيږي چې په امدادي حروفو مختوم وي لکه:

کامه- کامه وال	جنوبي – جنوبي وال
بانډه- بانډه وال	لواړګی – لواړګي وال

(1) ((وان)) او ((بون)) په لفظ او معنا دواړو کښې سره نزدې دي. ((وان)) په سنسکريټ کښې هم د محافظت لاحقه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرقي – مشرقي وال	کلی – کلی وال

دا لاحقه په ځينو نومو کښې د فعلي معنا ګانو نسبت هم ثرګندوي يعنی د کولو يا يوبل خاص فعل معنا ورکوي لکه:

جوپه – جوپه وال	آتڼ – آتڼ وال
بنګړی – بنګړي وال	انډی – انډيوال
هګی – هګی وال	پجه – پجه وال
کوټ – کوټوال	

17- (والا) دا علامه د مالك توب او ښتن ولی د نسبت د پاره د نومو په آخر کښې راوړل کیږي لکه:

خروالا – آس والا – کور والا – پنډ والا – کډ والا – پور والا – چپن والا– او کله د يو شي د پلورونکي معنا هم ورکوي لکه: سابه وال– ميوه والاا و نور.

18- (يالی) دا لاحقه دلرلو او کولو په معنا د مادي او غير مادي نومو په آخر کښې استعماليږي لکه:

له ننګ څخه ننګيالی	له برم څخه برميالی
له نوم څخه نوميالی	له بري څخه بريالی
له جنګ څخه جنګيالی	له توري څخه توريالی
له پت څخه پتيالی	له زغري څخه زغر يالی (زره دار)
له بخت څخه بختيالی	له غوټی څخه غوټيالی
له دود څخه دوديالی	له برګی څخه برګيالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هوډ څخه هوډيالى [1]	له نتى څخه نتيالى (چې نتكى لري)
له خبر څخه خبريالى (خبر يال)	له غور څخه غوريالى (چې غورلرى)

19- (نى) دا علامه د زماني، ځاى او داسې بل نسبت د پاره د ظروفو پـه آخر كښى راوړل كيږي لكه:

له اوس څخه اوسنى	له پاس څخه پاسنى
له غرمې څخه غرمنى	له لاندى څخه لاندينى
له بيګا څخه بيګانى	له كور څخه كورنى
له مياشت څخه مياشتنى	له منځ څخه منځنى
له كال څخه كالنى	له ږومبي څخه ږومبنى

دا لاحقه د ځينو نورو نومو سره هم راځي او فعلي يا كومـه بلـه معنا افاده كوي لكه:

له نوغي څخه نوغنى (نشانه دار)	له غل څخه غلنى پيشو
له ټكي څخه ټكنى (متردد)	له رښتيا څخه رښتيانى
له ميري څخه ميرنى	له ميړه څخه ميړنى،

له سكه څخه سكنى او نور.

تبصره :- د دې لاحقې سره مربوطې لاحقې دا دي:

20- الف :- (ونى) لكه:

---

(1) هوډيالى ضد ناك ته وايي لكه د عبدالقادر په دې مسرع كښى (هوډيالى دى چې يې كښينوم ولاړ شي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مرګ څخه مرګونی	له برغ څخه برغونی
له غبرګ څخه غبرګونی	له حرام څخه حرامونی
له باد څخه بادونی (زکام)،	له مرستې څخه مرستونی
	(فعلي معنا افاده کوي).

21- ب (انی) لکه : له سیل څخه سیلانی، له کرل څخه کرلانی (زارع)

22- (ین) دا لاحقه د شیانو او اجناسو د نومو په پای کښې زیاتیږي او د یو شي نسبت اصل او جنس ته ښیي لکه:

له وړی څخه وړین	له متې څخه متین	
له تار څخه تارین	له غنم څخه غنمینه= غلمینه ډوډی	
له وریښم څخه وریښمین	له اوربشي څخه اوربشینه	
له مس څخه مسین	له غوړ څخه غوړین	(په دی دواړو
له زر څخه زرین	له مالګي څخه مالګین	مثالونو کښې دلرلو نسبت شوی دی)
له خاوري څخه خاورین	له لونګ څخه لونګین	
	(د صفتي معنا په لحاظ اسم ګرځیدلی دی)	

23- (یز) دا علامه د نومو او اعدادو په آخر کښې راځي او د یو شي نوعیت او عددي نسبت ښکاره کوي لکه!

له ګلي څخه ګله ئیز غویی	له خامتا څخه خامتا ئیزه برستن
له چرې څخه چره ئیز ټوپك	له دوه بند څخه دوه بندیزه اګۍ
له کاڼي څخه کاڼیزه ځمکه	له څلور څخه څلوریزه (رباعی)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له وار څخه واريزه تبه	له دوه څخه دوه ئيز (مثنوى)
له للمي څخه للمهٔ ئيز	له لس څخه لسيز نوټ
له اړخ څخه اړخيزه تمانچه	له شل څخه شليز نوټ

ياد ګيرنه: د (يز) لاحقه د صفاتو په آخر کښې د زيات وضاحت دپاره راځي لکه: له غور څخه غوريز، له مخور څخه مخوريز، له لومړي څخه لومړيز.

24- (يا) دا نښکه د ځينو نومو او صفاتو په آخر کښې راځي او نسبتي صفت ترې جوړيږي لکه:

له جل څخه جليا	له دود څخه دود يا (قانون دان)
له آري څخه آريا (اصيل)	له مل څخه مليا
له بس څخه بسيا (کافي)	له وربدل څخه وريا (باران)
له کس څخه کسيا (ميده)	له ګښدل څخه لګيا[1]

(1) په دې وروسته دوه مثالونو کښې (يا) د فعلي مادې په آخر کښې زياته شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

25- (و معروف) دا توری د نومو په آخر کښې راځي او اکثر د کولو او لرلو معنا افاده کوي، سر بېره څه قدر مبالغه هم پکښې ليدل کيږي. لکه:

له کړتي څخه کړتو	له لاړي څخه لاړو(چي لاړي يې بهيږي)
له لاپي څخه لاپو	له خيتې څخه خيتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ثار څخه ثارو	له غوړ څخه غوړو
له کړاو څخه کړاوو	له بریت څخه بریتو
له خرړاوي څخه خرړاوو	له داړې څخه داړو

تبصره: د دې لاحقې سره مربوطې لاحقې دا وروسته دي:

26- الف (مجهول و) لکه:

له پارس څخه پارسو   له پښت څه پښتو

له دېګان څخه دېګانو

27- ب (اوو) په دې علامه کښې د مبالغې معنا هم زیاته ده لکه:

له جګړې څخه جګړاوو   له خرخ څخه خرخاوو

له لګېدل څخه لګاوو (خراج)   له پنډ څخه پنډاوو

(چې پونډۍ یې غټې وي).

28- (معروفه ی) دا توری هم د نومو په آخر کښې پیوستیږي او د فعلي معنا د افاده کولو د پاره ترې ذاتي صفت جوړیږي لکه:

له رباب څخه ربابي	له باور څخه باوري
له چرس څخه چرسي	له لګښت سره لګښتي
له پلك څخه پلکي	له ډانډس څخه ډانډسي (نداف)
له پنډ څخه پنډي (جوالی)	له ځېل څخه ځېلي
له ډول څخه ډولي	له چل څخه چلي
له چړ څخه چړي (دریوزه)	له ټوکې څخه ټوکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- (ملینه ی) دا نښکه د ځایو د نامو په آخر کښې چې په صحیح حرف ختم وي راځي او د استوګنې او وطنیت نسبت ترې مرادیږي لکه:

له کابل څخه کابلی	له پېښور څخه پېښوری
له ننګرهارڅخه ننګرهاری	له جلال آباد څخه جلال آبادی
له لوګر څخه لوګری	له کونړ څخه کونړی
له قندهار څخه قندهاری	له پغمان څخه پغمانی

دا لاحقه د ځینو مجردو نومو په آخر کښې هم راځي مګر په فعلي معنا دلالت کوي لکه:

له مکر څخه مکری، له لوڅخه لوی

له ترویت څخه ترویتی (منجم) او ښايي چې څری (جاسوس) له (څیر څخه او ژوندی له ژوند څخه اخستل شوی وي.

یادونه: ملینه (ی) د یو صفت په آخر کښې د زیات وضاحت د پاره استعمالیږي لکه:

له ګوډ څخه ګوډی له شل څخه شلی

له بد څخه بدی له نیك څخه نیکی.

مګر په دې صورتونو کښې تقریباً یو اسمي کیفیت پیدا کوي.

30- (خیل) دا لاحقه د سړو او اشخاصو د نومو په پای کښې د قومي نسبت د ښودلو او بیانولو د پاره استعمالیږي لکه:

له سلیمان څخه سلیمان خیل	له موسی څخه موسی خیل
د عثمان څخه عثمان خیل	له عیسی څخه عیسی خیل
له جبار څخه جبار خیل	له سلطان څخه سلطان خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

31. (زی) دا لاحقه هم په پورته ډول د قوم او قبیلي د نسبت د پاره استعمالیږي لکه:

له محمد څخه محمد زی	له یوسف څخه یوسف زی
له بارك څخه بارکزی	له سدو څخه سدوزی
له احمد څخه احمد زی	له اچك څخه اچکزی

دغه شان د خپلوانو د نومو په آخر کښې هم دزوی والي د نسبت د پاره راوړل کیږي لکه:

له ترور څخه ترورزی،	له لېور څخه لېورزی
له بن څخه بنزی	له ندرور څخه ندرورزی
له میرې څخه میریزی.	

مگر د (غرزي) په کلمه کښی (زی) د تش نسبت د پاره راغلی دی.

32- (بخن) دا لاحقه درنگونو په آخر کښې د هغو د کموالي د ښودلو د پاره استعمالیږي لکه:

له سور څخه سوربخن	له سپین څخه سپین بخن
له تور څخه تور بخن	له شین څخه شین بخن
له زیړ څخه زیړ بخن	له خړ څخه خړ بخن

33- (وبره، وشمه، وزمه) دا درې واړه لاحقې په یوه معنا دي او دالوانو او رنگونو د نومو په آخر کښې د تقلیل په غرض راوړل کیږي لکه:

له سور څخه سور وبره	له سور څخه سوروشمه
له زیړ څخه زیړ وبره	له زیړ څخه زیړوشمه
له شین څخه شین وبره	له سپین څخه سپین وزمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سپین څخه سپین وشمه	له تور څخه تور وزمه
	له شین څخه شین وزمه

34- (مه، یمه) دا علامه د حیواني مونثاتو په آخر کښې راځي او د هغو د مخصوص صفت یعنی د نر طلبۍ او وار راوړلو نسبت ترې مرادیږي لکه:

له غویي څخه غویمه	له خر څخه خریمه
له اوښ څخه اوښېمه	له مږ څخه مږیمه
له وز څخه وزېمه	له سپي څخه سپېمه
له اس څخه اسیمه	له پیش څخه پشېمه

35- (ناك- نك) دا علامه د نومو په آخر کښې راځي او د هغو او موصوف تر منځ په څخه قدر زیات اتصال او پیوستوالي دلالت کوي لکه:

له غم څخه غمناك	له بوی څخه بویناك	له چل څخه چلناك
له خوند څخه خوندناك	له مزي څخه مزه ناك	له زیم څخه زیم ناك
له اثر څخه اثر ناك	له میني څخه	له سکي څخه سکه ناك

		ميـ نه نا ك
له ځلېښت څخه ځلېښتناك		

36- (چی)[1] دا لاحقه هم د اسماو په آخر کښې راوړل کيږي او د يوي فعلي معنا نسبت تري معلوميږي لکه:

له نندارې څخه نندارچي	له غوا څخه غاوچي (پاده وان)
له مرکې څخه مرکچي	له نغارې څخه نغارچي
له ډنډورې څخه ډنډورچي	له توپ څخه توپ چي
له جار څخه جارچي	له کوټې څخه کوټه چي

37- (کښ) دا لاحقه که څه هم د (کښل) له مصدر څخه يوه فعلي ماده ده لاکن د لاحقې شکل يې پيدا کړی دی او د نومو په آخر کښې د فعلي معنا د افاده کولو د پاره راځي لکه:

له چلم څخه چلم کښ	له جارو څخه جارو کښ

---

(1) د (ناك) لاحقه د پښتو او فارسی او دچي لاحقه د پښتو او ترکي تر منځ شريکه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له توري څخه تور کښ	له بار څخه بار کښ
له ګور څخه ګور کښ	له سر څخه سر کښ
له خواري څخه خواري کښ	له تير څخه تير کښ

38- (خور) دا کلمه هم يوه فعلي ماده ده چې د لاحقې شکل يې موندلی دی او د اسماو په آخر کښې د فعلي معنا د ځرګندولو د پاره استعماليږي لکه:

له سړي څخه سړي خور	له ميراث څخه ميراث خور
له ډوډۍ څخه ډوډي خور	له غم څخه غمخور
له بډې څخه بډي خور	له چغلی څخه چغلخور
له سود څخه سود خور	له خيرات څخه خيرات خور
له زيات څخه زياتي خور	له حرام څخه حرام خور

تبصره: په پښتو کښی د نسبتي صفاتو د پاره ځينی نورې لاحقې هم شته، لاکن ډېر مثالونه نه لري او دا دی په وروسته ډول ښودل کيږي :

39- (تی) د پښتو يوه قديمي لاحقه ده او د نسبتي صفت د جوړولو د پاره د نومو په آخر کښې راځي لکه: روژه، روژه تی، کوژه، کوژه تی، بوزه، بوزه تی، جرګه، جرګتی.

يوازې (ت، ته) هم د نسبت د پاره راځي لکه په پورته او اوچت کښې.

40- (تو) لکه: له نام څخه نامتو، له جرګې څخه جرګه تو، چمتو هم دغه ډول ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

41- (اوڼ) له غول څخه غولاوڼ، له پسکۍ څخه پسکاوڼ، له تیز څخه تیزاوڼ.

42- (تاړی) له جنۍ څخه جنو تاړی، له خوشی څخه خوشاتاړی.

43- (بانی) له شریك څخه شریك بانی، له ورا څخه ورا بانی.

44- (پاری) له لنډ څخه لنډ پاری.

45- (جی نجی) (له دیر څخه دیروجی، له خوار څخه خوارنجی).

46- (چن) (له ساره څخه سرېچن، له وری څخه ورېچن، له سپین څخه سپین چن [1]

47- (غیجن) له مړ څخه مرغېچن.

48- (بوجن) لکه له خړ څخه خړبوجن (خیره مانند)

49- (مېچن) له غوړ څخه غوړمېچن = غوړمېڅن.

50- (ری) له لوټ څخه لوټیری، له جنګ څخه جنګیری

51. (ړی) لکه له اوم څخه اومړی (تار خام)، له خون څخه خونړی
له نوم څخه نومړی (موسوم)، له نیغ څخه نیغړی.

52- (سی) : له بانډې څخه بانډیسی، له ویر څخه ویروسی (نان مرده).

53- (څی) : له بنو څخه بنو څی.

54- (غلن) : له اوم څخه اومغلن، له تبی څخه تبغلن.

55- (غری) : له لیوني څخه لېونغری، له لنډ څخه لنډ غری.

56- (لی) : له وروسته څخه وروستلی، له و ړومبی څخه ړومبلی.

57- (می) : له منځ څخه منځمی.

---

(1) (چن) په رنـ ونو کـ ی د رنـ د کموالي د ودلو د پاره را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

58- (نك) : له ښځې څخه ښځونك ، له ژړا څخه ژړانك

59- (ينك) : له چاود څخه چاودينك، له لوېشت څخه لوېشتينك.

60- (وښه) : له مېره څخه مېروښه

61- (وس) : له چړ څخه چړوس، له ډب څخه ډبوس.

62- (وى) : منځ څخه منځوى، له مړ څخه مړاوى (پژمرده).

63- (يانۍ) : له زمرى څخه زمريانۍ، له خوګ څخه خوګيانى

64- (يانى) : له زمرى څخه زمريانى، له ستوري څخه ستوريانى

65- (يار، يارى) : له بخت څخه بختيار، له پوهنې څخه پوهنيار،

له مال څخه ماليار (باغوان)، له بټ څخه بټ يارى.

66. (ينه) : لکه له نر څخه نرينه، له ښځې څخه ښځينه،

له پس څخه پسينه.

67. (وار) : له اميند څخه ايندواره ښځه.

68. (ګنى ګنۍ) : لکه له خوسر څخه خوسرګنۍ، له پلار څخه پلارګنۍ

له منى څخه منګنى.

69- (ار) : لکه له ټت څخه ټتار.

70- (ا) "له راج" څخه راجا، له کوڼ څخه کوڼا، له ړوند څخه ړوندا (دا صفتي نومونه دي)

د فعلي صفاتو لاحقې

فعلي صفات هغه دي چې له مصدر څخه جوړيږي او فاعلي يا مفعولي معنا لري. دا صفات د معنوي خصوصيت په لحاظ په دوه رازه دى: يو هغه دي چې په کومې خاصې زماني پورې تعلق نلري او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دايمي ډول پر خپله معنا دلالت کوي لکه (خوځند ، ګرځند) او بل قسم هغه دي چې په يوې زمانې پورې اختصاص ولري لکه (تلونکی، تللی) چې اول په حال او مستقبل او دوهم په ماضي کښې خپله معنا ښکاره کوي. اول قسم فعلي صفات په پښتو کښې نسبتاً لږ دي او له ټولو مصادرو څخه په قانوني او عمومي ډول نه جوړيږي، مګر دوهم قسم فعلي صفات ډېر او له ټولو مصادرو څخه په عمومي او قانوني صورت لاس ته راځي. دا دواړه قسمونه ځانله ځانله لاحقې او علامې لري چې دا دی وروسته بيانيږي:

اول قسم فعلي صفتونه :

1- (ند) دا پسينه توری غالباً ديدل والا مصادر و د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامې پر ځای راځي او پر فاعلي معنا باندي دلالت کوي لکه:

له ګرځېدل څخه ګرځند	له ژړېدل څخه ژړند
له خوځېدل څخه خوځند	له برېښېدل څخه برېښند
له سوځېدل څخه سوځند	له رچېدل له رچند
له ترېدل څخه ترند	له ځلېدل څخه ځلند
له رغړېدل څخه رغړند	له رژېدل څخه رژند
له ګرېږېدل څخه ګرېږند	له ويل څخه ويند
له کړپېدل څخه کړپند	له ځوړېدل څخه ځوړند

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- (ندی) دا لاحقه د (ند) پشان دیدل والامصادر و د فعلي مادې په آخر کښې د (یدل) پرعوض راوړل کیږي او فاعلي صفت تري جوړیږي لکه:

له بڼېدل څخه بڼندی	له خوځېدل څخه خوځندی
له برېدل څخه برندی	له شرپېدل څخه شرپندی
له رپېدل څخه رپندی	له ورېدل څخه ورندی
له چورلېدل څخه چور لندی	له ویل څخه ویندی
له کرپېدل څخه کرپندی [1]	د ژول (ژوند کول) ژوندی

3- (نده) : دا لاحقه هم د فعلي مادې په آخر کښې د مصدري علامو پرځای د فعلي صفت د جوړولو د پاره راوړل کیږي لکه:

له پوول څخه پوونده، له څرېدل څخه څرنده، له چلېدل څخه چلنده خره، له بهېدل څخه بهنده اوبه.

4- (اند) : د فعلي مادې په آخر کښې د فعلي صفت د جوړولو د پاره راځي لکه :

له پوهېدل څخه پوهاند ، له ځلیدل څخه ځلاند ،

له ژړېدل څخه ژړاند ، له بهېدل څخه بهاندې اوبه.

5- (ندو) : دا لاحقه هم د دغه وړاندې مطلب د پاره استعمالیږي مګر څه قدر مبالغه هم پکښې شته لکه :

له ژړل څخه ژړندو، له وېرېدل څخه وېرندو،

---

(1) **دا پښ ه کلم   له صفتي معنا سره ه قدر اسمي اختصاص هم لري.**

له قارېدل څخه قارندو.

د دې مثـالو پـه آخـر کښـې کلـه (کـی) هـم زياتېـږي لکـه : ژړنـدوکی، ويرندوکی، قارندوکی.

6- (ندوی) : دا لاحقه هم د فعلي مـادې پـه آخر کښـې د مـصدري علامـې پر ځای راځي او فعلي‌صفت ترې جوړيږي لکه:

له ساتل څخه ساتندوی	له ځرګندېدل څخه ځرګندوی (د تکرار له کبله يو ند حذف شوی دی)
له ګټل څخه ګټندوی	له ښکارېدل څخه ښکارندوی
له پېژندل څخه پېژندوی	له ګواښېدل څخه ګواښندوی (تهديد کننده)
له وېل [1] وېندوی	

تبـصره: سـتـايوال (مـداح) د "وال" پـه لګولـو او لګيـا ، ګليا د (يـا) پـه واسطه لـه فعلي مادو څخه جوړ شوي دي، مګر نور مثالونه پکښـې نـه دي لېدل شوي.

دوهم قسم فعلي صفات :

7- (ونکی) دا لاحقه پـه ټولـو مـصادرو کښـې د مـصدر د (ل) پـه عـوض د فعلـي صـفت د جوړولـو د پـاره راوړل کيـږي، مګر پـه لازمـي او متعـدي

---

(1) دا مصدر په خپله مستعمل نه دی، م ر فعلي ماده په " ه، و ه" ک . مستعمله ده او له همدې مادې خه و ندوی جوړ شوی دی چ د مقتصد معنا ورکوي. متل دی د بهر له ندوی نه د کور و ندوی ه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلومو مصدرونو کښې فاعلي معنا او په مجهولو مصدرونو کښې مفعولي معنا ورکوي او معنا یې په حال او مستقبل پورې تعلق لري لکه:

له تلل څخه تلونکی	له پاڅول څخه پاڅوونکی
له ختل څخه ختونکی	له ماتول څخه ماتوونکی
له وتل څخه وتونکی	له ګرځیدل څخه ګرځېدونکی
له وهل څخه وهونکی	له ډبېدل څخه ډبېدونکی
له ساتل څخه ساتونکی	له پخېدل څخه پخېدونکی

8- (ونی) دا لاحقه هم د (ونکی) پشان د مصدري لام پر ځای راځي او فعلي صفات تري جوړېږي او نور خصوصیات یې هم کټ مټ د (ونکی) غوندې دی. لکه:

له تلل څخه تلونی	له پاڅول څخه پاڅوونی
له ختل څخه ختونی	له ماتول څخه ماتوونی
له وتل څخه وتونی	له ګرځیدل څخه ګرځېدونی
له وهل څخه وهونی	له ډبېدل څخه ډبېدونی
له ساتل څخه ساتونی	له پخېدل څخه پخېدونی

9- (ی ملینه) دا پسینه توری د لام والا او ځینې ول والا ویدل والا مصادر و په آخر کښې د فعلي صفت د جوړولو د پاره راوړل کیږي، مګر په لازمي مصدرونو کښې فاعلي معنا او په متعدي مصدرونو کښې مفعولي معنا افاده کوي او معنا یې په ماضي پورې تعلق لري لکه:

له تلل څخه تللی	له وهل څخه وهلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ختل څخه ختلی	له ساتل څخه ساتلی
له وتل څخه وتلی	له پاڅول څخه پاڅولی
له پاڅېدل څخه پاڅیدلی	له غورځول څخه غورځولی
له درېدل څخه دریدلی	له ډېېدل څخه ډبېدلی

تبصره: الف :- له ځینو خصوصي مصدرو لکه (ژړل - خندل) څخه د غه دوهم قسم فعلي صفات نه جوړیږي، بلکې لـه مرادفو مصدرو یعنی (ژړېدل او خندېدل) څخه سازېږي لکه : ژړیدونکی – خندیدونکې.

ب :- لـه (راتلل، درتلل، ورتلل) څخه چې پـه (ی) بانـدې فعلي صفت جوړیږي، نو (ت) یې په (غ) باندې اوړي لکه : راغلی– درغلی– ورغلی.

ج :- کله د (9) مادې په صفاتو کښې د مصدر (ل) غورځیږي او پر ځای یې (ی) راوړل کیږي لکه:

له الوتل څخه الوتی، له پرېوتل څخه پرېوتی، له ننبتل څخه ننبتی

د :- اچوونی چې یو مفعولي صفت دی غالباً په اصل کښې اچولی دی او وروسته یې (ل) په (ن) بدل شوی دی.

ه :- (استازی) هم یو مفعولي صفت او د استولی پـه معنا دی. مګر د فعلي مادې په آخر کښې د (زی) په لګولو جوړ شوی دی.

و :- کله په (ونکې، ونی) سره جوړ فعلي صفات پـه معلومـو مصدرونو کښې هـم پـه مفعولي معنـا راځي، مګـر دا بـه هغـه ځـای کښـې چې موصوف ته یې د فاعلي معنا نسبت نشي کیدی لکه: وروُنکې مالونه، خوړونکي شیان، اچوونی بچې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجردو وصفونو لاحقې

مجردو صفونه هم لکه د صفاتو غوندې له اسم او صفت څخه د لاحقو په نښلولو جوړېږي او د يو نوم يا يـو صفت معنوي يا ظاهري حالت او وصف ښکاره کوي. مثلاً (هوښيار) يـو ذاتـي صفت او (هوښيـار تـوب) د دغه ذات او شخص وصفي حالت يا حاصل صفت دی. مجرد وصفونو ته په عربي اصطلاح (صفات محضه) هم ويل کيدی شي.

په پښتو کښې زيات مجردو صفونه لـه ذاتي صفاتو څخه جوړېږي چې په وروسته ډول يې بيانول غواړو.

1- (تـوب) دا لاحقـه د نومـو او صـفاتو پـه آخر کښـې د مجـرد وصـف د جوړولـو او بيـانولو د پاره راوړل کيـږي. د دې لاحقې خصوصيت دا دی چې غالباً د اشخاصو او بنيادمـانو اوصـاف بيـانوي ښـه وي او کـه بـد، يعنـی هغـه وصـف چې د (تـوب) پـه واسـطه سـازيږي هغـه بـه اکثـراً پـه بنيادمانو پورې مربوط وي لکه:

له نومونو څخه:	له صفاتو څخه:
له سړي څخه سړيتوب	له ليونی څخه ليونتوب
له خر څخه خر توب	له نارينه څخه نارينتوب
له غويي څخه غويي توب	له ساده څخه ساده توب
له سپي څخه سپي توب	له دوبي څخه دوبي توب
له هلك څخه هلك توب	له پيغلي څخه پيغلتوب
	له مرور څخه مرور توب

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- (تيا) دا علامه د (توب) سره په معنوی خصوصیت کښې نږدې ده مګر په لفظي لحاظ ورسره دومره فرق لري چې (توب) عام دی او د هر ډول کلمو سره راځي او (تيا) غالباً د صحيح الاخر صفاتو سره راوړل کیږي لکه:

له مشر څخه مشر تيا	له هوښيار څخه هوښيار تيا
له کشر څخه کشرتيا	له زړور څخه زړورتيا
له لوړ څخه لوړتيا	له پښېمان څخه پښېمانتيا
له روغ څخه روغتيا	له مرور څخه مرورتيا

3- (والی) : دا نښکه د عامو صفاتو په آخر کښې د وصفي معنا د بیانولو او مجرد وصف د جوړولو د پاره راځي مګر په ظاهري او صافو کښې زيات استعماليږي لکه:

له موړ څخه موړوالی	له کلك څخه کلکوالی
له پلن څخه پلن والي	له زير څخه زيړوالی
له اوږد څه اوږدوالی	له چيت څخه چيتوالی
له تور څخه تور والي	له جګ څخه جګوالی
له سور څخه سور والي	له غټ څخه غټوالی

دغه شان د نومو په آخر کښې هم راځي لکه:

له کور څخه کوروالی (خانه داری) له هلك څخه هلکوالی او نور.

4- (ولي) : دا لاحقه د خپلوانو د نومو او د ځينو صفاتو سره استعماليږي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ورور څخه ورورولي	له خپل څخه خپلولي
له پلار څخه پلارولي	له پښتون څخه پښتون ولي
له مور څخه مورولي	له رشتين څخه رشتين ولي
له عزيز څخه عزيزولي	له سپين څخه سپين ولي
له تربور څخه تربورولي	

5- (واله)[1] دا علامه د اقوامو او ملتونو د نومو په آخر کښې د قومي او صافو د بيان د پاره استعمال شوې ده لکه:

له پښتون څخه پښتونواله	له اولس څخه اولس واله
له مغول څخه مغول واله	له ځائی څخه ځائي واله
له مومند څخه مومند واله	له ترکانۍ څخه ترکاني واله

6- (ګلي ګلوي) دا لاحقه هم د خپلوانو د نومو او ځينی صفاتو په آخر کښې راځي لکه:

له ورور څخه ورور ګلوي = ګلي	له پلار څخه پلار ګلوي
له عزيز څخه عزيز ګلي= ګلوي	له مور څخه مور ګلوي
له تربور څخه تربور ګلي= ګلوي	له هوسا څخه هوسا ګلوي
له خور څخه خور ګلوي	له پيوندہ څخه پيوندګلوي = ګلي
	له پيژندوی څخه پيژندګلوي= ګلي (پيژندګلو هم ويل کيږي)

---

(1) **داسی بريږ نی چ (والی، ولي، واله) د (ول) خه چ په پ تـو ک . د بـودن پـه معنا يو غير مستعمل مصدر دی ماخوذ دی، ول چ هم معنا او هم لفظاً سره تناسب او نزد والی لري.**

7- (ينه) : دا لاحقه د صفاتو او نومو په آخر کښې د وصفي معنا د ښودلو د پاره راغلې ده لکه:

له مړ څخه مړينه	له وړوکي څخه وړکينه
له هوسا څخه هوساينه	له هلك څخه هلکينه
له دلاسا څخه دلاساينه	له پيرزو څخه پيرزوينه
له لوی څخه لوينه	(په دي مثال کښې زيات وضاحت دی).

8- (وی) دا لاحقه د يو څو صفاتو په پای کښې د وصفی معنا د ښودلو د پاره راغلې ده لکه:

له بد څخه بداوی، له سپك څخه سپکاوی، له درون څخه درناوی،

له لوړ څخه لوړاوی، له ورك څخه ورکاوی.

9- (جلي "ه") (څرگنده ه) دا پسينه توری هم د ځينو صفاتو پـه آخر کښـې راځي او مجرد وصف ترې جوړيږي لکه:

له پوه څخه پوهه، له ناست څخه ناسته، له ولاړ څخه ولاړه

له پړ څخه پړه، له وړ څخه وړه.

10- (معروفه ي) دا توری د ذاتي صفاتو په آخر کښې زياتيـږي او وصـفي معنا ښکاره کوي لکه:

له ځوان څخه ځواني	له توند څخه توندي
له غليم څخه غليمي	له درغل څخه درغلي
له ترکاڼ څخه ترکاني	له انديوال څخه انديوالي
له ټگ څخه ټگي	له گاډيوان څخه گاډيواني

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

له سیال څخه سیالي	له هوښیار څخه هوښیاري
له لوی څخه لویي	له غوبون څخه غوبني
له ګران څخه ګراني	له اوښبون څخه اوښبني
	له ګډبون [1] څخه ګډبني

11- (ملینه ی) دا توری هم د یو څو هجائي صفاتو په آخر کښې د مجرد وصف د جوړولو د پاره استعمال شوی دی لکه :

له زیات څخه زیاتی	له لر څخه لری
له کم څخه کمی	له بر څخه بری
له تېر څخه تېری	له سم څخه سمی

تبصره:

په پښتو کښې د مجردو وصفونو د جوړونې د پاره ځینی نوري لاحقې او پسینې هم شته مګر مثالونه یې لږ او کم دي چې دا دی په لاندې ډول ښودل کیږي :

12- (انه) لکه : له مېړه څخه مېړانه، له پړ څخه پړانه، له وړ څخه وړانه، له یار څخه یارانه.

13- (نه) له لور څخه لورنه ، له ویر څخه ویرنه (مرثیه)

14- (تون) له بېل څخه بېلتون، له کونډې څخه کونتون

15- (ګیرنه) له یاد څخه یاد ګیرنه، له ډاډ څخه ډاډ ګیرنه.

---

(1) **دا درې واؤه صفتونه تخفیفاً د (غوبه، او بـه، ګډبه) په شکل استعمالیږي م ر مجرد وصفونه یـ غالباً لـه اصلي صورتونو خـه جـو ؤ شـوي دي او واو پک ـ غور یدل دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

16- (سه) له تنگ څخه تنگسه.

17- (گنی) له تربور څخه تربگني.

18- (لی) له سپور څخه سپرلی، له سور څخه سورلی.

19- (تانه) له سپي څخه سپيتانه (ښايي چې په اصلي کښې سپيتون وي).

20- (وښ) له سړی څخه سړی وښ.

21. (وخه) له تود څخه تودوخه = تودوخی.

22- (يز) له بند څخه بنديز، له لنډ څخه لنډيز.

23- (وښت) له پيدا څخه پيداوښت = پيدايښت.

24- (ون) له ژوندي څخه ژوندون.

25- (ا) له تور څخه تورا (تهمت).

****

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افعالو اشتقاق

ټول افعال په پښتو کښې له مصادرو څخه اشتقاقيږي، د افعالو اشتقاق د پاره ځينى لاحقې او سابقې هم شته مګر دومره ډېرې نه دي.
دلته مونږ په لنډه ډول د افعالو د اشتقاق طريقه بيانول غواړو.

هغه افعال چې په پښتو کښې له مصدر څخه جوړيږي پر دوو ګروپو يعنى دوو برخو وېشل کيږي.
يو د حاليه افعالو ګروپ او بل د ماضيه افعالو ګروپ دى. د لام والا مصادرو د ماضيه افعالو په اشتقاق کښې د مصدر اصلي ماده چندان تغير نه کوي او تقريباً ټول ماضيه افعال په يو منظم او قانوني ډول جوړيږي؛ چې په دې اعتبار د پښتو ټول مصدرونه قانوني او تغير نا پذير بللاى شو.[1]
مګر په حاليه افعالو کښې د ځينو مصادرو اصلي ماده تغير مومي، چې ځينى تغيرونه قانوني و ځينى بې قانونه دي مګر دا قسم مصدرونه هم ډېر کم او لږ دي.
د ول والاو يدل والا مصدرونو ځينى افعال مرکب دي چې د (کړل او شول) د افعالو په امداد سره جوړيږي او هغه به په مرکبو افعالو کښې وښودل شي. او ځينى افعال يې بسيط دي چې په خپله له مصدر څخه

---

(1) يوازې د (تلل، راتلل، ورتلل) مصدرونو په ماضى انو ک تغير پ إي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاس ته راځي. دا قسم مصدرونه هم ټول قانوني دي او درست ماضيه او حاليه افعال ترې د يوې قاعدې سره سم جوړېږي صرف د يدل والا مصادرو په حاليه افعالو کښې څه قدر تغير راځي، او "د" يې په "ږ" بدليږي. په پښتو کښې په عمومي ډول له هر مصدر څخه لومړی درې اساسي صورتونه اشتقاق کيږي چې يو استمراري حال [1] بل استمراري ماضي او بل فعلي صفت دی.

بيا نورې صيغې او افعال له دغو درې صورتو څخه راوځي. په دې ډول چې مطلقه ماضی له استمراري ماضی څخه او نورې ماضي ګانې له فعلي صفت څخه اوامر، مستقبل له حال څخه جوړيږي.

اوس د يو څومصدرونو دغه درې اساسي صورتونه وګورئ:

		استمراري حال	استمراري ماضی	فعلي صفت
1	له ساتل څخه چې يو تغير ناکوونکي مصدر دی	ساتم	ساته	ساتلی
2	له الوتل څخه قانوني تغير کوونکی مصدر دی	الوزم	الوته	الوتلی
3	له ليدل څخه چې يو بې قانونه تغير کوونکي مصدر دی	وينم	ليده	ليدلی
4	له چلول څخه چې يو قانوني مصدر دی	چلوم	چلاوه	چلولی

---

(1) **استمراری حال ته جاري يا اخباري حال هم ويل کيدای شي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

5	له چلیدل څخه چې یو قانوني تغیر کړونی مصدر دی	چلیږم	چلېده	چلېدلی

د افعالو د اشتقاق پسینه او سرینه

له دغو پورته درې صورتو څخه چې نور افعال جوړیږي نو ضرور ځینی سرینه او پسینه علامې غواړي او دا دي په وروسته ډول بیانیږي:

سرینه:

1- (و) : دا یو سرینه توری دی چې د اطلاق او تجرید په معنا د استمراري حال، استمراري امر او ماضي په سر کښې راوړل کیږي او مطلق حال، مطلق امر او مطلقه ماضي ترې جوړیږي لکه:

مطلق حال: وساتم – والوزم – ووینم – وچلوم – وچلیږم.

مطلق امر: وساته- [1] والوزه –ووینه – وچلوه – وچلیږه

مطلقه ماضي: وساته، والوته – ولیده – وچلاوه – وچلېده دا (و) مطلقې د تمنایي ماضي په اول کښې هم راځي لکه: زړه مې غواړي چې والوتلی.

2- (وبه) دا سابقه د مطلق مستقبل د جوړولو د پاره د حال له فعل څخه مخکښې راوړل کیږي لکه: وبه ساتم، وا به لوزم، و به وینم، و به چلوم، و به چلیږم[2]

---

[1] مطلق امر له مستمر امر خه جوؤیإي لکه (ساته) او مستمر امر د حال له فعلي مادې خه د خطابیگ(ه) په ا ولو تیاریإي.

[2] (به) په جمله ک ـ له واو نه وؤاندی کیإي او د جمل د اول او مهم جز سره پیوستیإي. لکه زه به سباله احمدووینم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (دې) داعلامه د غايب او متكلم امر د پاره د فعـل حال د مخه راځي لكه: ودې ساتي – ودې ويني – ودې ساتم – ودې وينم [3].

پسينه:

4- (به) : دا تـورى تقريبـاً د اسـتمرار او تاكيـد علامـه ده، او د اسـتمراري ماضي په آخر كښې د زيات استمرار د پاره راځي لكه: الوته بـه – چلېـده بـه – دغسې د فعـل حال پـه آخر كښـې د اسـتمراري مـستقبل او تاكيـد معنا هم وركوي لكـه: الـوزم بـه – چلېيـږم بـه، پرتـه لـه دې څخه پـه نـورو ځايو كښې هم استعمالېږي.

5- (واى =وى) : يوه تمنايي لاحقـه ده چې د فعلي صـفت پـه آخر كښـې د تمنـايي ماضـي د پاره راوړل كېږي لكـه (كـه سـليم مـې ليـدلى واى، كـه توريالى راغلى واى)

6- (يم، يـو – يې ، يئ، دى ، ده، دي) دا كلمې پـه اصـل كښـې امـدادي افعال دي خو د فعلي صفت پـه آخر كښـې د قـريبې ماضـي د جوړولـو د پاره راځي.

پـه دې كلمـو كښـې ضـميري رنـګ هـم شـتـه ځكـه چې پـه ترتيـب د متكلم، مخاطب، غايب مفرد او جمعې د پاره استعمالېږي. سر بېره پر دغه د قرب علامې هم دي نو په دې لحاظ ضميري يـا فعلي لاحقې هم ورته ويلاى شو. مثالونه يې دا دي: ساتلى يم – ساتلي يو – ساتلى يې – ساتلى يئ – ساتلى دى – ساتلې ده – ساتلي دي – ساتلې دي.

---

[3] (دې) هم د (بـه) خـصوصـ ـت لـري او پـه جمله كـ . سرته ـي لكـه: سليم دې كـريم ويني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- (وم، وو – وې، ويـﺉ- و، وه – وو، وې) دا کلمې هم پـه اصـل کښـې امدادي افعال دي چې د بعيدې ماضـي د جوړولو د پاره د فعلي صفت په پای کښې راوړل کيږي. سر بيره پر دغه، ضميري رنګ هم لري او په ترتيب د متکلم، مخاطب، غايب مفرد او جمع د پاره استعماليږی چې په دغه وجه يې ضميري او فعلي لاحقې هم بولو. مثالونه يې دا دي. ساتلی وم – ساتلی وو – ساتلې وې – ساتلی وئ – ساتلی وﺀ- ساتلي وو – ساتلې وه – ساتلې وې.

8- (يي) دا دغايب د پاره يوه فعلي او ضميري لاحقه ده او د فعلي صفت په آخر کښې د شك، احتمال او شرط په وخت کښې راځي لکه:

ښايي حميد زما کتاب ساتلی يي.

9- (وي) دا کلمه په اصل کښې د حال جاري امدادي فعل دی مګر کله د (يی) پشان د فعلي صفت په آخر کې د شك او شرط په وخت کښې استعماليږي لکه: (ښايي د بورې ماشين چليدلی وي، که چليدلی وي ښه به وي).

10- (به يي، به وي) دا دواړه کلمې که د فعلي صفت په آخر کښې راشي نو په نږدې زمانه کښې شك او احتمال ښيي لکه (الوتلی به يي – چليدلی به وي) [1]

<u>يادګيرنه:</u>

الف :- د (تلل، راتلل، ورتلل، درتلل) ماضی مطلقه له استمراري ماضي او دغسې مطلق حال يې له استمراري حال څخه نه جوړيږي بلکې خلاف القياس (ولاړ، راغی، ورغی، درغی، ولاړ شي، راشي) راځي.

---

(1) **م ر په جمله ک (به) له فعل نه مخک را ي لکه: ماشين به چليدلی وی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- په ځینی دوه اجزايي مصدرونو کښې مطلقې صيغې لـه استمراري صيغو څخه د واو په زياتوالي نه جوړ يږي بلکې د لهجې په تغير لاس تـه راځي پـه دې ډول چې پـه مطلقو صيغو کښـې پـه اولـه هجا باندې خج (اکسنت) راځي لکه: که حميد کار پريښود زه به يې هم پرېږدم.

ج :- د ځينو مطلقو ماضی ګانو پـه منځ کښـې کلـه واو هـم زياتيـږي لکـه وکوت، وخوت مګر دا زيـاتوالی اساسي تغيـر نـه دی او لـه مفـرد غـايب څخه پرته په نورو صيغو کښې نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه برخه ترکیبونه

لکه چې د کلماتو د تشکیل تر عنوان لاندې مو ویلي دي، په الماني ژبه کښې د پرېفکسونو په واسطه د کلماتو جوړښت په اشتقاق کښې داخلیږي او په فرانسوی کښې د ترکیب یو قسم باله شي.

په هر صوت دا فرق شاید د دغو ژبو د ځینو خصوصیاتو له مخه وي. لاکن په پښتو کښې لکه چې ګورو پریفکسونه (سابقې) اول خو بیخي لږ دي، او که څه موجود دي نو هغه هم زیات په اصل کښې اسما او صفات دي چې د سرینه علامو شکل یې موندلی دی. هر څه چې سفکسونه (لاحقې) دي نو هغه اکثر بلکې ټول ادوات او حروف دي، لـه دې کبله په پښتو کښې د لاحقو په واسطه د کلماتو تشکیل په اشتقاق کښې داخل وباله شو، او د سابقو په واسطه د کلماتو جوړونه د ترکیب یو قسم بولو، ځکه چې زیاتې سابقې په پښتو کښې د جلا او مستقلو کلمو رنګ لري او که ځینې پکښې حروف دي هغه هم لـه بلې کلمې نه جلا لیکل کیږي، بنا پر دې په پښتو کښې د کلماتو ترکیب پر دوه ډوله دی: یو هغه دی چې لـه سابقې او یوې بلې کلمې څخه جوړیږي او بل هغه دی چې د دوو مستقلو کلمو له یو ځای کولو څخه لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرينه علامو په واسطه د کلمو جوړونه

په دې قسم ترکيب کښې دوهم جزء اصل او آره او اول جزء متمم بلل کيږي ځکه چې د کلمې ټوله معنا د دې جزء په واسطه پوره کيږي.

د سابقو په واسطه په پښتو کښې صفات او نومونه جوړيږي چې بيان يې په وروسته ډول دی:

الف :- حرفي پريفکسونه :

1- (بې) : دا په پښتو کښې د نفي علامه ده چې د نومو په سر کښې د منفي صفت د جوړولو د پاره راوړل کيږي لکه:

له فکر څخه بې فکره [1]	له خولې څخه بې خولې
له خيال څخه بې خياله	له لار څخه بې لارې
له ډول څخه بې ډوله	له ژبې څخه بې ژبې
له سر څخه بې سره	له جوړې څخه بې جوړې (بې مثال)
له خوند څخه بې خونده	له کډې څخه بې کډې
له کور څخه بې کوره	له وټ څخه بې وټه (بې نقص)
له زړه څخه بې زړه	ښايي چې په بلمنګی هم په اصل کښې بې مالګې وي

2- (نا) : دا هم د نفي سرينه توری دی د مجردو نومو او صفاتو په اول کښې د منفي صفت جوړولو د پاره راځي او په فعلي صفاتو کښې زيات استعماليږي. لکه:

له فکر څخه نا فکره [2]	له بللی څخه نا بللی

---

(1) ﺑ ، يو تغير ورکوونکی حرف دی. د صحيحو کلمو په آخر ک . (ه) زياتوی او د مونثو کلمو (ه) په (ې) بدلوي لکه دغه پورته مثالونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له جوړ ښخه نا جوړه	له ساتلی ښخه نا ساتلی
له کار ښخه نا کاره	له کتلی ښخه نا کتلی
له پوه ښخه نا پوه	له لیدونکی ښخه نا لیدونکی
له بلد ښخه نا بلده	له شوني ښخه ناشونی
له چل ښخه نا چله	له رغیدونی ښخه نا رغېدونی
له خوبن ښخه نا خوبنه	له وللی ښخه ناولی
	(په اصل کښې ناوللی دی)

3- (نه) دا هم د نفي سابقه ده، مگر زيات استعمال يې په افعالو کښې دی او د دې په واسطه منفي افعال جوړيږي لکه :

نه ځي– نه کښېني– نه پاڅم– نه پاڅيده– نه دی راغلی– نه و راغلی – و نه ليد[1] او داسې نور، دا سابقه په فعلي صفاتو کښې هم استعماليږي لکه:

نه سترې کيدونکی، نه جوړيدونکی – نه رغېدونکی.

4- (مه) [2] دا سابقه د منفی امر د جوړلو د پاره د مثبت امر د مخه راوړل کيږي لکه: مه ځه – مه کښېنه – مه پاڅه – مه وهه – مه گوره – مه چلوه – مه ويريږه:

---

(2) **(نا) هم تغير ورکوونکی حرف دی.**

[1] **دا علامه کله د فعل نه وروسته او کله د دوه اجزايي افعالو په منـ ک . هـم را ـي لکه: حميد ي نه، نه پري إدم – پرې نکؤی او نور.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادونه: لـه دغـه وړاندې منفي صـفاتو څخه مجردو صفونه د نورو مجردو او صافو پشان د لاحقو په واسطه جوړيږي لكه:

بې فكري – نـا جوړتيـا – نـا بلدي – نـا خوښي – بې خـولي تـوب – بې زړه توب

5- (هم) دا سابقه په پښتو كښې ډېر مثالونه نه لري خالي په دې وروسته كلمـو كښـې د صـفت د جوړولـو د پـاره راغلـې ده او د معيـت او ورسـره والي معنا وركوي لكه:

همځنګك، هم خيال، هم غاړى، هم عمر، هم ځولى ، همغاړه.

6- (پر) يو څو مثالونه پكښې موجود دي لكه: پر كټى ، پرديس ، پر ناله

صفتي پريفكسونه :

7- (كـم) دا سـابقه د نومـو پـه سـركښې د صـفت د جوړلـو د پـاره استعماليږي لكه: كم عقل- كمزور – كم فكر – كم طاقت – كم همت.

8- (بد) د دې سابقې په واسطه په پښتو كښې ډېر صفات جوړ شوي دي لكه:

بدخرڅى= بدخرڅ (مسرف)– بدشكل– بدنام– بدمخى– بدسرى– بد چلندى– بدپورى– بدرګك– بدستر ګى– بدلمن– بدمرغى– بدژبې– بد لارى– بدځناور– بد لپوه– بدسولى (چې په هوش برابر نه وى) بدخولى– بدژوندى – [1].

---

(2) دغه د نفى سابق غالباً په اكثرو اريايي ژبو ك . سره شريك دى. په سنكريت ك (نس،نه) د نفى تورى دى، چ د پ تو (نه، نا) ورسره يووالى او نزديوالى لرى.

(1) په مركبو صفاتو ك (ى) هم د لاحق په أول زياتيإي او كله ب (ى) هم را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

9- (یـو) د دې سـابقې پـه واسـطه ځینـی صـفات او قیـود جـوړ شـوي دي لکه: یوسترګی- یولاسی- یووزری- یوستوی (یك لاء)- یـوازې- یـونیم- یوشان- یورنګ- یوډول- یوخېل- یوراز- یوڅو.

10- (نیم)[2] د دې سابقې په ذریعه هم ځیني صفات او نومونه جوړ شوي دي لکه:

نیم ژوبله – نیم زالی – نیمه خوا – نیم ګړی – نیمکله – نیمچه – نیمکوره – نیم برخی – نیم کښه دروازه (نیم باز) نیمګی.

اسمي پریفکسونه :

11- (خوا) د دې سرینې پـه واسـطه ځینـي صـفات جـوړ شـوي دي لکـه: خوابدی – خواشینی، خواخوږي.

12- (شا) دا سابقه د صفاتو او نومو د مخه راځي او صفات او اسماتړي جوړېږي.

صفات : شاکړوپی- شاټیټی- شاټوغی- شا کوپ- شاخوږی

نومونه : شاټینګه (سنګدان) شاډوله (یوه لوبه ده) شاخیل- شامتوله (یوه مرغۍ ده) شاغوټ (په اصل شاګوته دی).

13- (شا ، ښا) دا دواړه سابقې اکثر د نومو د جوړوني د پاره راځي او د ښـه او لـوی معنـا ورکـوی لکـه: شـاتوت- شـاتیر- شاکاسـه- شـاځلمی- شارګ- ښاپېری- ښامار- ښاپېرك

---

(2) د (هم، کم، بد، نیم) سابقې د پښتو او پارسی ترمنځ شریکې دي. او د دینو مثالونه هم له پارسی سره شریك راغلي دي لکه: کم همت – کم عقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

14- (سر) دا کلمه هم د سابقې په صورت استعمالیږي او ځینی صفات او نومونه پرې جوړیږي لکه: سرتور– سرکوزی– سرزوری– سرکښ– سر هوا– سرګوم (بې هوش)، سرتېری (سر باز)– سرخیل– سرلښکر.

نومونه دا دي سروری– سر باندې– سرکلی– سرکونډی– سر پښتې– سرتړونی– سرپوښ– سر پیچك– سرورخ – سرګړی (د غره یو خوشبوی واښه دي).

15- (خر) دا کلمه هم د سابقې په صورت د ځینو نومو په اول کښې راغلې ده لکه: خرمندی (یو بوټی دی) – خروله – (مجنون بید)– خرغوږ– خرډګ (یو بوټی دی چې پاڼه یې پر زخم باندې ږدي).

د مصدر او فعل جوړولو سابقې

په پښتو کښې ځینی نورې سابقې شته چې اکثر د مصدرونو په اول کښې راځي. دا سابقې ځیني حرفي ځیني ضمیري او ځیني داسې ادوات دي چې کومه خاصه معنا یې هم نه معلومیږي، دغه شان دوهم جزیې هم مختلف صورتونه لري چې ځینی مستعمل معنا دار لفظونه دي او ځیني بې معنا کلمې ښکاري په دې قسم ترکیبونو کښې ځیني اجزاء په خپله اصلي معنا هم دلالت کوي او ځینی یې نه کوي بلکې یو بل مفهوم لري چې هغه یې له اجزاء وڅخه نه معلومیږي لکه (پرې وتل) چې د لویدلو معنا ورکوي او دا معنا یې په اجزاو کښی نه لیدل کیږي. د دې قسم ترکیبونو مثالونه دومره ډیر نه دي او په وروسته ډول بیانیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

16- (پرې) دا اصلاً يوه ارتباطي کلمه ده، چې د دې وروسته مصدرونو په سر کښې راغلې ده، له دې ترکيب څخه يو بل مفهوم راوځي چې له اجزاوء څخه يې نه معلوميږي. لکه: پرې وتل – پرې باسل – پرې ويستل – پرې ښودل – پرې کول – مکر په (پرې مينځل او پرې ولل) کښې د دوهم جزء معنا په خپل حال پاتې ده او بله معنا نه افاده کوي.

17- (پورې) لکه: پورې وتل–پورې ايستل– پورې باسل– پورې کول پورې وهل.

18- (کښې) په اصل کښې د ظرف توری دی چې د سابقې په صورت استعماليږي لکه. کښېوتل، کښې ايستل، کښېباسل، کښېودل، کښېمنډل، کښېناستل، کښېنول، کښېکارل، کښېکښل.

19- (دننه) دا سابقه له (دننه) څخه مخففه ده او يو څو مثاله لري لکه: ننه وتل– ننه ايستل– ننه باسل.

20- (جار) لکه: جاروتل، جارايستل، جار باسل.

21- (لاندې) لکه: لاندې وتل– لاندې ايستل– لاندې باسل– لاندې کول.

22- (را ، در، ور) دا درې واړه ضميري سابقې دي چې د مصادرو او افعالو په اول کښې راځي او د ظرف معنا هم پکښې ده لکه : راوستل، راکول، راتلل، راوړل، راخکل (کش کردن)، راوتل، راوخکل، درتلل، ورتلل، در کول، ورکول او نور.

23- (پرا) لکه: [1] پرانيتل، پرانستل = پرانيځل (په يوه معنا دی).

---

(1) پر تلل هم غالباً له پراو تلل (وزن کردن) څه جوړ شوی دی او د مقايسه کولو معنا ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

24- (تېر) لکه: تېروتل، تېراېستل، تېر باسل.
25- (بيا) لکه بياموندل = بيا موندل (بيا په معنا کښي څه فرق نه راولي).
26- (ن) لکه : نغوړل، نغرل، نغوتل.
27- (بو) لکه بوتلل.

له مستقلو الفاظو څخه د کلمو جوړونه

په پښتو کښي د الفاظو او کلماتو له ترکيب او يو ځای کولو څخه دا وروسته کلمي جوړيږي:

1. مرکب نومونه
2. مرکب صفتونه
3. مرکب فعلونه
4. مرکب قيود
5. مرکب ضميرونه

نو مونږ هم په دغه ترتيب د پښتو د ترکيباتو بيانول غواړو. له دي ترکيباتو څخه[1] عموماً يوه بله معنا معلوميږي چي هغه به د اجزاو له اصلي معنا سره هم څه مناسبت لري.

---

(1) دي ولو ترکيباتو ته صرفي ترکيبونه ويل کيإي. کوم ترکيبونه چ له هغو خه يوه کلمه جوؤول مطلب وي، او د يوې کلم حکم مومي لکه غوإوالة ، هغه درست صرفی ترکيبونه دي او کوم چ د يوي کلم حکم نه مومي بلک هره کلمه پک . انله حيثيت لري هغه نحوي ترکيبونه دي لکه (د لاس امسا).

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب نومونه

په پښتو کښې مرکب نومونه څو قسمونه لري او د هغو د جوړولو د پاره هم بیل بیل صورتونه او لارې موجودې دي، مګر دلته د اختصار په غرض د فعلي او غیر فعلي نومونو عنوانو لاندې بیانیږي.

غیر فعلي نومونه (د شیانو نومونه)

په غیر فعلي نومو کښې ځینی د ذاتي او مادي شیانو نومونه دي ځینې غیر مادي نومونه دي یعنې د معنا په لحاظ پکښې جلا جلا ډولونه لیدل کیږي، مګر دلته یې مونږ د لفظي صورتونو او قسمونو په لحاظ بیانووځکه چې د الفاظو په ترکیب کښې همدا شی مهم ښکاري.

په پښتو کښې د مرکبونو مود جوړوني بیان په وروسته ډول دی:

اول قسم: په پښتو کښې اول قسم مرکب نومونه هغه دي چې لـه دوو جلانومو څخه مرکب شوی او جوړ شوي وي دا قسم مرکب نومونه دا وروسته صورتونه لري:

1- اول صورت یې دا دی چې د دواړو کلمو تر منځ اضافي ارتباط موجود وي. یعنی یو مضاف الیه او بل مضاف وي. له دې قسم ترکیب څخه عموماً په پښتو کښې یوه بله معنا مرادیږي او د یوې ګوښې او ځانله کلمې شکل پیدا کوي. دغه شان په دې رقم ترکیبونو کښې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اضافت (د) هم عموماً حذفیږي دا راز مرکب نومونه بیا پر دوه ډوله راځي:

الف :- هغه دي چې د ترکیب په وجه یې په اجزاو کښې څه تغیر او بدلون نه وي راغلی لکه: پر هر پاڼه، ګزك پاڼه، برکت بوټی، مرغۍ پښه، غوايې ژبه، ټوپۍ ګل (ګل بابونه) خرغوږ، خروله، شرغشی، نمر ګل ، لیوغونی [1] شاتو مچۍ ، سباناری ، نامه غوټی، کټمل، بوډۍ ټال، ماښام سترګه، سهار سترګه، زنګانه سترګه، سرورخ، سترګو رپ، بادپکې، غوږوالۍ، اورګاډی (ریل). پیریانو کټکی (څلور کونجه تور غوندی کاڼی وي) ملا بانګ، نس ناسته (اسهال) سر پښتۍ – ګیډړ واده (هغه باران چې په شین آسمان کیږي).

تبصره: په دې قسم نومو کښې ځینی خاص نومونه یعنی د کلیو او ځایو نومونه هم موجود دي لکه: الدا د مېنه، سلام مېنه، کرم کور، میاګانو ډېری ، میاګانو بانډه، شاخېل غونډۍ، پښتون کوټ، سیالکوټ او نور.

ب :- هغه نومونه دي چې په اجزاو کښې یې تغیر او بدلون راغلی وي لکه: غړوندی (د غاړې وند = بند) / پښندی = د پښې وند / ترله (د تره لور) چر بانګ (د چرګ بانګ)، وژغونی (وزوغنی) –پښتورګی – باډیوه (باد ډیوه)، شو لواښه / تربور (د تره بور = پور) زړو کبوی- مالګوبې (د مالګې اوبه) – اېروبې – غوړېچنه – پیکړه، زمرکټی – میښ کټی،

---

(1) یو بوی دی چ رن ی د لیوه پو کي ته ورته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوبل (د غوايي پل) – غويمنډ = د غوايي منډ يا منډه)، غوب لرګی (د غوبل لرګی) – اورپښتی (د اور لـه پښته)، اوسپن خړی (د اوسـپني خړه کالو سر.

2- دوهم صورت يې دا دی چې د دواړو کلمو تر منځ د عطف ارتباط وي چې دې ته عطفي مرکب ويل کيدی شي. دا هم پر دوه رازه دی، يـو قسم هغه دی چې په کلماتو او اجزاو کښې يې څه تغير راغلی وي او بـل قسم هغه دی چې تغير پکښې نه وي راغلی.

الـف :- هغـه عطفي ترکيبونـه چې پـه اجزاو کښـې يـې تغيـر نـه وي پيښ شوی او د عطف توری هم پکښې نه وي دا دي:

مارمهی (يو دريابي مهی دی چې د مار په شکل وي يعنی هم مـار او مهی وي) / شوده پی (يو بوټی دی) – لری بری / لوړه ژوره / مـرګ ژواك / ورکـړه راکـړه / پـره وره / چـم ګاونـډ / مـی وريجـې- ناسـته ولاړه – کنـدي کپـري – شنه زرغونه [1]

ب :- هغه عطفي ترکيبونه چې په کلماتو کښې يـې څـه نـه څه تغيـر پيښ شوی وي. د هغو مثالونه دا دي :

شوا روغ / انډوخر/ نر ښځی / سرو مال / ډنګ ډولی (ډانګ اوډولی).

<u>دوهم قسم</u>: دوهم قسم مرکب نومونه هغه دي، چې لـه اسم او صفت څخه مرکب شوي وي يعنی يو جزء يې اسم او بل جزء يې صفت وي.

---

(1) ددې ولو نومو په منـ ـ کـ اصلاً د عطف (او) شته لا کن د ترکيب لـه املـه حـذف شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داسې مرکبو نومو صورتونه په وروسته ډول دي:

1- اول صورت دا دی چې د پښتو د توصیفي ترکیب لـه قـانون سره سم اول صفت او بیا موصوف راغلی وي. دا هم بیا دوه رازه دی یـو هغـه دی چې په کلماتو کښې یې څه تغیر نـه وي راغلی او بـل هغـه دی چې تغیر پکښې پېښ شوی وي.

الف :- هغه مرکب نومونه چې لـه اسم او صفت څخه جوړ شوی وي او تغیر پکښې نه وي پېښ شوی دا دي:

اوږد غوږی [1] (خر) / شنه کوتره / مره تبه / لوی اختر / کـوچنی اختـر / تورې اوبه / منځه ګوټه / غټه ګوته / کچه ګوته / اباسیند / ژیړی تبه / مرونډ / کـاپر ګـل / سـور ګلی / سپین زر / سره زر / سـور اغـزی / خره کوتره / سره مرچ / نری جوار / غټ جوار / خوږه وله / تـوره غـاړه / تـورې مچۍ/ سرې مچۍ / زیړ لړګی / ډمبر ګلی (ګـل جعفـری) تـور لمـی / سـورلنډی / وچـولی / نـری وریجـې / وچکـالي / شـین ډنـډ / سـوږ منـی (پسرلی) سورمېږی / ښانګه ورمېږي.

تبـصره: د کلیـو او ځـایو پـه نومـو کښـې هـم دغسې نومونـه ډېـر دي لکه:

سـره خـوا / تـوره خـوا/ وازه خـوا / بـر کلـی / لـر کلـی / نـری تنګـی / سپینکی تنګی / زرغون ښار / توره غونډۍ / توره شا / سپینه شا.

---

(1) د (ی) زیاتوالی کوم اساسی تغیر نه دی، ولې چې د کلمې د اجزاو شکل نه بدلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب :- هغه مرکب نومونه چې لـه اسم او صفت څخه جوړ شوي وي او څه تغير هم پکښې راغلی وي دا دي:

سرېښنه (سورۍ ښنه)، تېزندی (تېزوند)، سره مخه، جوړوبې= آبشار (یعنی ځوړې اوبه)، کږ لیچ (کـج گردشی)[1] خوړوبی، سړوبی (چې اوبـه پکښې سړېږي) تودوبی – حمام (ځکه چې اوبـه يې تـودې وي) ځوړوبی، پرکټی (ښايی چې پردی کټی= بچې وی) سروبی (یـو ځـای دی چې سړې اوبه لري)، پردېس (پردی دیس)، خړوبې (خړی اوبه)، مړغونی= تربوز ابو جهل [2]

2- دوهـم صـورت يـې دا دی چې موصـوف د مخه او صـفت يـې وروسـته راغلی وي لکه: سرکوزی– مخ ځوړ– ورځلوی (قيامـت) سـالنډی– سـپند لاهو– نرسـوی (سـوی انـار)– لوخړه (ښـايي چې اصـل يـې خړلـوګی وي) – مخ پيچومی– او نور.

3- دريم صورت دا دی چې اول جزء يې عددي صفت وي چې دېته عددي مرکب هم وايي لکه: دري ښاخی، دري غـاښی، پـنج غـاښی، دوپټـه، دوه خوخی، دو شـاله، دري ورګی (اشـتر سـه سـاله)، پنجکـوره (يـو ځـای دی شايد په اصل کښې پنج کوره وي)، دوه سری (د يوه غره نوم دی)

دريم قسم : دريم قسم مرکب نومونـه هغـه دي چې لـه اسم او فعلي مادي څخه ترکيب شوی وي. په دې قسم مرکبو نومو کښې اول جزٔ غالبـاً

---

(1) کـه چـ د کاږ لیچ په شان وی.

(2) کـه چـ مؤې غذ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـا فاعـل او يـا مفعـول وي او دوهـم جـزيي فعـل وي، لكـه دا وروسـته مثالونه: غابښ چيچي (يو بـوټي دی)، هډمـاتی، زړه بداوی، كـور وداني (ماندينـه) زړه سـوی، نـس خـوږی، سـر خـوږی، نظرمـات، اودس مـاتي، روژه ماتي، سره لړي تبه (ځكه چي ساړه لـری)، ملاتړ (كومـك) د مـركبي آلي نومونه هم په دي قسم كښي داخليـږي. يعنـی مـركبي آلـی پـه پښتـو كښي له اسم او فعلي مادي څخه جوړيږي چي اول جزء يې په معنا كښي عموماً مفعول وي د دي مركبو آلو په آخر كښي كله (ونی، ی) هم د لاحقو په ډول زياتيږي لكه: اور لړونی، سر تړونی، مچشړونی، غابښ تومبونی، رګ وهـونی، غـوږ وهـونی، اوب شـيندی، لاس پـاكی، لاس وچـوونی، لاړ ګير، اورنيوونی، لاس ولونی، اورلړ، مچشړ.

كله د اسم او فعلي مادي تركيب او يو ځای كېدل پـه اضـافي ډول هم وي لكه پښي ارته، نمر پرېواته، نمر خاته، كوچمال، ښخوبی (اوبو ښخ)

يادګيرنه: په پښتو كښي ځيني داسي مركب نومونـه هم شته چي د دواړو اجزاو يا د يوه جزء معنا او مفهوم يې پوره نـه معلوميـږي او تقريبـاً نا مفهومي كلمي وي لكه:

كـال كونـډی، مـار كونـډی، بـډه ګـال، كتـه ميـری، كنـی كـاټر، ګـور ګتـې، شين تـغ، بـانې چغ، خـړ پوسـی، سـټ كـوری، بـړه ګـړه، خوږلـوږی (شرين مزه) بورچنده (بچه مرده)

****

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فعلي نومونو ترکيب

لـه فعلـي نومـو څخـه مطلب مـصدرونه او د حاصـل مـصدر نومونـه دي. مرکـب مصدرونه پـه پښتـو کښـي د کول او کېدل پـه واسطه جوړيږي او دا وروسـته صـورتونه لري:

1- چي (کول او کېدل) د ذاتي يا مجرد اسم نه وروسته راشي. لکه:

اشر کول، تلوار کول، ښار کول، پام کول، لوکول، اسره کول، پـره کـول، پلمـه کـول، توره کول، ډنډوره کول، جرګه کول، کوژده کول، اوره کـول، واښـه کـول، ژړا کـول، رڼا کول، خندا کول، غلا کول، پرې کول، سورى کول، خپلوي کـول، وروري کـول، سيالي کول، ختې کول، يوې کول، ماتې کول، زارى کول، بخى کول، دارو کول، جارو کول.

2- چي اول جز يې بل بسيط مصدر او دوهم جز يې کـول او کېـدل وي لکـه: وهـل کـول، چيچل کول، تلل کول، ګنډل کېدل، شړل کېدل، تلل کېدل.

3- چي اول جز يې صفت وي لکه: ملامت کول، پړ کول، خړ کول، آشنا کول،پخلا کول، تالاکول، ويده کول، خپه کول، جوړه کول، ښکاره کول، باري کول، خوندي کول، پاتې کول، ويلې کول، ترې کول، ورې کول، لاهو کول.

4- چي اول جز يې قيود او آدات وي لکه: کښته کول، وروسته کول، يوازې کول، ځانته کول، ايسته کېدل، بس کېدل، پورې کول، باندې کول، لاندې کول، پرې کول.

<u>**يادګيرنه**</u>: په دې تولو مصدرو کښې چې د "کول" پر ځاى " کيدل " راشي نو کېدل والا مصدر تري جوړيږي.

5- بل قسم مرکب مصدرونه هغه دي چي تر کول او کېدل د مخه له يوه څخه زيات اجزا لري لکه: مخه ښه کول، تور بريښ کول، راشه درشه کول، لټ پلټ کـول، خواره واره کول، بې پردې کول، بې لارى کول، خوابدى کول، ببخونده کول، نا پوهې کول، ترلاسه کول، پرځاى کول، ترمخ کول، ترمې ترمې کول، درې درې کېدل، پـه يـوه خولـه کېـدل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تار پتار کېدل، پوري راپوري کيدل، پس پس کول، را په زړه کول، لاندي باندي کېدل، هغه دغه کول او نور.

6- پرته لـه کـول او کـېدل څخه د ځينـو نـورو بـسيطو مـصدرو پـه واسـطه هـم مرکب مصدرونه جوړيږي لکه:

لاس وهل، زړه وهل، پوري وهل، ټك وهل، لاندي وتل، لاندي ويستل، تر غاړي وتل.

تبصره:

الف :- د پښتو مرکب مصدرونه د معنا په لحاظ پر دوه ډوله دي :

يو قسم هغه دي چي د "کول او کېدل" سره مرکب جزء د مفعول حيثيت ولرى او د فعل جزء ونه گرځي لکه: تلوار کول، وانبه کول، وهل کول، لاس وهل، او بل قسم هغه دي چي د کول او کېدل سره مرکبه کلمه د مفعول حيثيت و نه لري بلکي د فعل جزء او د فعل په مفهوم کښي داخله وي. چي په دي صورت کښي به جلا مفعول غواړي لکه: دوست خپه کول، حميد پخلا کول، ماشوم ويده کول، دروازه پـوري کـول، ديـوال پورتـه کول، غنم لو کول، ديوال سورى کول، ميخ ټك وهل.

کوم مصدرونه چي اول جزء يي صفت او يا قيـود او ادوات وي؛ هغه ټول پـه دو هم قسم کښي داخليږي او کوم چي اول جزء يي مصدر وي هغه په اول قسم کښي داخل دى او کوم چي اول جزء يي اسم وي په هغو کښي دواړه قسمونه راځي.

ب :- هغه کلمى چي په (ا، ه، و، ى) سره مختومي وي لـه هغـو څخه عموماً د "کـول او کېدل" په ذريعه مصدرونه جوړيږي.

ج :- د کول والا مصدرونه ټول متعدي دي لکه پخلا کول او پـه (کېـدل والا) کښـي کـوم چي اول جزء يي مصدر وي هغه هم متعدي دي لکه وهل کېدل، او کوم چي اول جز يي صفت يا حرف وي په هغه کښي ځينى لازمي راځي لکه:

ويده کېدل، پورته کېدل او ځينى متعدي وي لکه : خوندي کېدل، باندي کېدل.

مرکب حاصل مصدرونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب حاصل مصدرونه له مرکبو مصادرو څخه په لاندې ډول تیارېږي:

7- په ټولو کول والا مصادرو کښې د "ل" پر ځای "نه" راځي او مرکب حاصل مصدر ځنې جوړېږي لکه: تلوار کونه، پخلا کونه، وروسته کونه.

8- په کېدل والا مصادرو کښې د "ل" پر ځای (نه اوه) راوړل کیږي او حاصل مصدر ترې جوړېږي لکه : پخلا کېدنه، پخلا کېده او نور.

******

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکب صفتونه

مرکب صفتونه هم لکه د مرکبو نومو له دوو یا زیاتو کلمو څخه جوړیږي او په آخر کښې یې کله (ی، اوه) هم د لاحقو په ډول زیاتیږي. په دې صفاتو کښې ځینې نسبتي او ځینې فعلي وي او د لرلو او کولو معناوې ترې معلومیږي. په پښتو کښې د مرکبو صفاتو مختلف قسمونه په وروسته ډول دي :

1- اول قسم مرکب صفتونه هغه دي چې له اسم او صفت څخه مرکب شوی وي. دا هم بیا دوه صورته لري :

الف :- هغه صفتونه دي چې صفت او موصوف پکښې په اصلي ډول استعمال شوی وي یعنې اول صفت او وروسته موصوف وي لکه:

تریو مخی، تور مخی، تور سری، سپین سری، سپین ږیری، غونډ سری، کوږ سترګی، خړ سترګی، شین سترګی، کلك سترګی، مړسترګی، پوچ خولی، وازخولی، غوړژبی، چینګ خولی، لوی خولی، کیڼ لاسی، تنګ زړی، کلك زړی، هیر زړی، تور غوږی، سور بوڼی، بد غونی، سوړ وږمی، وچموری، ټول واکی، خپلواکی، غټ سری، لوی خیټی، سوړ بویه، خوږ ژبی، بدمرغه، ځوانیمرګ، لنډ فکری ، بر لاسی.

ب :- هغه صفات دي چې په مقلوب ډول وي یعنې لومړی موصوف او وروسته صفت راغلی وي لکه : سر لوړی، سر ټیټی، شا ټیټی، سر تور، مخ تور، لړ مون خوږینی، زړه چاودی، پښې لوڅی، مخ روښی، زومړی، ورور مړی، مور مړی، پلار مړی، مخ پټی غوټی، کور ګډی، کور ډاګی، کور ورانی، سر پټی، سر لوڅی.

2- هغه مرکب صفات دي چې له عددي صفت او اسم څخه د توصیفي ترکیب په ډول جوړ شوي وي لکه: یو سترګی، یو لاسی، یو وزری، دوه مخی، دوه ژبی، څلور بولی، دوه سری، دوه بندی اګی، لس ډزی ټوپك، شپږ ډزي تمانچه، دوه کوره، دوه پوره، درې چته، دوه لاسه، درې ګوټه، درې کونجه، دوه دونه (دو چند) دوه برخې، دوه برغې، څلوربولی (شاید چې څلور پلی وی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- دریم قسم مرکب صفتونه هغه دي چې لـه دوو نومو څخه جوړ شوی وي لکه: شناز ګیډی، غندل غاړی، سندر غاړی، لوبغاړی، رنځور غاړی، نمر مخی، پي مخی، منځګوره (درمیانه، متوسط).

4- څلورم قسم صفتونه هغه دي چې لـه اسم او فعلي مادې څخه مرکب شوي وي. په دې قسم صفاتو کښې اول جزء غالباً مفعول وي لکه:

زړه سواندی، کور ودانې، کور ورانی، نوم ورکی، خبرلوخی (خبر لوخ)، نوم وړی، پوروړی، ملاماتی دودونه، تی روی هلك، اور مړ، لاس پاکې، پوز پاکی، ډوډۍ غرپ، تالي څټ، لارو هونی، مور روی ، سر غړاندی، ژب غړاند ، او کله پکښې اول جزء فاعل او یا ظرف هم وي لکه : بادوړی، نمرسوی، نر سوی، مینه وړی، کوځه ډب.

5- پنځم قسم صفات هغه دي، چې لـه مصادرو څخه جوړ شوي وي او مرکب فعلي صفات بلل کیږي چې دا وروسته صورتونه لري.

الف :- چې دوهم جزء یې د متعدي "لام والا" او "ول والا" مصدرو څخه د (ی) بـه راوړلـو جوړ شوی وي، یعنی دوهم جز یې مفعولي صفت وي او اول جز یې فاعل وي لکه: بلاوهلی، مار خوړلی، خدای ښنلی[1] تیغ وژلی، ټوپك ویشتلی، خدای شرمولی او کله یې اول جز مفعول هم راځي. لکه : آزار ګټلی.

ب :- هغه دی چې لـه کول والا او ځینو ول والا مصدرو څخه د اول جزء د وروسته د (کړی) په راوړلو سره جوړ شوی وي. دا قسم صفات عموماً مفعولي صفات دي لکه پخلا کړی، تالاکړی، ویده کړی، تېره کړی، ښکاره کړی، مات کړی، تور کړی، مور کړی او کله ور سرهٔ صریح مفعول هم راځي لکه: لاس پرېکړی، پوز پریکړی، غوږ پرېکړی.

ج :- هغه دي چې د کیدل والا مصادرو څخه د (شوی) پـه را راوړلـو جوړیږي. دا قسم صفات لـه لازمي مصادرو څخه فاعلي او لـه متعدي مصادرو څخه مفعولي راځي لکه:

پخلا شوی، تالاشوی، مات شوی، مړ شوی، بلل شوی.

---

(1) درست فعلي صفات درې صیغ لری په ملینه (ی) د مفرد مذکر او په معروفه (ي) د جمع مذکر او په مجهوله (ې) د مفرد مونث او جمع مؤنث د پاره را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصره: یو څه مرکب صفات نور هم شته چې لـه دغو قسمو څخه وتلی دي لکه:

ژړغونی، مړ ژواندی ، زړه پورې ، پس مرګی، مات ګوډ ، سپیندروبې، غوړه مال.

د :- کـه چېرې د کـول او کېـدل والا مـصادرو پـه آخر کښـې د لام پـر ځـای (ونکـې- ونـی) راوړی شي نو په دې صورت کښې هم مرکب فعلي صفات جوړیږي. دا فعلي صفات پـه متعدی معلومو او لازمي مصادرو کښې فاعلي صفات بلل کیږي لکه: تلوار کوونکی، پخـلا کـوونکی، مـاتوونکی، پورتـه کـوونکی، پخـلا کیـدونکی، پـاتې کېـدونی، او پـه متعدي مجهولو مصادرو کښې مفعولي صفات باله شي لکه :

بلل کیدونکی، وهل کیدونکی، پرې کیدونکی، پرې کیدونی، باندې کیدونکې.

مرکب فعلونه

مرکب افعال هغه دي چې د امدادي افعالو او خصوصاً د " کړل او شول " د ګردان او صیغو په مرسته جوړ شوې وي.

په پښتو کښې درست مرکب افعال حالیـه وي کـه ماضیه پـه منظم او قـانوني ډول جوړیږي او ټول د یو قانون او قاعدې سره سم راځي چې بیان یې په لاندې ډول دی :

حالیه افعال: د حالیه افعالو د جوړولو او ترکیب صورتونه دا دي:

1- (استمراري حال) "له کول والا" مصادرو څخه په دې شان سازیږي چې د "ل" د حذف نه وروسته د (م- و- ې- ئ- ي) متصل فعلي ضمیرونه راوړل کیږي لکه: لـه پخلا کـول څخه پخلا کوم– پخلا کوو– پخلا کوې– پخلا کوئ – پخلا کوي[1] (په معروفه ي) او لـه کېدل والا مصادرو څخه هم استمراري حال په دغه شان راځي، مګر دومره ده چې "د" په "ږ" بدلیږي لکه لـه پخلا کېدل څخه پخلا کیږم، پخلا کیږو، پخلا کیږې، پخلا کیـږئ، پخلا کیږي.

---

(1) پـه پ ـتـو ک ـی د حـال د پـاره دغـه پنـ ـه صـیغی استعمالیاٍي چـ اولـه د مفـرد مـتکلم، دوهـمـه د جمـع مـتکلم دریمـه د مفرد مخاطب، لورمـه د جمـع مخاطـب او پنـ ـمه د مفرد غائب، جمع غایب او مذکر او مونث د پاره په شریك أول را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- (مطلق حال) له کول والا مصادرو څخه د اول جزء نه وروسته د (کړم، کړو، کړې، کړئ، کړي "په معروف ي") په راوړلو سره لاس ته راځي لکه له[2] پخلا کول څخه: پخلا کړم، پخلا کړو، پخلا کړې، پخلا کړئ، پخلا کړي، دغسې له ځینو "ول والا" مصادرو څخه هم په پورته ډول راځي یعنی د اول جزء د وروسته دغه وراندې افعال ګردانیږي لکه له سپینېدل څخه سپین کړم– سپین کړو– سپین کړې– سپین کړئ– سپین کړي.

او لـه کېدل والاو ځینې "یدل والا" مصادرو څخه د اول جز په وروسته کېښې د "شم، شو، شې، شئ، شي" په ګردانولو د مطلق حال صیغې جوړیږي لکه له پخلا کېدل[1] څخه پخلا شم، پخلا شو، پخلا شې، پخلا شئ، پخلا شي. یا لـه پاکېدل څخه پاك شم، پاك شو، پاك شې، پاك شئ، پاك شي.

3- (امکاني حال) امکاني حال له ټولو مصادرو څخه د مصدر په پای کېښې د "ی" یا "ای" په زیاتولو او بیا د "شم، شو، شې، شئ، شي" په ګردانولو جوړیږي لکه له وهل څخه وهلی شم = وهلای شم، وهلای شو، وهلای شې، وهلای شئ، وهلای شي. یا لـه پخلا کول څخه پخلا کولی شم = پخلا کولای شم، پخلا کولای شو، پخلا کولای شې، پخلا کولای شئ، پخلا کولای شي.

4- (مجهول حال) مجهول استمراري حال له کېدل والا متعدي مصادرو څخه د معلوم حال په قاعده جوړیږي یعنی د"ل" پر ځای متصل فعلي ضمیرونه راځي او "د" یې په "ږ" اوړي لکه: له وهل کېدل څخه وهل کیږم، وهل کیږو، وهل کېږې، وهل کېږئ، وهل کېږي.

مجهول استمراري حال په دې ډول هم جوړیږي چې د بسیطو مفعولي صفاتو یعنی "ی والا" مفعولي صفاتو په آخر کېښې (شم، شو آلخ) راوړی شي لکه لـه وهلی څخه وهلی شم (زده می شوم) وهلی شو، وهلی شې، وهلی شئ، وهلی شي.

---

(2) له پخلا کول څخه مطلق حال صیغ د "کول" د مترادف مصدر "کؤل" په کومك جوؤیاي.

(1) لـه پخلا کـ دل څخه د مطلق حال صیغ د "کـ دل د مترادفو مصدر (شول) په مرسته جوؤیاي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د مجهول مطلق حال د جوړولو طریقه دا ده چې د مفعولي صفاتو په آخر کښې (شم، شو تر آخره) ګردانیږي مګر د بسیطو مفعولي صفاتو د مخه یو "و" هم زیاتیږي لکه له وهلی څخه ووهلی شم (زده شوم) ووهلی شو، ووهلی شې، ووهلی شئ، ووهلی شي او د مرکبو مفعولي صفاتو د مخه "و" نه زیاتیږي لکه له پخلا کړی څخه پخلا کړی شم[1] پخلا کړی شو، پخلا کړی شې، پخلا کړی شئ، پخلا کړی شي.

5- (مستقبل) د مستقبل صیغې ټولې د حال له صیغو څخه جوړیږي او نور څه نه غواړي خالی "به" په لازمو ځایو کښې راوړل کیږي. مثلاً د استمراري مستقبل د پاره "به" د استمراري حال نه وروسته راځي لکه: پخلا کوم به، پخلا کوو به، پخلا کوې به، پخلا کوئ به، پخلا کوي به، یا : پخلا کیږم به، پخلا کیږو به، پخلا کیږې به، پخلا کیږئ به، پخلاکیږي به.

او د مطلق مستقبل د پاره "به" د مطلق حال په منځ کښې راوړل کیږي لکه:

پخلا به کړم، پخلا به کړو تر آخره یا پخلا به شم، پخلا به شو تر آخره.

دغسې په امکاني مستقبل کښې "به" د (شم، شو" څخه مخ کښې راځي. لکه وهلای به شم، وهلای به شو تر آخره او په مجهول مطلق مستقبل کښې "به" له "و" نه وروسته او یاد"کړي" نه مخ کښې راځي لکه: وبه وهلی شم، وبه وهلی شو تر آخره پخلا به کړی شم، پخلا به کړی شو تر آخره [1]

6- (د امر صیغې) د امر صیغې هم له حال څخه جوړیږي یعنی که د استمراري حال د اصلي مادې په وروسته کښې د متصلو ضمیرونو په ځای د مفرد د پاره د خطاب "ه" او د جمع د پاره "ئ" راوړی شی نو استمراري امر ځنی جوړیږي لکه (پخلا کوه – پخلا کوئ – یا پخلا کیږه، پخلا کیږئ) له ((پخلا کوم، پخلا کیږم)) څخه جوړ شوي دي او که چېرې دغه نښې د مطلق حال د وروسته راشي نو مطلق امر ځنې لاس ته راځي لکه:

---

(1) **دلته کاف ساکن ویل کیږي**

[1] **"به" چ   په جمله ک   راشی نو له فعل   څه جلا کیږي او د اول نوم سره پیوسته را ي لکه زه به حمید پخلا کړم.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

(پخلا کړه، پخلا کړئ، یا پخلا شه، پخلاشئ) چې لـه "پخلا کړم، پخلا شم" څخه ماخوذ دي.

ماضيه افعال:

1- (استمراري ماضی) له کول والا او کېدل والا مصادرو څخه په آسان ډول جوړيږي او د مصدر په آخر کښې د هرې صيغې د پاره خپل خاص فعلي ضميرونه يعنی "م، و،ې، ئ، ه خفی، ل، ه جلی، ی) راوړل کيږي لکه له پخلا کول څخه : پخلا کولم، پخلا کولو ، پخلا کولې، پخلا کولئ، پخلا کاوه، پخلا کول، پخلا کوله، پخلا کولې[2] او لـه پخلا کېدل څخه (پخلا کېدم، پخلا کېدو، پخلا کېدې، پخلا کېدئ، پخلا کېده، پخلا کېدل، پخلا کېدله، پخلا کېدلې.

2- (مطلقه ماضي) له کول والا مصادرو څخه داسی جوړيږي چې د اول جزء د وروسته (کړم، کړو، کړې، کړئ، کړ، کړل، کړه، کړې) ګردانيږي. لکه لـه پخلا کول څخه پخلا کړم، پخلا کړو، پخلا کړې، پخلا کړئ، پخلا کړ، پخلا کړل، پخلا کړه، پخلا کړې او لـه "کېدل والا" مصادرو څخه د مطلقې ماضي د پاره د اول جزء نه وروسته (شوم، شوو شوې،شوئ،شو، شول، شوه ، شوې) ګردانيږي لکه لـه پخلا کېدل څخه : پخلا شوم، پخلا شوو، پخلا شوې، پخلا شوئ، پخلا شو، پخلا شول، پخلا شوه، پخلا شوې.

3- (قريبه ماضی) له کول او کېدل والا مصادرو څخه پر دې ډول جوړيږي چې د مرکبو فعلي صفاتو په وروسته کښې (يم، يو، يې، يئ، دی، دی ده، دي) راوړل کيږي لکه له پخلا کول څخه:

پخلا کړی يم، پخلا کړی يو ، پخلا کړي يې، پخلا کړی يئ، پخلا کړی دی، پخلا کړي دي، پخلا کړې ده، پخلا کړی دي، يا لـه پخلا کېدل څخه:

پخلا شوی يم، پخلا شوی يو، پخلا شوي يې، پخلا شوي يئ، پخلا شوی دی، پخلا شوې ده، پخلا شوي دي.

---

[2] په ماضي ک عموماً اته صيغ را ي چ په ترتيب د مفرد متکلم، جمع متکلم، مفرد مخاطب، جمع مخاطب، مفرد غايب مذکر، جمع غايب مذکر ، مفرد غايب موْنث او جمع غايب موْنث د پاره دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- (بعیده ماضی) لـه کول والاو کېدل والا مصادرو څخه پـه دې شان جوړېږي چې د مرکبـو فعلي صفاتو نـه وروسـته (وم- وو- وې- وئ- و- وو- وه- وې) ګردانیـږي لکـه لـه پخلا کول څخه :

پخـلا کړی وم-پخـلا کړی وو- پخلا کړی وې- پخلا کړي وئ- پخلا کړی و-پخلا کړي وو – پخلا کړې وه – پخلا کړې وې- یا لـه پخلا کېـدل څخه:

پخـلا شـوی وم– پخـلا شـوي وو– پخـلا شـوې وې– پخـلا شـوي وئ– پخلا شوی و– پخلا شوي وو– پخلا شوې وه– پخلا شوې وې.

5- (تمنایي ماضي) له کول والا او کېدل والا مصادرو څخه د تمنایي ماضي د جوړوني طریقه دا ده چې د فعلي صفاتو په پای کښی "وی، وای" راوړل کیږي. لکه له آشنا کول څخه اشنا کړی وای، یا له آشنا کېدل څخه آشنا شوی وای = وی.

6- (احتمالي ماضي) لـه دغو مصادرو څخه د احتمالي ماضي د جوړولو د پاره د فعلي صفت په آخر کښی (به یي، به وي) راوړل کیږي لکه: آشنا کړی به یی، آشنا شوی به وی.

7- (امکاني ماضی) د امکاني ماضي د جوړوني د پاره د ټولو مصادرو په وروسته کښی ((ی = ای) زیاتیږي او بیا (شوم، شوو، شوې، شوئ، شو، شول، شوه، شوې) ګردانیږي لکه له وهل څخه:

وهلی شوم– وهلی شوو– وهلی شوې– وهلی شوئ– وهلی شو– وهلای شول– وهلي شوه– وهلی شوې– یا له ویده کول څخه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویده کولای شوم- ویده کولای شوو- ویده کولای شوې- ویده کولای شوئ- ویده کولای شو- ویده کولای شول- ویده کولای شوه- ویده کولای شوې.

تبصره: دا پورته د استمراري امکاني ماضی صیغې وې او که د مطلقې امکاني ماضي صیغې جوړول وغواړو نو په اول کښې به یې یو "و" هم راوړو لکه: ووهلای شوم، و وهلای شوو تر آخره.

8- (مجهولې ماضي ګانې) استمراري مجهوله ماضي پردې ډول جوړیږي چې له (کولی، کېدلی) ښخه وروسته (شوم، شوو تر آخره) ګردانیږي لکه له آشنا کول ښخه آشنا کولی شوم او له آشنا کېدل ښخه آشنا کېدلی شوم، او مطلقه مجهوله ماضي داسې راځي چې له کړی ښخه وروسته (شوم، شوو تر آخره) ګردانیږي. لکه له آشنا کول ښخه آشنا کړی شوم. له پخلا کول ښخه پخلا کړی شوم. او د قریبې، بعیدې، تمنایي او احتمالي ماضي ګانو د جوړوني د پاره د مفعولي مرکب صفت مثلاً(پخلا کړی شوی) په پای کښې د دغو ماضي ګانو علامې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځي لکه لـه پخلا کول، کېدل څخه پخلا کړی شوی يم، پخلا کړی شوی وم، پخلا کړی شوی وای، پخلا کړی شوی به وي.

تبـصره: پـه پښتـو کښـی لکـه چې ښکـاره ده ټـول مجهـول او امکـاني افعـال مرکـب افعـال دي او د امـدادي افعـالو پـه کومـك جوړيـږي او پـه معلومو غيـر امکاني افعـالو کښـی بيـا څـه مرکـب او څـه بسيط دي. نـو معلومه شوه چې مرکب افعـال پـه پښتـو کښـې ډېر دي او پـوره بيـان يـې زيات وخت غواړي.

مرکب قيود او ادوات

مرکب قيـود کـه څـه هـم پـه پښتـو کښـی نـسبتاً کـم دي مگـر بيـا هـم پـه وروسته ډول بيانيږي:

1- (د تعميم قيود) له څېلمې، لـه مخـه، لـه يـوې مخـې، لـه سـره، لـه يـوه سره، گرد سره.

2- (د اشاري او ظرف قيود) دلته، هلتـه، دغلتـه، هاغلتـه،[1] هالتـه، دې خوا، هغه خوا، داسې، هاغسې، دغسې.

3- (د علت قيـود) څـه لـه = څـه تـه – څـه د پـاره = څـه رنگـه، لـه املـه، له کبله.

4- (د مقدار قيود) څومره، څونه، دومـره، هـومره، هغـومره [2] هـاغومره، دغومره، لوکوټی، لږ غوندې، لږ شان.

---

(1) **له (لته) او (دا، دغه ، هاغه) څه جوؤ دی، دغه شان، داسـ ، هاغسـ له دا ، هاغه او (سی) نه مرکب دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- (د تاکید قیود) هر ګوره، خامخا، ارومرو، هو بهو، کټ مټ.

6- (د نفی د تاکید قیود) هیڅکله، هیچرته، هیڅ شان، هیڅ ځای، هیڅ وخت.

7- (د مفاجات قیود) نا څاپه، نا ګومانه، نا ببره، نا پامه.

8- (د استفهام قیود) کوم پلو، کومه خوا، چېرته، څه خیل، څه ډول، څه راز.

9- (د تشبیه قیود) لکه چې، په څېر، په شان، په رنګک، په دود، شانته.

10- ځینی نور مرکب قیود چې د بېلو بېلو معنا ګانو د پاره راځي دا دي :

تل تر تله، هر کله، پرله پسې، ژر تر ژره، یو لـه بله، یو په یو، سم د لاسه، څه نه څه، څه لاڅه، هر وخت، شامدام، خدای زده، خوچه، تر څو، څو چې، تر هغه چې، خوشی په خوشی، هیڅ ببڅه، وچ په وچه او نور.

مرکب عددونه او ضمیرونه

هر کله چې مرکب ضمیرونه او عددونه په پښتو کښې دومره ډېر نه دي نو ځکه ځانله رانه وړی شول.

1- (ضمیرونه) مرکب ضمیرونه غالباً دا دي:

الـف :- دا وروستـه اضـافي ضـمیرونه پـه مرکبـو ضـمیرو کښـې شـمېرل کیږي لکه (دده– د دي– د هغه– د هغې– د دوی– د هغوی) دا رنګک که

---

(2) **د اشارې له کلمو او (مره، نه) څه جوړ شوی دی.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (ستا، ستاسی، زما، زمونږ) کښې "ز، س" جلا وبولو نو هم مرکب ګڼل کیږي.

ب :- ځیني مبهم ضمیرونه لکه: هر چا، هر څوك، هر څه، هیچا، هیڅوك، نور څوك، بل څوك، نور چا، بل چا، نور څه، بل څه، یو چا، بل یو، هر یو.

ج :- ربطي ضمیرونه لکه: چا چې، څه چې، هر څوك چې، هر څه چې، هر یو چې، ځینی چې، څومره چې، کوم چې، پکښې (په هغه کښې)، تري (تر هغه)، پري (پر هغه) .

2- عددونه :

الف :- له لسونه په پورته بې له یو څو عددو څخه نور ټول اعداد مرکب ګڼل کیږي لکه: یو ولس، دولس، دیارلس، څوارلس، پنځلس، شپاړس، اولس، اتلس، نولس، یوویشت، دوه دېرش، دري څلوېښت، یو شپېته، دوه اویا، یو نوي او نور...

ب :- د ټولو اعدادو په آخر کښې د مذکر د پاره (م) او د مونث د پاره (مه) راوړل کیږي. او رتبي عدد تري جوړیږي لکه: دوهم، دریم، څلورم، پنځم، شپږم، اوم، اتم، نهم، لسم، شلم، دېرشم، سلم تر آخر مګر د ارقم اعداد د مشتقي اعدادو رنګه لري ولې چې یو حرف پکښې زیات شوی دی. دغه شان دېرش، څلویښت، پنځوس، شپېته، اویا، اتیا، نوي هم مشتقي عددونه معلومیږي چې له (دري، څلور، پنځه، شپږ، اووه، اته، نه) څخه جوړ شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الفاظو تکرار

په پښتو ګښې د الفاظو او کلماتو تکرار هم ډېر لیدل کیږي. دا تکرارونه د ځینو معنوي مقصدونو د پاره هم راځي، یعنی کله پکښې مقصد تاکیدوي او کله ورڅخه یوه بله معنا هم اخېستل کیږي چې هغه معنا یې له یوه لفظ څخه نشي مرادېدی، لکه (پټ پټانی) چې د یوې لوبې نوم دی او دا معنا یې له یو جزء څخه نه معلومیږي. دغه دواړه قسمونه په وروسته ډول بیانیږي :

<u>د الفاظو تکرار د تاکید د پاره</u>: تاکید او نه تاکید غالباً له دې څخه معلومیږي چې که چېرې د یوه لفظ یو جزء په خپله معنا پوره دلالت کاوه نوله دې څخه ثابتیږي چې بل جز یې د تاکید دپاره دی. مګر د لفظي استعمال په لحاظ دا قسم تکرارونه ډېر صورتونه لري او بیان یې په دې لاندې ډول دی:

<u>اول قسم</u>: هغه دی چې دواړه معنا دار لفظونه وي لکه: شاړ شپاړ ، ټوکې ټکالې، ټنګ ټکور، چپه چپتیا ، چال چلند ، تش تور، شاړ شډل، ټک ټوک،لوځ لغړ، ډنګ ډولی، اخوا دېخوا .

<u>دوهم قسم</u>: هغه دی چې یو لفظ یې معنا دار او بل یې تقریباً بې معنا وي چې په دې ګښې تابع مهمل هم داخلیږي او دا وروسته صورتونه پکښې موجود دي :

1- اول صورت دا دی چې اصله کلمه وړاندې او تابع یې وروسته وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف :- په دي کښي تر ټولو مشهور او زيات صورت دا دی چي د اولي کلمي د رومبي حرف په ځای (م) راځي او هغه لفظ تکرار يږي لکه: ډوډی موډی، لرګی مرګی، لاس ماس، ګوته موته، ډيوال ميوال، کور مور، کوزه موزه ، سړی مړی، مګر د کومو نومو په سر کښی چي ميم وي نو په هغو کښي اصل نوم تکراريږي لکه :

منګی منګی، مال مال، موټر موټر، مار مار، مړی مړی.

ب :- کله د اول حرف په ځای (پ) راځي او تکراريږي لکه: لوخ پوخ، مړ پړ، خړ پړ، زوړ پوړ، کلك پلك، سوړ پوړ، يخ پخ، وريت پيت، خل پل، وار پار، ليت پيت، نيغ پيغ، چغ پغ، لوخي پوخي، اړ و پړ، چټ پټ، غوړ پړ، شوك پوك.

ج :- کله د اول حرف په ځای (و) راځي او تکراريږي لکه:

کوړ ووړ، ګډ وډ ، ګاري واري، ښانګي وانګي، کړه وړه، سټ وټ، چل ول ، تالاوالا ، خور وور، دړي وړي، دانه وانه:

د :- چي اول حرف يي په (ب) تبديل او مکرر شي لکه: ارجل برجل، ډ ډبډ ، سوټ بوټ، جل بل، ايله بيله، ايشته بيشته، تبر ببر، ګړ بړ.

ه :- بل قسم هغه دی چي د دوهمي کلمي په منځ کښی (و) زيات شوی وي لکه:

ډب ډوب – ټس ټوس – کړپ کړوپ – کړس کړوس – ډز ډوز – زوګ زوګ – شر شور – ډنګ ډونګ – ټك ټوك – خړس خړوس.

و :- چي د اولي کلمي (ی) يا (و) يي په دوهمه کښي په الف بدل شوی وي لکه: ډول ډال، ټول ټال ، ټيپ ټاپ، ټېل ټال ، چېړ چاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تبصره: ځینی نور مثالونه چې په جلا جلا ډول راغلي دي دادي:

نوی نوزی، روغ رمټ، سوړ سمخ، اریان دریان، خپ دپ، تالاترغا، خبري اترې، زوړزپ، تورتم، کم کوز، ټېل ما ټېل، لنډو ګنډ، تس نس، سم دم، سوی لوی، مال هل.

2. دوهم صورت دا دی چې اصله کلمه وروسته او تابع یې د مخه راغلې وي په دې کښې زیات مثالونه داسې دي چې د متبوع د اول حرف په ځای په تابع کښې الف راغلی دی لکه: ادل، بدل، اخلی پخلی، ادوبدو، اریك شریك، اله ګوله، الغاو تلغاو، انې بانې، اغه دغه، ابغ نبغ او ځیني نورمثالونه چې هر یو په بېل بېل ډول دي دا دي:

تپه تیاره، ټپ ړوند، تم تری، اړو دوړ، الوول، جك جوړ.

د الفاظو تکرار د یوې معنا د پاره:

1- کله یو لفظ د یوې معنا د پاره تکرار شي او په آخر کښې یې یوه نسبتي لاحقه هم راشي لکه: کوړ کوړی، دوړ دوړکه، بوربوړکی، ګونګونی، غاړه غتی، غاړه غړی، توړ توړی، انډك سونډك، انډی کونډی، اکه پکه، ریز مریز.

2- کله د دغو مکررو الفاظو تر منځ (را، نا، په، تر، ا) راوړل کیږي لکه: پټ راپټ، مات رامات، ورك را ورك، تله راتله، تګ راتګ، پېښ را پېښ، ښه نا ښه، جوړ نا جوړ، روغ ناروغ، مېلمه نا مېلمه، ټپل نا ټپل، بلد نا بلد، تېر په تېر، هېر په هېر، شا په شا، خوا په خوا، څنګ په څنګ، سر په سر، لاس په لاس، تار په تار، خوله په خوله، لور په لور،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ په مخ، غېږ په غېږ، خوله تر خوله، لاس پر لاس، مخامخ، شواشو، دبادب.

دکلماتو د ترکیب معنوي او لفظي حالتونه

درست کلمات عموماً دوه حالته لري: یو لفظي حالت دی او بل معنوي حالت.

دا دواړه حالتونه که څه هم تر ډېرې اندازې په تېرو بحثو نو کښې معلوم شول مګر په دې ځای کښې یو څه زیات وضاحت ورکول غواړو.

لفظي حالت: دوه کلمې چې سره یو ځای کیږي او پیوستیږي د لفظي حالت په اعتبار دوه صورته لري یو دا چې دواړه کلمې جلا جلا حیثیت لري او هره یوه بېل بېل کار اجرا کوي. مثلاً (تور قلم، د سلیم کتاب) په دې دواړو ترکیبو کښې دواړه اجزا سره بېل بېل دي او هره کلمه په مستقل ډول خپله معنا ورکوي. داسې نه ده چې د دواړو له پیوستولو څخه کومه بله معنا راوتلې ده. دې قسم ته مونږ نحوي ترکیب وایو.

پر نحوي ترکیب کښې تش د کلمو له موقعیت څخه بحث کیږي چې یوه کلمه څه مقام لري یعنی فاعل باله شي، که مفعول که فعل او که بل څه په دې لحاظ دغسې ترکیب ناقص کلام هم بولي ځکه چې دوه کلمې پکښې سره یو ځای شوي دي مګر خبر یې لا معلوم نه دی، او که داسې ووایو چې (د سلیم کتاب ورك شو) په دې صورت کښې پوره او کامل کلام بلل کیږي، بل صورت یې دا دی چې دواړه کلمې جلا جلا حیثیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونه لري بلکې د يوې کلمې حکم يې موندلی وي او په جمله کښې ورته يو شی يا فاعل يا مفعول او يا فعل ويل کيږي. دې قسم ته غالباً صرفي ترکيب وايو.

په دې کتاب کښې مخکښې بيان شوي ترکيبات ټول په دې قسم کښې داخل دي، مثلاً په دې جملو کښې (سليم پر هر پانړه راوړه – کريم سرې مچۍ وچيچه) (پر هر پانړه) مفعول او (سرې مچۍ) فاعل بلل کيږي چې په دې وجه د يوې کلمې حکم لري او کلموې ترکيب هم ورته ويلای شو. په مصادرو کښې هم دغه دوه قسمه ترکيبو نه ليدل کيږي لکه:

لاس وهل چې او لـه کلمه پکښې مفعول بالـه شي او نحوي تجزيه پکښې کېدای شي، مګر په ټك وهل کښې دغه بېلتون نه کيږي يعنی (ټك" ته مفعول نشو ويلای بلکې "ټك وهل" ټول فعل دی او مفعول به يې کومه بله کلمه وی لکه ميخ ټك وهل– په مصادرو کښې دا فرق ډېر مهم دی ځکه چې دا فعالو په اشتقاق کښې هم بيا ډېر فرق کوي، او د اول قسم څخه يو ډول او له دوهم قسم څخه بل ډول اشتقاقيږي مثلا لـه لاس وهل څخه ماضی مطلق لاس وواهه او له ټك وهل څخه (ټك واهه) راځي.

<u>معنوي حالت</u>: د معنوي حالت له مخه د پښتو ترکيبونه په بل راز دي او دلته بيا لفظي حالت ته نه کتل کيږي، لـه معنوي حالت څخه مقصد د ترکيباتو معنوي رنګونه دي چې په يو ځای کښې تقريباً حقيقي او اصلي معنا ورکوي او په بل ځايکښې مجازي او کنايي– دا بحث که څه هم ډېر مهم دی او ښايي چې يو مستقل کتاب پرې وليکل شي مګر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت د لړوالي له کبله د زيات بحث موقع په لاس نشته خو څه نه څه اشاره به ورته وکړو.

په مفردو او بسيطو کلمو کښې هم دغه معنوی فرقونه شته، مثلاً زمری چې د حقيقي معنا په اعتبار د يو حيوان نوم دی او که د يو سړي د پاره استعمال شي نو دا يې مجازي معنا ده ، په مجازي معنا کښې څه مشابهت او نسبت ضرور وي او قرينه هم غواړي. که څوك چا ته ووايي (چې هله زمريه! دا کار وکړه!) نو د کار کولو له امر څخه معلوميږي چې دلته مجازي معنا مطلب ده ولې چې حقيقي زمري ته خو څوك د کار کولو نه وايي يا مثلاً دا چې "سترګه را ختلې ده" دلته هم له سترګې څخه مجازاً نمر مطلب دی ولې چې حقيقي سترګې ته خو د را ختلو نسبت نه کيږي. اوس به راشو مرکبو کلمو ته، مرکبې کلمې هم دغه معنوي خصوصيتو نه لري او دا کلمې په پښتو کښې ډېرې دي مثلاً د "زړه توريدل" اصلي او حقيقي معنا متروکه ده او مجازاً په زړه بدېدلو کښې استعماليږي لکه چې وايي " له حميد څخه مې زړه تور شو). په دی مثال کښی غالباً د تور والي په نسبت کښې چې زړه ته شوی دی مجاز راغلی دی او دې ته په عربی کښی عقلي مجاز وايي. داسې مثالونه په پښتو کښی زيات پيدا کيږي خصوصاً ځينی مصدرونه او اسما په دغسې ترکيباتو او معنوي خصوصياتو کښې د جوهريت مقام لري او ښايي چې سړی ورته جوهري مصدرونه او نومونه ووايي. وروسته مونږ ځيني دغسې مصدرونه او نومونه له خپلو ترکيباتو او معنوي رنګونو سره ښيو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصدرونه:

1- (وهل) دا مصدر په ډېرو ترکیباتو کښې استعمالیږي چې اکثر مختلفې معناوې افاده کوي، مثالونه یې دا دي : لاس وهل، ګوتې وهل، جل وهل، جك وهل، بدې وهل، ځریکې وهل، زړه وهل، لاړ وهل، ډغرې وهل، رمباړې وهل، ناري وهل، رلې وهل، چینجو وهل، بزووهل، شخو نډوهل، شپیلۍ وهل، غوپه وهل، ککرې وهل، ګونده وهل، مراني وهل، تندی وهل، سترګه وهل، ستن وهل، رګ وهل، پټکی وهل، لنګ وهل ، ټوپ وهل، پلتۍ وهل، جاج وهل، تلی وهل ، ځنګ وهل، میخ وهل، ټك وهل، پورې وهل، ټپل وهل، ختې وهل، پړك وهل، ځنډوهل، بډ وهل، ځپ وهل.

2- (اچول) لاس اچول، ډډه اچول، زړه اچول، انګتې اچول، تار اچول، پرده اچول، اړم اچول، ټال اچول، اچار اچول، پال اچول، ډاډه اچول، بچي اچول.

3- (لګول) لاس لګول، شالګول، ډډه لګول، زړه لګېدل، پته لګول، اور لګول، اړم لګول، مال لګول، خوله لګول، لرګی لګول، اوبه لګول ، شالګېدل، اړخ لګول.

4- (تړل) زړه تړل، خوله تړل.

5- (خوړل) زړه خوړل، ټکرې خوړل، بدې خوړل، قسم خوړل، سر خوړل، ټال خوړل، هوا خوړل، ګولۍ خوړل.

6- (اخستل) اور اخستل، په سر اخستل، بدې اخستل، لاس اخستل، پنبې اخستل، بدې ورځې اخستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموـنه: ځینـی د ظاهري شیانو نوموـنه هم د کلمـاتو پـه ترکیـب او د مختلفو معنا ګانو په څرګندېدولو کښې زیات تاثیر لـري او ډېـر ترکیبات او جـلا جـلا معنـا ګـاني ځـني معلومیـږي. دغـسې نوموـنه یـو جـوهري خصوصیت لري چې د خپلې معنا په قوت ور څخه ډېـر ترکیبـات زئیـږي. دا ډول نوموـنه زیات انساني اندامونه دي چې یو څو مثالونه یې دا دي:

1- (زړه): دا نـوم د ډېـر و کلمـاتو د جوړولـو د پـاره د اصـل او جذر درجه لري او یوه لړی کلمې ورڅخه جوړیږي لکه:

الـف : مـصدرونه: زړه کـول، زړه نیـول، زړه ټینګـول، زړه ماتېـدل، زړه چـاودل، زړه سـاتل، زړه وهـل، زړه تـړل، زړه کـتـل، زړه خـوړل، زړه وړل، زړه ایستـل، زړه تـولـول، زړه لویـدل، زړه ښـویـدل، زړه وتـل، زړه وخکـل، زړه ختل، زړه بایلل، زړه تشول، زړه خوږېدل، زړه دربېدل، زړه سـړول، زړه سول، زړه بدول، زړه خریدل، زړه ټکیدل، زړه بدېدل، زړه ورانېـدل، زړه خوربـېـدل، زړه خوږینبـېـدل، زړه ســپینبـدل، زړه کرېــدل، زړه شـــین کېدل، زړه ربړېدل، زړه توربېدل، زړه پړسول، زړه اچـول، زړه تـه لوېـدل ، زړه بد بد کېدل، زړه خولې ته راتلل.

ب : نوموـنـه او صـفات: زړه ور، زړه ورتیـا ، زړورتـوب، بــې زړه، زړوري، شـین زړه، زړه سـوی، زړه سـواندی، زړګـی، زړه سـر، زړه ټوټـه، زړه بدی.

2- (پښـه) پښـه نیول، پښـې رااخستـل، پښـې خرل، پښـې غزول، پښـې ارته، له پښـو نه اچول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- (خوله) خوله نیول، خوله لګول، خوله ماتول، خوله ور، بې خولې، لوی خولی، بې خولې توب.

4- (سترګه) سترګې سپينېدل، سترګه وهل، سترګې وتل، بې سترګو، سترګه ور، سترګو رپ، کلك سترګی، خړ سترګی، کوږ سترګی، سترګك، سپين سترګي.

5- (ژبه) ژبه کول، ژبه ماتول، ژبه ور، بې ژبې، بې ژب توب.

6- (غاړه) غاړه بندېدل، غاړه خلاصېدل، غاړه غړول، غاړه کېښودل، غاړه نيول، غاړه کول، غاړه وېښکل، غاړه اچول، اوچته غاړه ورل، غاړه غړې ورتلل، تر غاړې کېدل، تر غاړه وتل، غاړې کول، غندل غاړی، لوب غاړی، سندر غاړی، رنځور غاړی، اوږد غاړی، غاړه کی، غړوندی، غړانګه، پسته غاړه، جګه غاړه، د کميس غاړه، د سيند غاړه، د غره غاړه او نور.

7- (مخ) مخ وهل، مخ کول، مخه ښه کول، مخه نيول، پر مخ تلل، مخور، مخوريز، مخامخ.

8- (سر) سرنيول، سرته رسيدل، سر خوړل، سرکول، په سرختل، سرتلل، سر خوړول، سرګرځول، سر لګول، سر سرتورول، سر په سرکېدل، سرټروني، سر تور، سر په سر (مساوی).

9- (غوږ) غوږ نيول، غوږ اېښوول، غوږ نه ږول، غوږ ور، غوږين، غوږوالی، غوږی، غوږو، لوی غوږی، سپر غوږی، تور غوږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

10- (لاس) لاس لګـول، لاس وهـل، لاس اخـستل، لاس پورتـه کـول، لاس ورکـول، لاس رسـيدل، لاس کېـدل، لاس پـورې کـول، لاس وينـځـل، لاس نيوه، سمد لاسه، کيڼ لاسی او نور.

کتاب تمام شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مولف نور آثار

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
1	پښتنی تور سرې	1318	نا چاپ
2	پښتو ادبیات – رساله	1318	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوې ده .
.3	د مینو هینداره (ترجمه)	1320	نا چاپ
.4	پښتو نثر	1320	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوی دی
.5	مومند عبد الحمید	1320	نا چاپ
.6	پښتانه شعرا دوهم ټوك	1321	چاپ شوی دی
.7	پښتو کلی شپږم سمستر (ګرامر)	1322	چاپ شوی دی
.8	د معارف د دریم ټولګي قرا ئت	1323	چاپ شوی دي (ترجمه)
.9	خوږې قصې	1321	نا چاپ.
.10	د پښتو د ادب تاریخ	1323	چاپ شوی دی
.11	د پښتو لومړی لیار ښوونکی (ګرامر)	1324	چاپ شوی دی
.12	د ژوند وظیفی ترجمه	1324	نا چاپ
.13	د معارف د شپږم دینیات ترجمه	1323	پـه کابـل کانـۍ کښـې چا شوی ده.
.14	د پښتو ادب درې	1322	

(c) ketabton.com: The Digital Library

	مشهوري کورنۍ رساله		نا چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
15	د پښتو د اشعارو اقسام – رساله	1323	نا چاپ
16	د پښتو او سانسکریت ګرامری نزدیوالی رساله	1324	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوی ده.
17	د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه	1324	چاپ
18	ځلاندې پلوشې	1324	ناچاپ
19	د پښتو لوی ګرامر په فارسي		چاپیږي
20	د پښتو او سانسکریت لغوی نزدیوالی رساله	1326	په کابل کالنۍ کښې چاپ شوې ده
21	د پښتو ننني لیکوال	1319	په کابل کلنۍ کښې چاپ شوې ده
22	د جلال الدین رومي تذکره – ترجمه	1318	په اتحاد مشرقی کې نشر شوې ده
23	افغانها و آزادې هند – په پښتو او فارسی	1327	

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليکوال د دي کتاب له چاپ څخه وروسته د نورو آثارو فهرست

چاپ یا ناچاپ	کال هـ.ش	د کتاب ب نوم	شماره
چاپ	1332	د خوشحال خان بازنامه	24
څو څله چاپ		د معارف د دريم ټولګي دينيات	25
څو ځله چاپ		د معارف د دويم ټولګي پښتو قرائت	26
څو ځله چاپ	1345	د معارف د دولسم ټولګي پښتو	27
څو ځله چاپ		د معارف د پنځم ټولګي پښتو قرائت	28
چاپ	1331	د پښتو قصي	29
چاپ	1330	د پښتنو مجاهدي	30
چاپ	1331	د پښتنو مجاهدي	31
چاپ	1331	پښتون يار	32
چاپ	1344	د پښتو مصدرونو لارښود	33
چاپ	1334	د هند سفر	34
چاپ	1330	د ژوند سندره	35
	1334	د پښتونخوا پيښي	36

(c) ketabton.com: The Digital Library

37	ژبښودنه	1341	چاپ
38	د پښتو عروض	1344	چاپ
39	طب نامه	1344	چاپ
شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
40	تاریخچه ادب پشتو	1333	چاپ کابل کلنۍ
41	سوري شیرشاه (شیرشاه سوري)	1334	چاپ
42	د فراه پېژندنه	1326	چاپ
43	د علی خان پېژندنه	1336	چاپ
44	د پښتو قلمي نسخې	1347	چاپ
45	د پښتو پېژندنه	1356	چاپ
46	د ا لماتا سفر	1351	چاپ
47	د آریانا دایرۍ المعارف	1356	چاپ
48	د پښتو قلمي نسخو د څېړني لارښود	1347	چاپ
49	د قطغن سفر	1330	چاپ
50	پښتني لارښود	1365	چاپ
51	روښان ستوری	1366	چاپ
52	نومیالي پوهان او غازیان	1367	چاپ
53	د پښتو تاریخي سیمینار	1366	چاپ
54	د پښتو نثر هینداره	1342	1372 چاپ
55	نوي څېړنه	1358	چاپ
56	ادبي او تاریخي سموني	1371	چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

57	د پښتو ادبي مکتبونه	1368	چاپ
58	ادبي ليکونه	1373	چاپ
59	د مهتمم ژوند	1367	چاپ
60	د ننګرهار ننداره	(1328)	چاپ 1374
61	لرغونی پښتو	1373	چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال هـ.ش	چاپ یا ناچاپ
62	د ژوند پلوشې	1374	چاپ
63	نومیالي شاعران	1370	چاپ
64	خوږې وږمې	1376	چاپ
65	د ښکلا وږمه	1376	چاپ
66	د ژوند پلوشې دویم ټوك	1360	ناچاپ
67	په هند کې پښتو کتابونه	1359 1360	
68	خپلواك ژوند	1360	
69	نړۍ وال کانفرانسونه	1360	
70	د شوروي سفر	1336	چاپ
71	د مصر سفر	1337	چاپ
72	زما ژوند او هلې ځلې	1374	ناچاپ
73	نوې کتنه		ناچاپ
74	کره کتنه (تاریخي چارې)		ناچاپ
75	د هېواد ننداري	1358	
76	د زلمو وظیفې		
77	د ربنتین د ژوند پېښې	1377	ناچاپ
78	د پوهاند ربنتین مرکې	1377	ناچاپ
79	د بدخشان ننداره		چاپ
80	د الینګار او الیشنګ ننداره		چاپ
81	د خوست لیدنه		چاپ
82	د عشق آباد سفر		چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شماره	د کتاب ب نوم	کال ه.ش	چاپ یا ناچاپ
83	انوك اردن		چاپ
84	نوی ژوند	1330	چاپ
85	د پښتونستان واقعات (پېښې)	1330	چاپ
86	د پښتو ادبیاتو تاریخ	1343	چاپ 1346
87	پیاوړي شاعران	1372	چاپ
88	وزم پوهنه		
89	پښتو ګرامر اول جز	1327	چاپ
90	پښتو ګرامر دویم جز	1370	چاپ
91	پښتو ګرامر اول او دویم جز (ژباړن هاشمي)	1372	چاپ
92	د اشعارو ډولونه	1374	چاپ
93	د جلال آباد تګ راتګ	1365	چاپ

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library